

VARPAS

ĮSTEIGTAS 1889 m.
1931 m.

EINA KAS 3 MĖN.
Nr. 3.

TURINYS

1. Gyvenamo meto klausimai
2. K. Strimaitis, Fašistinės santvarkos pagrindai
3. Ką sako apie demokratiją dr. Edvardas Benešas, Čekoslovakų užsienių reikalų ministeris
4. A. Rimka, Pasaulinis ūkis ir jo raidos kryptis
5. J. A—tr., Iš II Darbininkų Internacionalo kongreso darbų
6. P. Lapienė, Idealizmas ir realizmas Vinco Krėvės kūryboje
7. Kronika
8. Kritika ir bibliografija
9. Knygos

Įdomiausias demokratinės
krypties trimėnesinis žurnalas

„VARPAS“

nagrinėja: aktualiuosius politikos, ekonomijos, literatūros ir meno klausimus.

„VARPO“ bendradarbiai — profesoriai, ekonomistai, žinomi politikai, žurnalistai ir rašytojai.

Ateity kiekvienu svarbesniu politiniu ar literatūriniu klausimu „VARPAS“ dės išsemiamų straipsnių.

Šiandien daug kur demokratijos gynėjai persekiojami ir pati demokratizmo idėja painiojama. „VARPAS“ visada stovėjo ir stovės demokratijos sargyboj.

Tad kiekvienas nepraleiskit progos nenusipirkę ar neužsiprenumeravę „VARPO“

„VARPO“ per metus išeina 4 numeriai, kiekvienas numeris 80 — 100 pusl. dydžio.

Prenumerata: metams 10 lt., atskiras nr. — 3 lt.

Adresas: „Varpo“ Redakcija ir Administracija,
Kaunas, Gedimino g. 38.

Lietuvoj nėra inteligentų

— taip gali pasakyti kiekvienas tada, jei jis mato, kad mūsų inteligentija neskaito ir neturi savo bibliotekoj

„LIETUVIŠKOSIOS ENCIKLOPEDIJOS“

Inteligentams enciklopedija turi būti brangiausiu turtu, be geros ir plačios enciklopedijos, kokia yra „Lietuviškoji Enciklopedija“, neįmanomas joks inteligento darbas.

Kooperacijos Sąjunga „Spaudos Fondas“, jausdamas šį būtiną reikalą ir leidžia „Lietuviškąją Enciklopediją“, kurios mūsų inteligentija taip labai reikalinga.

Tat skubėkite užsiprenumeruoti. Dar galima patekti į III prenumeratorių tūkstantį, kur prenumeratoriai gauna 10% nuolaidos ir už I tomą (12 šas.) moka vieton 48 lit. tik 43,20 lit.

Primokant 20% brangiau galima gauti enciklopediją lukšsinio popierio. Netrukus išeina jau 2 sąsiuvinys I tomo.

Kooperacijos S-ga „Spaudos Fondas“
Kaunas, Laisvės al. 62. Telef. 12-12 ir 19-12.

V A R P A S ³

Isteigtas 1889 m.

1931 m. Nr. 3

Eina kas 3 mėn.

Gyvenamo meto klausimai.

Maža prakalbėlė apie vad. ekonominę konferenciją.

Be prakalbos šiandien gyvenamojo meto klausimais nepakalbėsi ne dėlto, kad būtina reikėtų anksčiau išsipasakoti, apie ką ir dėlko norima kalbėti, ir tik paskui, kai jau visiems nusibosi, pradėti patį reikalą aiškinti. Šiuo metu „prakalbos“ madon įėjo visai kitais sumetimais: kad prirengtų skaitytoją arba klausytoją kuriam nors įvykiui, kuris neišvengiamas, bet kurio bijoma arba — nenorima pripažinti. Gyvas pavyzdys — neseniai pasibaigusi vad. *pirmoji ekonominė konferencija*.

Šita, garsiu vardu pavadinta, *pirmoji ekonominė konferencija* buvo surengta dar garsesniu vardu vadinamos *Ekonominių Studijų Draugijos*. Šios draugijos vardas tiek imponuojantis, kad apie jos ruošiamą konferenciją net užsienių spauda buvo informuojama. Referatų temos buvo iš anksto plačiai išgarsintos, o dalyviai kviečiami spausdintais ir gatvėse išlipintais plakatais.

Tuo būdu ekonominių *studijų* draugija rimtais ir painiais ekonominio gyvenimo klausimais konferenciją rengė lygiai taip, kaip rengiamos viešosios paskaitos su diskusijomis, arba kaip būdavo studentų rengiami alkoholizmo arba persiskyrimų „teismai“. Nenuostabu, kad ir didžioji universiteto salė susirinkusius iš visų Lietuvos kampų „ekonomistus“ vos sutalpino. O kai organizacinio komiteto pirmininkas tą konferenciją atidarė, tai pasakė mažą prakalbėlę, kur išgirdome, kaip gera yra Lietuvoj visiems žmonėms gyventi. Be to, p. pirmininkas nei iš šio nei iš to pažadėjo susirinkusiems „savo metu“ net ir „formalinę tautos atstovybę“ sušaukti, nors konferencija buvo šaukiama tik ūkio klausimams studijuoti. Juk ir organizacinio komiteto pirmininkas nėra joks ministeris, o tik bekonų specialistas — „Maisto“ direktorius p. Lapėnas.

Taigi, jau atidarant taip vadinamąją ekonominę konferenciją jos rengėjai aiškiai pabrėžė, kad, nežiūrint nuolatinio buvusių seimo metu mitingų ujimo, valdančiųjų sluoksniai patys pajuto reikalą tokį politinį mitingą padaryti ir jį ekonominės konferencijos vardu pavadinti.

Tolimesnė konferencijos darbų eiga ta kryptimi buvo ir tvarkoma. Čia buvo ir šiais laikais neišvengiami „sveikinimai“, ir naujos politinės, jau oficialinio pobūdžio, deklaracijos (ant rytojaus žodis žodin paskelbtos valdžios oficioze) ir „vienybinių“ vienybės pageidavimai, na, ir nuolatiniai vieno ar kito kalbėtojų priminimai, kad tai, kas pas mus yra negera — tai inteligentų ar bendrai miestuose gyvenančių „politikierių“ darbo vaisiai, o kas gera — tai pareina tik iš valdančiųjų malonės.

Patys konferencijos dalyviai ir net kai kurie referentai arba koreferentai, taip pat beveik visi vad. diskusijų dalyviai geriausiu atveju pasirodė savojo kromelio arba savųjų interesų gynėjai. Ypač tokioj plotmėj ėjo diskusijos sindikatų ir žemės ūkio klausimais, šiuo metu Lietuvoje, gal būt, aktualiausiais, kur Gilesnis valstybinu mastu klausimų statymas ir jų svarstymas būtų buvęs reikalingiausias.

Taip ir praėjo gyvųjų mūsų dienų Lietuvos ekonominio gyvenimo reikalų svarstymas tik prakalbėlėmis, kurios geriausiu atveju prilygo studentų ir nestudentų ruošiamiems „teismų“ debatams, o daugeliu atvejų niekuo nesiskyrė nuo priešrinkiminės agitacijos tikslams ruošiamų mitingėlių. Ir atrodė, kad vienas antras rimtesnis referatas arba diskusijose tartas žodis yra daromas kažkokių išsišokėlių arba mitingo rengėjų intencijų nesupratusių žmonių iš svetimo pasaulio.

✓ Lietuvos ekonominio gyvenimo eiga.

Tikrasis Lietuvos ekonominis gyvenimas tuo tarpu eina savo keliais, nepaisydamas ekonominės konferencijos rengėjų kalbų ir intencijų. Kuria kryptimi tie keliai mūsų ūkį veda? Ar tikrai jau viskas yra pas mus taip gera ir gražu, kaip ekonominės konferencijos organizatoriai ir jų dirigentai mėgino visiems įkalbėti?

Peržvelkime bent trumpai tikrąjį mūsų ūkio gyvenimą. Jis nėra nei per daug kompliktuotas, nei kokiais nors nepaprastais įvykiais gausingas. Nors ir nuo aukštosios ūkio kultūros atsilikusi, bet ne pačioj paskutinėj vietoj stovėdama žemės ūkio šalis — Lietuva turi pakankamą kiekį pigių darbo rankų, palyginti, nemažą gyventojų prieauglį, labai nedidelius plačiųjų minių gyvenimo reikalavimus ir po karo ne blogiausias sąlygas visai eilei pramonės šakų plėstis. Teisybė, karas ir pokarinė infliacija padarė daug nuostolių Lietuvos ūkiui ir gyventojams. Bet tas pats karas Lietuvą padarė nepriklausoma ir įgalino vesti savo ūkio reikalams atitinkamą ekonominę politiką, o pinigine infliacija buvusias žemės ūkio ir kt. skolas ligi minimumo sumažino. Svarbiausia gi, kad nuo karo ir visokių infliacijų jau beveik dešimts

metų praėjo, ir patys sunkiausiai pokariniai ir poinflaciniai metai tenka kaip tik ujamiems „seimų valdžios“ laikams, o dabartinės valdžios pirmieji treji (1927 — 29) valdymo metai sutampa su pasaulinio ūkio konjunktūros kilimo metais; be to, pastarieji dveji metai, kai kitur siaučia ekonominis krizis, Lietuvoj yra pasižymėję gana geru derliu. Taip pat neužmirškime, kad iš nieko pradėjusios seimų valdžios turėjo dar su bolševikais ir su lenkais kariauti, ir, iš niekur nė cento neskolinusios, savąją litų valiutą įvedė, ir biudžetus net su pertekliu suvesdavo, ir mokesčių iš gyventojų daug mažiau išieškodavo. Be to, tuo pačiu metu sugebėjo Žemės Banką įsteigti ir tais pačiais pinigais karo metais išgadintus plentus ir geležinkelius pataisyti, tiltų ir net naujų geležinkelių pastatyti. Tuo tarpu dabartinė valdžia geležinkelius ir tiltus stato iš svetur gaunamais kreditais, Žemės Banko lėšoms padidinti užsieniuose ima paskolas (pav. iš švedų 60 mil. lt.), be to, žymiai daugiau iš gyventojų surenka visokių mokesčių bei padidintų muitų pavidale ir t. t.

Kad būtų aiškiau, koks skirtingumas yra tarp „seimų valdžios“ ir dabartinės valdžios, paimkime lygius keturių metų laikotarpius nuo savosios valiutos įvedimo, t. y. nuo 1923 m. pradžios ligi 1926 m. galo, ir pilnus 4 metus, t. y. nuo 1927 m. pradžios ligi 1931 m.

Lietuvos Banko:	1922 m. gruodžio 31 d.	1926 m. gruodžio 31 d.	1930 m. mil. lt. gruodžio 31 d.
a) aukso fondas . . .	15,19	31,36	39,39
b) aukso ir valiutų fondas	33,14	68,54	125,73
c) diskontas ir paskol. .	8,57	51,90	103,04
d) banknotai apyvartoj .	30,23	86,79	117,16
e) depozitai ir indėliai .	0,24	34,50	100,97
Visų kitų kredito įstaigų:			
a) indėliai ir depozitai .	11,40	46,12	141,92
b) diskontas ir paskolos.	12,84	91,62	232,93

Tuo būdu per ketveris metus padidėjo:

Lietuvos Banko:	1923-26 m. Mil. lt. ‰		1927-30 m. Mil. lt. ‰	
a) aukso fondas	16,17	106,5	8,03	25,6
b) aukso ir valiutų fondas. .	35,40	106,8	57,19	83,4
c) diskontas ir paskolos . .	43,33	505,6	51,14	98,5
d) banknotai apyvartoj . . .	56,56	187,1	30,37	35,0
e) depozitai ir indėliai . . .	34,26	14275,0	66,47	192,7
Visų kitų kredito įstaigų:				
a) indėliai ir depozitai . . .	34,72	304,6	95,80	207,7
b) diskontas ir paskolos . . .	73,78	616,2	141,31	154,2

Patiektieji skaičiai daug ką parodo. Iš jų mes matome, kad per ketveris „seimų“ metus Lietuvos Banko aukso fondas padidėjo daugiau kaip 100⁰/₀ arba dvigubai, o per antruosius ketveris metus tik ketvirtadaliu arba 26⁰/₀. Bendrasis aukso ir valiutų fondas per pirmuosius ketveris metus padidėjo 107⁰/₀, o per antruosius tik 83⁰/₀. Diskontas ir paskolos per pirmuosius ketveris metus padidėjo šešeriopai, o per antruosius nepilnai trigubai. Panašioj proporcijoj padidėjo ir banknotai apyvartoj, o depozitų ir indėlių padidėjimo net ir lyginti negalima (1923/26 m. padidėjimas viršija 14000⁰/₀, o 1927/30 m. nepilnai 200⁰/₀). Privatiniai indėliai ir depozitai per pirmąjį, „seimų“, laikotarpį padidėjo daugiau kaip 300⁰/₀, o per antrąjį tik 208⁰/₀, diskontas ir paskolos privatinėse kredito įstaigose 1923/26 m. tarpe padidėjo 616⁰/₀, o 1927/30 m. tik 154⁰/₀ (iš tikrųjų skirtumas bus dar didesnis, nes privatinių kredito įstaigų depozitams ir paskoloms patiektieji skaičiai yra ne sausio 1 d., kaip visur kitur, o tik liepos 1 d., ir tuo būdu, pirmasis laikotarpis apima ne pilnus ketveris metus, o tik trejus metus ir šešis mėnesius).

Taip atrodo daviniai, kurie rodo tautos ūkio ir šalies gyventojų turto augimą. Iš jų matyti, kad seimų laikais tas turto augimas ėjo daug sparčiau, kaip dabar, ir šis skirtumas yra ypač reikšmingas dėl to, kad pirmasis periodas prasideda nuo 1922 m. galo, t. y. po to, kai visos ankstybesnės šalies gyventojų santaupos buvo žuvusios ir reikėjo pradėti gyventi visai iš naujo. Kuo visa tai paaiškinti?

Prisiminkime bendrąjį ekonomikos dėsni, kuris sako, kad tautos turto padidėjimas gali susidaryti tik iš tautos darbo pajamų santaupų, kurių kitėjimo jautriausiu rodikliu yra emisijos banko auksų ir valiutų fondas iš vienos pusės ir depozitai bei indėliai iš antrosios. Jei mes, stebėdami vieną laikotarpį, konstatuojame šių santaupų spartesnį augimą, kaip kitą tokį pat laikotarpį, tat turi būti atsitikę viena iš dviejų: arba antrąjį laikotarpį šalies gyventojai mažiau dirbo ir taupė, arba tas jų santaupas kas nors dirbtinai sumažino. O dirbtinai tautos pajamas ir gyventojų santaupas gali sumažinti išorinės priežastys arba vidaus finansų politika, kuri didesnę tautos pajamų ar gyventojų santaupų dalį vienoj ar kitoj formoj paima ir neproduktingiems reikalams išieškoja. Šiuo atžvilgiu vertindami abiejų keturmečių laikotarpius mes nerasime nieko tokio, kas rodytų, jog išorinės priežastys pirmojo keturmečio (1923/26) pajamoms ir santaupoms augti būtų buvusios palankesnės, kaip antrąjį (1927/30) keturmetį. Atvirkščiai: karo ir pokarinių laikų infliacijos ir kt. žaizdų gydymas pirmąjį keturmetį daug daugiau reikalavo išlaidų, kaip antrąjį, taigi ir santaupų augimą turėjo daugiau trukdyti. Prigimtinės sąlygos, kurios būtų galėjusios žymiau sumažinti darbo pajamas, jau nepalankesnės buvo pirmąjį ketvirtmetį

(vidutiniai arba net menkesni už vidutinius derliai pirmąjį ketvirtmetį pasikartojo du sykiu, o antrąjį tik 1928 m. ir tai tik vienoj Lietuvos dalyj buvo menkesni derėjimai, ir visą laiką oficialinės įstaigos ir asmens skelbė net „rekordinius“ derlius). Taigi, lieka finansų politika.

Ir tikrai, oficialiniai finansų statistikos duomenys, paremti „Statistikos Biuletinio“ pranešimais, daug ką paaiškina.

Per ketverius metus valstybės išdas pajamų turėjo (mil. lt.):

	1923/26m.	1927/30m.	1927/30 m. daugiau	
Pajamų iš viso buvo.	891,02	1275,44	384,42	43%
Tame skaičiuje buvo gauta:				
Tiesioginių mokesčių.	131,96	151,40	19,44	15%
Netiesioginių „	372,48	488,88	116,40	32%
Valst. įmonių pajamos	170,77	231,15	60,38	35%
Paj. iš kapitalų ir valst. turto pardavimo	78,42	135,51	57,09	73%

Iš to matome, kad per ketverius paskutinius metus ligi 1931 m. valstybės išdas pajamų turėjo netoli 400 mil. lt. daugiau, kaip per ketverius metus „seimų valdžios laikais“, ir šitos pajamos gautos daugiausia mokesčiais, kurie gula sunkesne našta gyventojams. Skaitant vienam gyventojui, 1923/26 met. periode tiesioginių mokesčių teko 60 litų, netiesioginių mok. 169 lt. ir visų mokesčių bei rinkliavų drauge 404 lt. Tuo tarpu antrąjį periodą (1927/30) tiesioginių mokesčių vienam gyventojui teko 65 lt., netiesioginių mok. 211 lt. ir visų mokesčių 550 lt., t. y. beveik pusantro šimto litų daugiau. Vien valstybės turto (miškų) antrąjį periodą parduota už 50 mil. lt. daugiau. Be to, antrąjį periodą paskolinta užsieniuose 60 mil. lt. ir tos paskolos beveik 20 mil. lt. buvo realizuota, neskaitant kreditų tiltams statyti, Telšių - Kretingos geležinkeliui ir kt. Ar nuostabu po visa to, kad antrąjį periodą daugiau galėjo būti išleista įvairiems reikalams? Bet gyventojus slogina didesnė mokesčių našta, ir dėl to jų santaupų augimo tempas turėjo sumažėti. Iš kitos pusės gyventojai daug daugiau turėjo įsiskolinti. Juk diskontas ir paskolos Lietuvos Banke, kaip matėme, nuo 1926 metų galo ligi 1931 m. pradžios siekė 103 mil. lt., o kitose kredito įstaigose 233 mil. lt., t. y. viso 336 mil. lt., neskaitant įsiskolinimų valstybės taupomajai kasai ir betarpiškai išdui, daugiausia per Žemės Ūkio ministeriją. Visa tą sudėję, mes gausime sumą, netolimą nuo tos sumos, kuri per tuos ketverius metus surinkta daugiau, negu 1923/26 m. periode, įvairiais mokesčiais, o vien šalies gyventojų prasiskolinimo padidėjimas sudarys, jei priskirt ir taupomųjų kasų ir kt. paskolas, daugiau kaip 200 mil. lt. arba apie 100 litų vienam gyventojui.

Taip atrodo Lietuvos gyventojų būklė, jei į ją pažiūrėti ne per optimistinius oficiozų akinius, o per oficialinių skaičių spaktyvą. Šią būklę galima trumpai charakterizuoti šitai: valdžios išdas per paskutinius metus nuo 1926 m. galo tuko, bet šalis liesėjo, o gyventojų perkamoji galia buvo palaikoma įvairių paskolų bei kreditų, kurie vis didesne našta gula ir guls tautos ūkį ir valstybės finansus. Jei šitokiai politikai greitai nebus padarytas galas, tai mes galime prieiti prie ekonominės ir finansinės katastrofos, kuri savo pasėkomis gali būti nemažiau nuostolinga, kaip buvusios pinigų infliacijos.

Pirmieji simptomai jau matyti. Užsienių prekybos balansas per pirmuosius š. m. 8 mėn. rodo 8 mil. lt. nepriteklių (eksportas siekia 185 mil. lt., o importas 1931) valstybės biudžetas per pirmuosius 7 mėn. suvestas su 8 mil. deficito (pajamų gauta 175 mil. lt., o išlaidų padaryta 183 mil. lt.), Lietuvos Banko valiutų fondas nuo pradžios metų ligi spalio m. sumažėjo 32 mil. lt. (ir būtų buvęs dar mažesnis, jei ne būtų buvusi realizuota švedų paskolos dalis), firmų bankrotai pasidarė nuolatiniu reiškiniu, bankuose indėliai nuolatos mažėja. Tuo tarpu oficiozai kalba apie gerą—ekonominę ir finansinę būklę ir pranešinėja apie valdžios naujų mokesčių sumanymus.

K. Strimaitis.

Fašistinės santvarkos pagrindai.

Priešfasistinė Italija buvo konstitucinė monarchija. Vyriausias valdžios valios reiškėjas buvo parlamentas, kuris buvo tautos renkamas. Po 1882 metų visas kraštas buvo paskirstytas į 135 rinkimų kolegijas. Pradžioj bendrą piliečių rinkimų skaičių sudarė tiktai trys su puse milijono balsuotojų. Po 1912 metų Giolitti rinkimų reformos šis skaičius padidėjo iki aštuonių milijonų. Vis daugiau ir daugiau prigyjant krašte demokratizmo idėjoms, jo įtaka didėjo ir parlamente. Taip, pav., po 1919 metų parlamento rinkimų socialistai surinko 1.800.000 balsų ir pravedė 154 atstovus. Buvo sudaryta demokratinė vyriausybė. Bet ji neilgai laikėsi. Del blogos ekonominės būties susidarė geros veikimo sąlygos kraštutiniams gaivalams: iš vienos pusės bolševizmo pranašams, iš kitos — naujai gimusiam fašizmui, kuriam vadovavo Mussolini. Vieni ir antri stengėsi patraukti savo pusėn krašto nesąmoningą elementą ir jų jėgomis stengėsi daryti represijų į vyriausybę. Mussolini, Milano ir Turino stambiųjų pramo-

nininkų finansuojamas, palaikomas smulkiųjų pirklių, kurie tuomet buvo vartotojų kooperatyvų nukonkuruoti, ir smulkiosios miestų buržuazijos, ėmėsi ruošti perversmą. Jis stengėsi sukelti gyventojuose bolševizmo baimę, kuris po Rusų spalio mėnesio revoliucijos pradėjo Italijoje gyviau reikštis. Pasekdamas Garibaldi ir Mazzini, jis organizavo savo šalininkus provincijose ir ruošė taip vadinamą „marš į Romą“, kad nuverstų esamąją vyriausybę ir užgrobtų į savo rankas krašto valdžią. Bet jau prieš šitą fašistų žygį buvęs ministeris pirmininkas Facta atsistatydino, ir karalius pakvietė Mussolini sudaryti ministerių kabinetą. Tuo būdu Mussolini pasisekė užgrobti valdžią.

Pradžioje jis neturėjo jokios aiškesnės savo darbo programos ir siekiamos santvarkos plano. Jis yra pasisakęs savo kalboje Udine (1922 met. rugsėjo mėnesio 20 d.), kad „fašistų programa yra labai paprasta: mes norime Italiją valdyti“. Apie porą metų fašistai vadinosi nepartiniais. Tik jau vėlesnėse kalbose Mussolini yra pasakęs, kad „jokio dvasinio ir politinio judėjimo nėra, kuris turėtų tokia tvirtą doktriną, kaip kad fašizmas“. Bet šiandien fašizmas jau nenori būti, kaip anksčiau buvo sakoma, Italijos gydomuoju mokslu, jis nori būti naujos pasaulinės revoliucijos programa.

Šita programa, kuriai fašizmas daug reikšmės teikia — yra naujas „idealas“, kurį jie šio šimtmečio bėgyje nori įkūnyti, jam charakterį ir pavadinimą duoti. Ši programa nieko bendro neturi su ankstybesnėmis fašizmo programomis, kurios labai dažnai keisdavosi. Ji taip pat nieko bendra neturi su sindikalistiniais demokratiniiais, pacifistiniais reikalavimais, kuriuos Mussolini steigiamajame Milano „Fasci di Combattimento“ susirinkime išdėstė. Tiesa, jis pritarė reformistų socialistų mintims, kad reikalinga sudaryti darbdavių ir darbininkų korporacijos, bet tos korporacijos kaip vėliau pamatysime, turi visai kitą charakterį.

Iki 1870 metų Italija buvo suskaldyta į atskiras provincijas, kurios tiesiogiai ar tarpiškai priklausė svetimoms valstybėms. Renesanso laikais gimė tautinės valstybės mintis. Su ja kartu prasidėjo italų tautinis judėjimas, kurio tikslas buvo: atskiras Italijos provincijas sujungti į vieną galingą valstybę. Buvo stengiamasi sužadinti tautoj tautinis jausmas, kuris būtų jungimo akstinas. Del šios propagandos italų tautoj susidarė jautrus nacionalinis nusiteikimas, kurį Mussolini stengėsi savo tikslams išnaudoti. Jis fašistiniam judėjimui pridavė tautinį atspalvį. Į fašizmą, kaip matome, iš vienos pusės turėjo įtakos socializmas, kurio apologetu anksčiau ir pats Mussolini buvo, ir nacionalizmas, kuris buvo akstinas bolševizmo baimei

skleisti. Ir prancūzų fašistas Georgas Valois fašizmą apibūdina kaip „socializmą + nacionalizmas.“

Fašistinis socializmas atmetė klasių kovos principą. Šįta nauja sistema, kurioj bus prašalinta klasių kova, turi būti diktatūros priemonėmis įgyvendinta. 1920 metais rugpiūčio 31 dieną buvo D'Annunzio paskelbta Carta di Carnaro, kaip pirmoji fašistinės valstybės konstitucija. Pagal šią, niekuomet neturėjusią galios konstituciją, turėjo būti sudaryta iš atskirų sindikatų „geriausiųjų taryba“, kuriai bus suteikta krašto valdymo funkcijos. Bet pradžioje fašistinių sindikatų buvo maža ir šitas projektas negalėjo būti įgyvendintas.

Mussolini, 1920 metų pabaigoj išstojęs iš socialistų partijos, pradėjo kovoti su socialistinėmis ir katalikiškomis darbininkų profesinėmis sąjungomis. Jis kovojo ir prieš pačią socializmo ideologiją. Ūkis ir gamyba, jų supratimu, yra kertinis akmuo tautos gyvenime. Tiktai gamintojas yra vertingas pilietis, nes jis, gamindamas naujas gėrybes, didina krašto turtus ir netiesioginiai kelia gyventojų gerovę. Jų tikslas — išplėsti kuo daugiausia krašto gamybą.

Kapitalizmą jie laiko vienintele tinkamiausia šiam reikalui forma. Kaip kad Mussolini yra pasakęs (1926 metų kovo 11 dienos senato posėdyje), „kad socializmo doktrinai kapitalas yra baisybė, kapitalistas — vergystės laikytojas, vampyras. Mūsų mokslu tas viskas tėra tik blogi plepalai. Kapitalizmas dar nėra prigyvenęs galo, tačiau dar jo aušrinės nesame matę. Mes turime manyti, kad kapitalistinė sistema su savo gerais ir blogais ypatumais dar keletą šimtmečių egzistuos. Yra aišku, kad jis, jei jį mes panaikintume, vėl atgal grįžtų.“

Carta del Lavoro, kuri buvo 1927 metais paskelbta, pripažįsta verslamoninkams veikimo laisvę. („Korporatyvinė valstybė palaiko privatinę nuosavybę gamybos srityje, kaip tikriausią ir produktingiausią valstybės interesams palaikyti priemonę“). Gamyba pagal Carta del Lavoro yra tautinė pareiga. Visi privalo stengtis ją daryti kuo produktingiausią. Esant blogai ir negausingai iniciatyvai, valstybė turi įsikišimo teisę. Jis turi tris intervencijos formas: kontrolės, raginimo (incoraggiamento) ir įmonės vedimo perėmimo, tik, žinoma, savininko naudai.

Greta privatinės nuosavybės pripažinimo eina antra tezė — bendradarbiavimas abiejų gamybos faktorių: darbo ir kapitalo arba, kitais žodžiais tariant, darbdavių ir darbininkų. Šių dviejų gamybos faktorių sutaikinimas vyksta uždraudimu daryti streikus ir atleisti

darbininkus. Šitie du dalykai yra fašistinės vyriausybės šiam reikalui įsteigtų darbo teismų tvarkoma.

Fašizmas visus gyventojus skirsto į tris klases: rankpelnius, verslamoninkus ir proto darbininkus. Klasių kova turi būti gabumų ir atskirų profesijų kova. 1926 metų balandžio 3 dienos įstatymo ir tų pačių metų birželio mėnesio 1 dienos vykinimo nuostatais klasių kova pripažįstama tą prasme, kad verslamoninkams ir darbininkams leidžiama organizuotis į atskirus sindikatus. Įmonininkų s-gų viršūnės sudaro šešis konfederuotus valstybės sindikatus: industrijos, bankų, pirklių, ūkininkų, jūros laivų ir orlaivių s-kų, ir geležinkelio transporto ir vidaus laivininkystės. Taip pat yra šešios darbininkų konfederacijos.

Lygiagrečiai šitam vertikaliniui sindikatų jungimosi įstatymais yra nustatoma ir horizontalinis jungimasis. Darbdavių ir darbininkų sindikatai vienos gamybos šakos arba daugelio nustatytos kategorijos įmonių sudaro taip vadinamas korporacijas. Bet čia atsiranda neaiškumų, kas tos korporacijos norėtų būti.

Korporacija tarptautinės teisės prasme suprantama sąjunga, kuri iš atskirų dalių sudaro vienos valios juridinį asmenį. Šiuo korporatyviniu valios sudarymu jis skiriasi nuo įstaigos, kuriai valia yra primetama iš oro.

Korporacijos gali būti politinės arba ūkiškos arba, kaip profesinės organizacijos, gali būti ūkiškai politinės, kur politinė jėga išeina iš ūkiškų korporacijų. Bet fašistinės korporacijos nieko bendra neturi su šiais nuostatais. Korporacijų sudarymas diktatūros priemonėmis neįmanomas. Taip tik yra galimas korporatyvinis ūkio organizavimas. Kas faktiškai ir yra Italijoje.

Jau penkeri metai praslinko po minėto įstatymo išleidimo, bet dar nėra atskirų korporacijų. Jau yra korporacijų ministerija ir korporacijų taryba, bet pačių korporacijų ateitis dar yra miglota. Pagal *Carta del Lavoro* nuostatus po antrašte „*Dello stato corporativo e della sua organizzazione*“ korporacijos yra joki juridiniai asmenys, o valstybės organai. Jos yra centralizuotos diktatūros įstaigos.

Korporacijų uždavinys, išeinant iš jų juridinio supratimo, turėtų būti kolektyvinis darbo konfliktų rišimas, darbo tarpininkavimas, mokinių auklėjimas ir gamybos organizavimas. Pirmiems teismų privalumams korporacijos Italijoje nėra būtinos, nes šios funkcijos yra atliekamos kitų organizacijų. Jų funkcijos — reguliavimas gamybos bendrai sueinant darbininkams ir darbdaviams.

Fašistines korporacijas sudarantieji sindikatai neturi jokio savarankiškumo. Prefektas turi teisę juosius uždaryti, pašalinti jų vadovybę ir t. t. Kiekvienas darbininkų ir darbdavių bendradarbiavimas čia išauga ne iš paties sindikato arba iš jų sudarytų korporacijų valios, tačiau yra sudaroma smurto keliu. Ir teisingai yra pasakęs teisingumo ministeris savo kalboj parlamente (1928 m. kovo 9 d.), kad projektuojama Italijos „korporacinė valstybė nėra korporacijų rankose, tačiau korporacijos yra valstybės rankose.“ Taigi mes tą socializmo privalumą, apie kuriuos Valois kalba, fašistinės valstybės konstrukcijoje mažai tesurasime. Fašistai pasinaudojo socialistiniais valstybės organizavimo metodais, bet ne pačiais socializmo principais.

Mussolini iš prigimties būdamas revoliucionierius ir turėdamas didelį norą valdyti, maža tesiskaitė su kokiomis nors idėjomis ar programomis. Kiekvienai pasitaikiusiai progai jis atsisakydavo savo pirmesnių principų. Būdamas socialistas ir net anarchistas jis kartu buvo ir internacionalistas. Bet susidarius sąlygoms, kai nacionalistinis jausmas pasirodė viešpataujantis — Mussolini tapo aršiu nacionalistu.

Kiekvienos nacionalistinės valstybės centre yra valstybės dievinimas. Valstybė yra identifikuojama su tauta, t. y. kad visi valstybės gyventojai turi būti vienos tautos nariais. Toksai mokslas į valstybę žiūri kaip į organizmą, kuriame visos grupės ar atskiri individai turi sudaryti vienumą taip, kaip, pav., organizmą jo sudėtinės dalys. Carta del Lavore kodifikuoja šitą teoriją taip: „Italų tauta yra organizmas su vienodais tikslais, gyvenimo ir veikimo priemonėmis, kuris galingas ir tęstinas yra kaip pavieniai arba grupių sudaryti individai, iš kurių sudaryta tauta. Ji yra moralinė, politinė ir ekonominė vienuma, kuri fašistinė valstybė turi savo tobulą veikimą“. Fašistiniu mokslu, individas yra ne tikslas ir bendruomenė ne priemonė, kaip kad socializmas, liberalizmas ir demokratizmas moko, bet, priešingai, individas yra tikslas ir tikslas visuomeniniams tikslams siekti. Organinės valstybės supratimo bendroje istorijoje galima pastebėti tendenciją, kad valstybė kaip vienuma egzistuoja nepriklausomai nuo individu, t. y. nuo jų valios aktų yra laisva.

Šitaip suprantant, tinkamiausia valstybės forma yra diktatūra, kurioje diktatorius gali pasakyti: „valstybė tai esu aš.“

Ypatingai fašistinės valstybės teoretikų yra puolamas tautos suvereniteto mokslas. Tautos suverenitetas parlamentariškai demokratinėse valstybėse atstovaujamas parlamento. Demokratijoje val-

dantieji turi būti valdomųjų renkami ir valdančiųjų nepriklausomas turi būti įstatymais panaikintas, kuriuos valdomieji per savo reprezentantui sudarytą parlamentą išleidžia. Vyriausybės funkcijos ir piliečių teisės yra nustatytos pagrindinio įstatymo — konstitucijos, kuriai tautos valios aktų yra suteikiama veikimo galia. Šitokio valstybėj viešpatauja įstatymai, kurie yra lygiai privalomi tiek pačiai vyriausybei, tiek patiems piliečiams. Įstatymų viešpatavimas suprantamas kaip viešpatavimas tautos valios per įstatymus, arba kaip viešpatavimas įstatymais sudarytų reprezentantų.

Fašizmas atmeta tautos ir valstybės žmonių suvereniteto principą. Išeidamas iš organinio valstybės supratimo, jis atstovauja valstybės valdžios suvereniteto teoriją, t. y., kad valstybės valdžia turi paimti visą gyvenimo tvarkymą. Mussolini, užgrobes valdžią, tautos suvereniteto galią panaikino. Vietoj senos krašto valdžios, kuri savo funkcijų atžvilgiu buvo paskirstyta į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teismo valdžią, jis pastatė naują vyriausybę, kurioje šios visos trys valdžios buvo sujungtos į viena.

Valstybėse, kuriose viešpatauja įstatymas, vyriausia pajėgumo atžvilgiu yra įstatymų leidžiamoji valdžia. Vykdomoji yra visuomet priklausoma nuo pastarosios. Bet yra būtinas įstatymų leidžiamosios valdžios savarankiškumas. Taigi Mussolini pirmiausiai ir stengėsi panaikinti konstitucijos suteiktas parlamentui funkcijas ir teises.

Demokratinėse valstybėse visi politiniai junginiai naudojami lygiomis teisėmis, t. y., visi jie turi lygias teises siekiant savo idealų įgyvendinimo. Politinės partijos atstovaudamos ūkiškus ir idėjinius interesus, yra politinių kovų akstinas. Tarp atskirų politinių partijų atsiranda lenktyniavimas dėl įtakos valstybės valdžiai. Politinių partijų kova ir lenktyniavimas nyksta parlamente ir masėse. Kiekviena politinė partija stengiasi būti kuo skaitlingiausia, kad galėtų praveisti parlamentan kuo daugiausiai atstovų. Parlamente kiekviena partija stengiasi turėti kuo daugiausia įtakos įstatymų turiniui, t. y. kiekviena partija stengiasi, kad jos ūkiškoji sistema ir pasirinktos idėjos kuo daugiausia atsispindėtų įstatyme. Neskaitlingoms partijoms nėra galimumų savo tikslus įstatymų keliu įgyvendinti arba turėti įtakos į pačio įstatymo turinį.

Fašistai per 1919 metų rinkimus pravedė į parlamentą tiktai 45 atstovus. Žinoma, jiems nebuvo jokios vilties savo pagrindinio tikslo — Italiją valdyti — pasiekti: 1922 metų fašistinės revoliucijos nurodomas tikslas buvo toks: Italiją padaryti tokia valstybe, kurioje

„atstovaus ne partijos, tačiau tauta kaip visuma. Ji įjungs į save visus, stovės virš visų ir gins visus.“ Bet šitas apsolitinis nepartiškumas yra tiktai agitacijai tinkama priemonė, bet jokia politinė realybė. Jokia valstybė negali kyboti ore, bet turi būti tam tikros jėgos palaikoma. Skirtumas tarp fašistinės ir demokratinės valstybės yra ne partijų nebuvime, o nevienodose partijų veikimo sąlygose. Nefašistinėms partijoms susiaurinamos veikimo ir buvimo teisės, ir priešingai, fašistų partijai teikiama privilegijų ir net subsidijų. Demokratinėj parlamentarinėj valstybėj politinių partijų uždavinys yra vienos politinės valios sudarymas iš valių daugumos. Toks valios sudarymas vyksta parlamente sudarant daugumą. Gi diktatūrinės fašistų partijos uždaviniu yra vienos politinės valios vykinimas gyvenime neatsižvelgiant į daugumą.

Toks suliejimas partijos su tautos visuma privedė prie to, kad partijos organai virto valstybės organais. Šitas sutapimas buvo jau nuo pat „marš į Romą“ atstovaujamas paties Mussolini, kuris tuo pačiu metu buvo Duce del Fascismo ir Capo del Governo — vyriausiu partijos vadu ir vyriausybės galva. Didžioji fašistų taryba tapo taip pat valstybės organu. Ji turi dvilypes funkcijas: ji yra valstybės ir kartu partijos organas. Vyriausioji taryba sudaryta iš 52 narių. Nariai suskirstyti į tris kategorijas. Pirmąją kategoriją sudaro „quadrumvirato“ nariai — maršo į Romą vadai. Antrą kategoriją — partijos buvusieji generaliniai sekretoriai ir valstybės buvusieji ministrai. Jie yra tarybos nariais, tol, kol yra partijos arba valstybės tarnyboj. Trečiąją kategoriją sudaro 3—4 metams skiriami kraštui arba režimui pasitarnavusieji asmenys.

Didžiosios tarybos pirmininkas yra fašizmo Duce. Jis ją šaukia ir jis jai nustato darbotvarkę. Vadinas, jos gali būti sprendžiama tiktai Duce norimi klausimai. Ji tampa jo tik patariamuoju organu. Įstatymais jos galia nustatyta taip, kad ji nieko negali veikti prieš diktatoriaus norą. Diktatorius pats be karaliaus sutikimo gali išėjusius iš tarybos narius papildyti sau palankiais žmonėmis.

Didžiosios tarybos funkcijos: ji skiria sosto įpėdinius, nustato vyriausybės šefo teises, turi korporacijų panaikinimo teisę, tvirtina tarptautines sutartis, kurios liečia teritorijos pakeitimą. Ji apima pačias svarbiausias funkcijas, kurios anksčiau priklausė karaliui.

Kaip partijos organas didžioji taryba nustato partijos statutus, organizacijos ir politinę fašistų partijos linkmę. Ji turi teisę atleisti generalinį sekretorių, vice sekretorių ir partijos direktorijos na-

rius*). Be to, didžioji taryba, kaip partijos ir valstybės organas, nustato kandidatų sąrašą į parlamentą, kuris yra taip pat netiesioginiai partijos organas, nes jo visi nariai turi būti partijos nariais.

1928 metų gegužės mėnesio 17 dienos įstatymu atstovų rūmai yra ne tautos, bet didžiosios tarybos, teisybę sakant, paties diktatoriaus skiriami. Tą rodo jo sudarymo forma. Šiuo įstatymu parlamentas — taip vadinamieji kooperatyviniai rūmai turi 400 narių. Jie yra renkami visiškai nauja rinkimų sistema. Visa karalystė sudaro vieną rinkimų apygardą. Rinkimai vyksta slaptai balsuojant už arba prieš vienintelį kandidatų sąrašą, kuris kiekvienoje bendruomenėje yra viešai iškabintas.

Šitime sąrašė yra surašyta 400 kandidatų, kuriuos, kaip minėjau surašo didžioji taryba iš darbdavių ir darbininkų sindikatų pasiūlytų kandidatų. Kandidatų siūlymo teisę turi šie sindikatai:

1. Ūkininkų valstybinė s-ga	96
2. Lauko tarnautojų ir darbininkų	96
3. Industrininkų valstybinė sąjunga	80
4. Industrijos darbininkų ir tarnautojų valstybinė s-ga	80
5. Pirklių valstybinė sąjunga	48
6. Prekybos tarnautojų ir darbininkų valstybinė sąjunga	48
7. Jūros ir oro laivų savininkų valstybinė sąjunga	40
8. Jūros ir oro laivininkystės darbininkų valstybinė s-ga	40
9. Geležinkelių susisiekimo ir vidaus laivininkystės savininkų valstybinė sąjunga	32
10. Geležin. susisiek. ir vid. laiv. darb. ir tarnautojų valst. s-ga	32
11. Bankininkų valst. sąjunga	24
12. Banko tarnautojų valstybinė sąjunga	24
13. Laisvos profesijos ir menininkų valstybinė sąjunga	160
	800

Kitų s gų

1. Viešųjų įst. Kitų sąjungų tarnautojų tautinė sąjunga	28
2. Liaud. mokytojų tautinė sąjunga	10
3. Tautiška - fašistinė s-ga geležinkelių	5
4. Tautiška - fašistinė s-ga pašto telegrafo ir telefono tarnaut.	2

*) Fašistų partijoj jokios sprendžiamos galios neturi eilinis narys. Visus sprendimus, pakeitimus, programą nustato iš viršaus. Paprastiems partijos nariams tenka tiktai iš viršaus išėjusieji nuostatai vykinti. To reikalauja ir pati nario priesaika: „Aš prisiekiu Duce įstatymus be jokio pasipriešinimo vykinti ir visomis mano jėgomis, jei būtų reikalinga, savo krauju fašistinei revoliucijai tarnauti.“

5. Tautinė fašistų valstybės darbininkų sąjunga	2
6. Universitetai	20
7. Vidurinės mokyklos.	15
8. Meno mokyklos	2
9. Stalių akademija	9
10. Fašistinis kultūros institutas	3
11. Dante Alighieri s-ga	2
12. Tautinė karo dalyvių sąjunga	45
13. Tautinė karo invalidų sąjunga	30
14. Centro nacionalė	8
15. Laivininkystės sąjunga	1
16. Tautinė kooperatyvų sąjunga	1
17. Tautinė taupomųjų kasų sąjunga	1
18. Kolonijų institutas	1
19. Italų akcinių b-vių sąjunga	1
20. Italų valstybinis klubas	1
21. Tautinis italų olimpijadoms komitetas	1
22. Dopolaviro	1
23. Tautinė melioracijos kooperatyvų sąjunga	1

200

Didžioji taryba nėra įpareigota tikrai iš aukščiau minėtų s-gų pasiūlytų kandidatų parinkti rinkimams kandidatus. Ji ir pati gali savo nuožiūra parinkti kandidatus.

Balsavimo teises turi visi vedę vyrai ne jaunesni kaip 18 metų amžiaus ir nevedę — ne jaunesni kaip 20 metų amžiaus, kurie jokiame priešvalstybinėse, žinoma, priešfašistinėse organizacijose nedalyvauja ir prefektų yra į rinkikų sąrašus įtraukti.

Įstatymais nenumatoma už neįtraukimą pasipriešinimo teisės. Bet kiekvienas tikrai turi teisę prašyti būti įtrauktas.

Balsų dauguma atmetus šį oficialų sąrašą, daroma nauji rinkimai sąrašų konkurencijos sistema. Dabar jau visos s-gos, kurios turi nemažiau 5.000 narių, turi teisę išstatyti savo kandidatų sąrašus. Daugiausiai balsų gavęs kandidatų sąrašas rinkimus laimi ir praveda parlamentan $\frac{3}{4}$ visų atstovų. Likusieji sąrašai gauna tikrai $\frac{1}{3}$ vietų, kurios, atsižūrint į balsų skaičių, paskirstomos proporcingai.

Taip sudaryto parlamento funkcijos yra labai neaiškios. Paprastai parlamentams priklauso įstatymų leidimo ir vyriausybės kontrolės funkcijos. Bet jis negali be diktatoriaus sutikimo siūlyti įstatymų sumanymus. Jis turi tikrai sutikimo pareiškimo galią.

Greta šių korporacijų rūmų egzistuoja ir Senatas. Tik jo funkcijos ir sudarymo tvarka žymiai pasikeitusi. Pagal senąją konstituciją senatorius skirdavo karalius iš nustatytų kategorijų: aukštųjų tarnautojų ir aukštųjų dvarininkų, buvusių atstovų, užsitarnavusių visuomeniniame darbe ir ūkio vedime žmonių. Pagal naująją tvarką senatorių skyrimo teisė priklauso ne karaliui, bet didžiajai tarybai. Senatas priešfašistiniais laikais buvo valstybės teismas tarnaujantis senatoriams ir ministeriams, Dabar šios funkcijos žymiai pakitęšios.

Didžioji taryba, korporacijos rūmai ir senatas numatoma ateityje sugretinti su taip vadinama korporacijų taryba, kurią sudaro generalinis sekretorius, tam tikrų ministerių valstybės sekretoriai, korporacijų generaldirektoriai, konfederacijų pirmininkai ir socialinių institutų atstovai. Jai manoma suteikti ne tik patariamąsias, bet taip pat ūkiškais klausimais įstatymo leidimo teises. Jos egzistencija turėtų būti priklausoma nuo korporacijų. Greta jos būtų tam tikra ūkio taryba, kuri šiandien korporacijų ministerijos prižiūrima dirba.

Reikia manyti, kad korporatyviniams rūmams bus tik laiko bėgyje suteikiama tam tikros funkcijos ir taps parama didžiosios tarybos ir korporacijų tarybos. Gi senatas turėtų tam tikros rūšies garbės teismą sudaryti.

Sujungus visas tris valstybės galias: vykdomąją, įstatymų leidžiamąją ir teismą — turėjo nukentėti ir *teismo autonomija*. Teismo funkcijos — žiūrėti teisėtumo ir teisingumo valstybėje. Kadangi demokratinėse valstybėse viešpatauja įstatymas, tai teismo pareiga yra lygiai žiūrėti, kad jų prisilaikytų ir piliečiai ir vyriausybė. Jis šias funkcijas gali tik tuomet vykinti, kai yra nepriklausomas nuo vykdomosios ir įstatymo leidžiamosios valdžios. Teismo savarankiškumas išreiškiamas teisėjų savarankiškumu, t. y. negalėjimu jų atleisti be tam tikro inkriminuojančio nusikaltimo.

Mussolini pakeitęs įstatymų viešpatavimą diktatoriaus viešpatavimu turėjo ižesti ir teismo savarankiškumo principą. Jis buvo 1925 metų gruodžio mėnesio 24 dienos įstatymu panaikintas. Šiuo įstatymu vyriausybei buvo suteikta galia atleisti teisėjus. Ižeidus teismo savarankiškumą yra netiesioginiai ižeidžiama ir pačių piliečių lygybė.

Apskritai, Italijoje visi piliečiai skirstomi į dvi kategorijas: į priklausančius fašistų partijai — tai bus piliečiai pirmos rūšies, ir jai nepriklausančius — į piliečius antros rūšies. Pirmos rūšies pilie-

čiams teikiamos įvairios privilegijos. Jiems pirmoj eilėj daroma palengvinimai gauti valstybinę tarnybą, paskolas ir t. t.

Diktatūra yra įmanoma tik esant centralizuotam valdymui. Didžiausio centralizacijos laipsnio bus pasiekus Italijos fašistinė vyriausybė. 1925 metų gruodžio 25 dienos įstatymu diktatoriui yra suteikiamos absoliutinio viešpačio teisės ministerių kabinete. Visi ministrai yra tik prieš jį atsakingi ir jis vadovauja jų darbams. Kabinetas, kaip didžioji taryba ir kaip atstovų rūmai yra tiktai diktatoriaus valios vykintojai. Iki 1929 metų pats Mussolini valdė 7 ministerijas. Tik po 1929 metų jis pasiliko sau vieną vidaus reikalų ministeriją.

Provincijos valdymo organai buvo taip pat smarkiai reorganizuoti. Provincijų valdymas yra atiduotas pavieniams asmenims — prefektams. 1926 metų balandžio mėnesio 3 dienos įstatymu prefektai turi ne vien tiktai valstybės valdymu rūpintis, bet ir politiniais reikalais. Jiems buvo pavesta organizacijų kontroliavimo funkcijos.

Ypatingai fašistų yra kontroliuojama jaunimo organizacijos. Prefektas stovi viršūnėj provincijos valdymo ir, apskritai, gyvenimo. Jisai turi duoti veikimo iniciatyvą visai provincijai. Jis gali būti kontroliuojamas tiktai iš viršaus. Apačiai visi jo įsakymai yra būtini.

1928 metų gruodžio mėnesio 27 dienos įstatymu visi provincijos savivaldybių organai buvo panaikinti. Provincijos atstovų funkcijos buvo pavesta provincijos direktoriams. Provincijos tarybos—rektorais. Rektoriai, kurių skaičius priklauso nuo provincijos didumo — yra skiriami centrinės valdžios.

1926 metų įstatymu bendruomenių vadovybės rinkimai yra panaikinti. Jos vietoj yra skiriamas centrinės vyriausybės valdininkas, kuris iš viršaus yra priklausomas nuo prefekto, o apačioj, kaip ir patys prefektai, savarankūs — niekieno nekontroliuojami.

Esant šitokiai valdžios konstrukcijai negali kilti konflikto tarp atskirų valdžios įstaigų. Teisingai yra sakoma, kad Mussolini gali sakyti: „aš esu egzekutorius.“ Tokia diktatūros forma, kuri šiandien „štikais“ palaikoma yra Italijoj būtina, nes ji turi ginti kapitalistų interesus, kurių pastangomis Mussolini tapo diktatoriumi. Kadangi reikėjo surasti sau šalininkų, buvo pasinaudota socializmo ir nacionalizmo įtaka į Italijos gyventojus. Bet tas fašistinis socializmas, kaip matėme, nieko bendra neturi su socializmo ideologija. Uždraudimas masėms savarankiškai reikšti savo iniciatyvą ir sumanumą taip pat

kenkia tam šovinistiniam nacionalizmui, kurį fašistai šiandien Italijoje propoguoja. Nes tauta, kuri nori būti kitų gerbiama ir stipri, ji turi saugoti ir auklėti savo piliečių teisinį pajautimą. Sveikas stiprus teisinis kiekvieno atskiro žmogaus pajautimas yra valstybės gausiausias pajėgos šaltinis. Bet fašistai, priešingai, stengiasi šį teisinį žmogaus pajautimą užmušti. Jie stengiasi žmogų padaryti nesąmoningu gaivalu, kuris pasiduotų stumdomas būti ir nustotų savo kūrybinės galios. Ar toks fašistų veikimas gali priduoti tautai stiprumo? Ne. Bet fašistai šiandien stengiasi visą tautos nusiteikimą kreipti ton pusėn, kad jisai tarnautų atskirų asmenų interesams, kurie šiandien Italijai vadovauja. Jie pasistengė pirmoj eilėj sudaryti ginkluotą paramą — fašistinę miliciją arba taip vadinamus juodmarškinius, kurie šiandien sudaro valstybės pinigais užlaikomą policiją, kurios tikslas yra ginti fašizmą. Apskritai prie kiekvienos vyraujančios politikoj grupės stengiasi prisiglausti taip vadinamieji persivertėliai. Jie turi grynai pasipelnijimo tikslą ir stengiasi kiek galėdami išnaudoti susidariusią būtį. Šiandien ne tik fašistinėj Italijoje, bet, apskritai, kiekvienoj diktatorinėj valstybėj pastebimas valdančiųjų naudojami valstybės pinigais. Tokius reiškinius mes šiandien pastebime Sovietų Rusijoje, Lenkijoje, Jugoslavijoje ir t. t.

Šis dalykas ir bus pagrindas kitų partijų neapykantai, su kurio-
mis fašizmas pirmoj eilėj kovoja ir demokratiškai parlamentarine
v-bės santvarka, kurioje yra progos tiek atskiriems individams, tiek
jų sudarytoms grupėms reikštis. Jiems pasisekė pagalba durtuvų ir
bombų tas įvykinti. Bet yra tik laikinas apsireiškimas, kuris turi pri-
vesti prie mažesnės ar didesnės katastrofos. Socialinės dinamikos
priežastingumo pagrindai yra toki tvirti, kad šiandieną sustabdyti
šią socialinę dinamiką ilgesniam laikui yra neįmanoma. Ir šiandien
Italijoje greta fašistinio judėjimo yra antifašistinis judėjimas, kurį
sudaro italų tautos demokratinis judėjimas iš vienos pusės ir komu-
nistinis judėjimas iš kitos pusės. Kuriai šių dviejų srovių pavyks nu-
galėtų fašizmą dar šiandien neaišku, bet ir vieni ir antri sudaro vis di-
dėjančią ir didėjančią jėgą, kuri laikui bėgant peraus fašizmą ir pro-
jektuojamoji fašistinės santvarkos konstrukcija pasiliks neapdirbta
medžiaga.

Ką sako apie demokratiją dr. Edvardas Benešas, Čekoslovakų užsienių reikalų ministeris.

Kas kliudo demokratijai įsigalėti.

Įžanga.

Pati demokratijos sąvoka yra labai plati. Sakoma, jog demokratija pati savaime yra diskusija, demokratija—darbas, demokratija yra pačių žmonių valdžia, t. y., valdžia liaudies, per liaudį ir liaudžiai, kaip yra pasakęs Linkolnas. Taip jau kalbama apie politinę, socialinę, ekonominę, kultūrinę demokratiją; ją sieja su parlamentarizmu. Dar minima demokratija šių laikų, viduramžių, senovės ir kt.

Pradedant nagrinėti kliūtis, kurios demokratijos, jai įsigalint, sutinkamos, pirmiausia būtinai tenka nusakyti kas būtent yra toji demokratija, vadinamas aprėžti jos sąvoka, supratimas, išskirti iš šio sudėtingo dalyko visa tat, kas galima ir reikia skirti, ir tada jau eiti prie dalyko esmės. Norint keliamąjį dalyką išnagrinėti išsemiai, reikėtų atsidėti ilgiems samprotavimams, parašyti net ištisi tomai knygų. Čia paliesiu tik tat, kas yra svarbesnio, kad aiškiai būtų apibrėžtos vadinamosios kliūtys, pastojančios demokratijai kelią.

Kliūtys, kurios pastoja demokratijai kelią yra aktualus dalykas. Politiniu, ekonominiu ir socialiniu atžvilgiu tos kliūtys apėmė visą visuomeninį gyvenimą. Svarbesnieji įvykiai visose Europos valstybėse Didžiojo karo metu ir po karo gali prilyginti demokratijos ir parlamentarizmo kriziui.

Atsakyti į klausimą del kliūčių demokratijai, vadinamas, paaiškinti daugumą politinių ir kitų mūsų laikmečio dalykų ir suprasti svarbiausius mūsų laikų negalavimus.

Senovės, viduramžių ir šių laikų demokratija.

Visų pirmiausiai nuo šių laikų demokratijos reikia skirti senovės ir viduramžių demokratija.

Senovės demokratija yra visai kas kita, nei tat, kas šiandieną tuo žodžiu išreiškiama. Graikų ir Romėnų demokratijos nors ir buvo kai kurie visuomeniniai dalykai svarstomi plačiau tam tikruose žmonių rateliuose, tačiau drauge buvo palaikoma betesių vergų ir plebėjų klasės buvimas. Senovės demokratija labai griežtai skirstė žmones į klases ir kastas. Jai charakteringa buvo kaip tik tat, kas mums iš

esmės yra antidemokratiška. Senovės demokratija buvo siaura prasme politinė ir, be to, tik kai kuriomis įstaigomis: iš liaudies tarpo rinkta įvairūs tarnybiniai asmens, senatas, teisėjai, kai kada ir valstybės galva.

Senovės filosofai, pavyzdžiui, Sokratas, Platonas, Aristotelis sukūrė teorijas, ginančias aristokratiją; Platonas apskritai buvo politinis aristokratas, o Aristotelis gynė vergiją. Senovės demokratija nuo šių laikų demokratijos, svarbiausia, skiriasi tuo, kad ji neturėjo tam tikro, ištisinio filosofinio pagrindo, iš kurio būtų vedamas demokratiškas socialinio gyvenimo supratimas.

Viduramžių demokratija taip jau neįprasmina pati savęs ir paliečia tik vienas kitas įstaigas, t. y., kad įvairiose viduramžių respublikose, Šveicarijoje, Šiaurės Italijoje (pav. Florencijoje, Venecijoje), toliau Hanzos miestuose kuriasi visų pirmiausia politinis gyvenimas, dėl ko visa eilė institucijų pagrindžiama rinkimų teise, o į vyriausybę įeina tik tam tikros grupės aprėžti žmonių rateliai.

Toji viduramžių pusiau demokratija be pastogės kovojo su feodالية santvarka (feodalizmu). Ji beveik visa žuvo. O ten kur ji palengvėle rutolojosi į šių laikų demokratiją, pav., Šveicarijoje, pagrindinės politinės institucijos buvo toli gražu nedemokratiškos, kaip tatai suprantama dabar.

Šių laikų demokratija plečiasi visomis linkmėmis; ji plinta ir kiekybe ir kokybe, apima įstaigas, nepalikdama neliestos nė vienos politinės institucijos, ji eina net toliau, vadinasi, pradeda skverbtis ir į kitas gyvenimo sferas: į socialines, ekonomines ir kultūrines institucijas. Plečiasi, pagaliau ir ideologiškai virsdama *ištisine filosofine gyvenimo pažūra, filosofine ir socialine sistema*, gyvenimo planu, ištisai ir visais atžvilgiais apimančiu gyvenimą tų žmonių, kurie ėmė tikėti naują demokratine religija.

Šių laikų demokratijos filosofija.

Šių laikų demokratijos filosofijai pagrindą davė keletas įžymiųjų naujosios filosofijos, istorijos ir politikos kūrėjų: Hobes, Lock'as, Montesquie, Russeaux, ir Voltére, enciklopedistai — Jumas, Kantas, Lesirgas, Herderis, Mill'is, Amerikos konstitucijos teoretikai, kai kurie 1848 m. Prancūzų revoliucijos tęsėjai ir visa šių laikų socializmo mokykla.

Šie galvotojai yra labai skirtingi, tačiau iš jų teorijų raidos ir jų minčių derinimo susidarė tam tikras filosofinis šių laikų demokratijos branduolys, kuris bendrais bruožais štai kaip galima nusakyti. Viduramžių principą — skirstyti visuomenę kastomis, luomais, aukš-

tesniais ir žemesniais individualais — nusvėrė žmonių lygybės principas. Juos lygius daro visuotinis ir visų turimas, bet gana atitrauktinis, bedaktis pažymys — *žmogus*. *Žmogaus* sąvoka virsta kažin kuo konkretiškesniu, glaudesniu, gilesniu, dėl to, kad Jumas, enciklopedininkai, Lesingas, Herder'is visiškai teisingai šiai sąvokai teikia moralinės reikšmės: *žmogaus sąvoka drauge su Dievo sąvoka yra didžiausia brangybė, kurią pasaulis turėjo ir gali turėti*. Žmogaus sąvoka savo tikra prasme tegali būti vienintelis visos socialinės veiklos tikslas, t. y., tikslas, į kurį viskas kreipiama, aplink kurį viskas sukasi ir kuris yra pirmaeilis socialinis reikalavimas. *Žmogaus gyvenimas — didžiausias visuomenės turtas*: padėti žmonijai žmoniškai, padoriai- tauriai gyventi tiek fizine, tiek dvasine, materialine ir moraline, ekonomine, socialine ir kultūrine prasme — štai tikslas, kurio turi siekti kiekviena teisinga politika. Kiekviename žmoguje pirmiausia reikia matyti žmogų.

Žmogaus sąvokai tinkamai suprasti yra būtina su lygybės idėja — egalitė — sujungti dar brolybės idėja, — fraternitė: abidvi Prancūzų revoliucijos idealas. Brolybės sąvokoje glūdi dvejopa lygybė: *socialinė ir moralinė*, žmogus lygus žmogui; o fraternitė — brolybės — sąvoka stiprina etinį, moralinį pagrindą: protingos, nuoseklios, taurios artimo meilės idėją.

Drauge šios abi sąvokos suderintos sudaro teoretinę žmoniškumo, humaniškumo sąvoką: žmoniškumo sąvoka ir šia prasme visai apima demokratijos filosofijos turinį.

Visa tai, kas, be to, dar įterpiama į demokratijos sąvoką ir kas vėliau praktiškai pasireiškia kaip politinė demokratijos sistema politinėse ir socialinėse institucijose, yra minėtų filosofinių pagrindų išdaviny.

Pirmiausia *laisvės* sąvoka: laisvė yra viena iš didžiausių tiek moralinių, tiek materialinių vertybių, kurių tik tegali žmogus visuomenėje įgyti. Logiškai ji atsiranda iš lygybės sąvokos, nes lygybė suprantama ta prasme, kai visi turi vienodas teises ir pareigas. Laisvė yra teisė, ir lygybės sąvoka yra ne kas kita, kaip visiems vienoda laisvė. Tuo būdu demokratija siekia realizuoti didžiausią visiems lygią laisvę ir *apribojimas tegalimas tik saugant kito piliečio tokią pat laisvę ir teises*.

Taip teoretiškai filosofiskai samprotaudami, mes logiškai priename demokratinę taisyklę, kad visuomenėje tik tada tegalima gyventi, kai savitarpį yra gerbiama kiekvieno laisvė. Šis gerbimas turi būti nustatytas, derinamas ir reguliariškai ir nuolat palaikomas ir saugomas nuostatų, paliepiamų ir įstatymų. Tuo būdu visuomenei reikalinga linkmės nurodymai, paliepiamai ir įstatymai. Čia iškyla autoriteto reikalas—kas ir kaip turi įstatymus leisti ir kas ir kaip turi juos taikyti.

Kaip šiais filosofiniais principais apibrėžti autoritetas? Jei jis turi atitikti humaniškumo, lygybės, brolybės, laisvės sąvokas, tai šis autoritetas turi būti ne prievarta primestas, bet kiekvieno pripažintas, gera valia pritartas ir priimtas. Praktikoje tai reiškia, kad demokratijoje visi turi lygiai broliškai bendrai sudaryti įstatymus ir paliepimus, lygiu būdu juos taikyti ir demokratinėje visuomenėje autoriteto principą kurti.

Čia yra pagrindinis demokratijos principas, logiškai išeinąs iš pirmesniųjų principų. Todėl visa šių laikų demokratija, visos jos įstaigos sudarytos remiantis laisvai priimtu pripažintu ir tinkamu autoritetu ir nukreiptos prieš primestą autoritetą ar jis būtų vienas absoliutinis valdovas (monarchas), ar religinė įtaka (teokratija), ar tam tikra žmonių kasta (oligarchija, aristokratija).

Politinių demokratijos įstaigų organizacijos uždaviniai.

Kaip yra sudaromas įstatymas (t. y. įstatymų leidžiamoji valdžia), kaip įstatymas taikomas (t. y., vykdomoji valdžia) ir kaip sprendžiami jį liečią ginčai (t. y., teismo valdžia)—štai pagrindinis visų demokratijos įstaigų dalykas.

Viduramžiais valstybei vadovavo autokratas arba teokratas, kuris pats, arba kai kurių organų padedamas, leisdavo įstatymus, pats juos taikydavo ir pats teisdavo. Tais pat principais organizuodavo ekonominį ir finansinį savo valstybės gyvenimą.

Demokratija šiuo atžvilgiu reikalauja visuomeninio visų piliečių veikimo visuotinai gerovei. Tuo būdu atsiranda demokratinės įstaigos ir sudėtingi ginčai dėl jų organizacijos.

Pirmas pagrindinis demokratiškai organizuotos visuomenės reikalas yra betarpiška tiesioginė demokratijos valdžia, betarpiška liaudies valdžia, kaip tat suprato ir norėjo Rousseau.

Jau pats Rousseau matė ir tikrai analizavo kliūtis šiam idealui įgyvendinti. Tuo būdu prieiname demokratijos atstovaujančias įstaigas: susidaro įstatymų leidžiamieji susirinkimai ir skyriumi organizuota įstatymų leidžiamoji valdžia — parlamentas, o taip pat vykdomoji ir ir teismo valdžia. Monteskjje (Montesqueu) pirmasis aiškiau formuluoja šias teorijas, ypač valdžios paskirstymo teoriją, ir savo samprotavimais apie Anglų konstituciją, skina Europai kelią į parlamentarinės valdžios, į parlamentarinės demokratijos principus.

Filosofinė demokratijos dvasia vėliau iškėlė įstatymų, leidžiamųjų rūmų rinkimo, problemą. Demokratijai kyla klausimas: kaip organizuoti rinkimai, kad jie visai atitiktų demokratijos dvasią ir filoso-

fiją. Tuoju pat kyla ir visi rinkimų organizacijos ir apskritai rinkimų teisės klausimai:

- a) Visuotinė, lygi ir slapta ar apribota kurialinė ir daugybinė teisė?
- b) Rinkimų teisė arba apygardomis ir individualinė, arba sąrašais? Ir ar sąrašai turi būti keičiami, ar ne?
- c) Rinkimų teisė arba proporcingalinė su visais jos ypatumais ir nutoliniais, arba mažoritorinė?
- d) Atstovai su mandatais ar be?
- e) Dviejų ar vieno rūmų sistema?
- f) Drauge dar kyla daugumos ir mažumos klausimas, ar demokratijoje dar galima kitokia kombinacija? Ar yra galima valdyti kitokiu būdu kaip tik per daugumą? Ką reiškia valdyti koalicine sistema?

Nenoriu dar labiau gilintis į šių problemų smulkmenas, nes ir šie klausimai jau rodo nemaža savaimė iškylančių samprotavimų. Kalbėdamas šiuo reikalu, noriu nurodyti pagrindinius ginčus ir kliūtis, kylančias kiekvienai demokratijai, kada ji gimsta ir kada organizuoja įstatymų leidžiamąją valdžią.

Kita ginčijamų dalykų ir sunkumų kategorija atsiranda organizuojant vykdomąją valdžią.

a) Kaip sudaryti vyriausybę? Būtent, paskutiniaisiais laikais nagrinėjama ar vyriausybė turi būti renkama iš tautos atstovų tarpo, ar skiriama valstybės galvos, pav., rinkto prezidento. Kaip žinome, Tarybų Rusuose vyriausybė dabar renkama; tam tikra vyriausybės rinkimų rūšis—netesiojinė ir faktiškai formalinė taip pat priimta ir Austrijoj.

b) Jei jau kalbama apie vyriausybės rinkimus, tai dar dažniau buvo minimas valdininkų ir teisejų rinkimo reikalas, hierarchijos, savitarpinių santykių, drausmės ir kt. reikalai.

Trečia demokratijos reikalų kategorija—tai laisvės problema demokratinėje valstybėje.

a) Asmens laisvės ir asmens neliečiamybės principas, neleidžias suimti ar kitaip varžyti asmenį vaduojantis tiksliai nustatytais ribomis kuriomis saugomas šis neliečiamybės principas.

b) Religinių ir politinių įsitikinimų laisvė.

c) Spaudos laisvė.

d) Draugijų ir susirinkimų laisvė.

e) Visuotinė lygybė įstatymams.

Visi šios kategorijos klausimai prašosi svarstomi. Diskusijos ir ginčai liečia vadinamąjį demokratijos kliūčių dalyką. Kyla toks klausimas: *didesnė ar mažesnė asmens, įsitikinimų, spaudos ir kit. laisvė.*

Mažiau laisvės — vadinasi, duoti daugiau galios valdžios valstybės vykdomiesiems organams. Daugiau laisvės — vadinasi, mažiau yra valstybė ir visuomenė mechaniškai susijusios, daugiau pasitikima politinių

žmonių subrendimu, kurie (žmonės) gali veikti kaip išmaną, nekenkdamai valstybei ir laisvės neversdami iškrikimu ir anarchija. Kitaip sakant kyla valstybės autoriteto reikalas. Kiekvienos demokratijos alfa ir omega — autokratinės, monarchinės, oligarchinės ir aristokratinės sistemos vykdomosios valdžios primestą autoritetą pakeisti pripažintu ir laisvai nustatytu demokratinio režimo autoritetu.

Pagaliau, ketvirtoji demokratijos reikalų ir taip pat tam tikrų kliūčių kategorija apima vieną didelę problemą, į kurią įeina daug kitų mažų problemų, būtent, centralizacijos ir decentralizacijos reikalą.

Ši problema įvairiose valstybėse ir visuomenėse pasireiškia įvairiais pavidalais, pareinamai nuo aplynkųjų, reikalų, ir gyventojų ir valstybės santykių. Šiuo atsitikimu lemiamasis vaidmuo tenka gyventojų sudėčiai, geografinėms ir ekonominėms sąlygoms, o mūsų laikais taip pat ir kultūriniais veiksniams. Pareinamai nuo aplinkybių kai kuriose valstybėse klausimas išsprendžiamas federacijos forma, kitose — autonomijos, o trečiose — paprasta decentralizacija ir planingu kompetencijos paskirstymu tarp centralinių ir vietos organų. Vienur tai reikalinga dėl gyventojų mišrumo, kitur dėl per didelio teritorijos ploto, pagaliau, dėl ekonomiško subrendimo ar nesubrendimo.

Šios įvairios atmainos savaime jau rodo kliūčių esmę: išaiškinti kur ir kaip taikyti ta ar kita forma, suprasti kuri iš jų toje ar kitoje valstybėje geriausiai tinka esamai žmonių, teritorijos, ekonomikos išsiplėtojimo stadijai. Kova šia linkme gali būti priskirta prie kliūčių demokratijai. Mūsų valstybei tai labai svarbi problema. Svarbiausios kliūtys yra tos, kad visas dalykas yra susijęs su autoriteto demokratijoje uždaviniu: ar tikrai decentralizacija ir autonomizacija, ginama demokratinų principų vardu, nuves į anarchiją, sužrimą, o taip pat į valdžios autoriteto susilpnėjimą ir, pagaliau, į visos valstybės žuvimą.

Demokratija iš esmės apolitinė: reikalaujama kiekvieno sutikimo sprendžiant klausimus jį liečiančius, ji sukelia diskusijų, ginčų, analizų, kurie liečia tai, kaip valdyti, kaip sudaryti įstatymai, kaip jie taikyti, kaip spręsti ginčai, kilę dėl įstatymų. Autokratijos sistemoje, neribotoje monarchijoje, oligarchijoje ir aristokratijoje tokių ginčų nebūva; ten nėra pavojaus, kad valstybė susiskaldys, arba kad įsigalės anarchija, kylanti iš ginčų dėl valstybės autoriteto. Valstybės autoritetas šiuo atveju egzistuoja a priori.

Iš visų čia paduodamų samprotavimų galima padaryti tokia išvada:

Yra dviejų rūšių kliūtys demokratijai:

1) Kliūtys atsiradusios iš ginčijamų dalykų, ar galima tuo ar kitu būdu demokratiškai sukurti šios įstaigos. Čia paprastos ginčytinos demokratijos problemos.

2) Kliūtis pagrindinė ir principinė: demokratinė sistema kiekvienos valdžios principą ima klausiamai: valdžios ir valstybės autoriteto principą, t. y., ar galima spręsti susitarus su valdomaisiais, ar ne ir kuriuo būdu galima susitarti. Štai, charakteringiausias demokratinės sistemos dalykas; čia pati svarbioji kliūtis demokratijai; iš vienos pusės ją ir puola; čia jos silpnumas; čia ji gali būti ir nugalėta tuo atsitikimu, jei ji nesugebės valstybės ir vyriausybės autoriteto reikalą taip išspręsti, kad liaudis ir valstybė, imant bendrai, nuo to nenukentėtų.

Iš šios principinės kliūties kyla ypatingos kliūtys, kurios būtinai reikalinga smulkiau pasvarstyti.

Demokratija, nuolat besiplėtodama, rodo veržimąsi platyn ir gilyn. Tatai kyla iš pačių žmogaus dvasios pagrindų. Samprotavimai, kritika, ginčai ir idėjų susidūrimai, kad žmogaus dvasia nepripažįsta jokių kliūčių. Pradedant tuo momentu, kai dar „lygybės, brolybės, laisvės“ šūkiu buvo iškelta filosofinė demokratijos idėja ir tuo pačiu nustatytas asmens dalyvavimas visur, kur tik liečiami jo interesai; kada tik buvo priimtas įstatymų leidžiamųjų rūmų principas ir prasidėjo praktiškas kai kurių reikalų sprendimas, — tuo pačiu pasidarė prieinamos nepaprastai jautrios sritys, pirmiausia, visos įstaigos, sudarančios valstybės valdžios centrą — vykdomosios valdžios įstaigos.

Istorinis demokratijos plėtojimas mums tat rodo.

Pirmiausia demokratija paliečia įstatymų leidžiamąsias įstaigas ir konstitucinį valstybės sutvarkymą ir reikalauja parlamentarizmo: vėliau įsiskverbia į rinkimų sistemą ir pamažėl daro ją prieinamą kuo plačiausiems gyventojų sluoksniams; toliau atsigrežia į vadinamąsias piliečių teises (asmens, sąžinės, spaudos, susirinkimų laisvė), pagaliau, paima į savo rankas vykdomąją valdžią. Dabar šis plėtojimas tebevyksta toliau net ir labai demokratinėse valstybėse. Jis charakteringas pokarinės epochos pažymys ir drauge jis apima bręstantį demokratijos krizį, didina jai kliūtys ir, apskritai, reiškia šių dienų politinio ir socialinio gyvenimo nenusistovėjimą... Demokratijos principas iš esmės yra idėja, kelianti revoliucijas galvose ir protuose.

Demokratijos idėja palengvėl skverbiasi į tas institucijas, kur ik šiandie ji nepatekdavo. Pirmiausia tai į *biurokriją*. Valdininkijos jungimosi reikalas, jos bendri profesiniai veiksmai, sabotazo ir net streikų dalykai, atsiradę paskutiniu laiku, yra šių laikų demokratijos padarinys. Valdininkų drausmės, ierarchijos problema, aukštesniųjų ir žemesniųjų valdininkų tarpusavio santykiai, valdininkų skyrimas ar rinkimas, skiepijimas naujos dvasios, valdininkijai, kuri, užuot būtų sprendžiamuoju valstybės valdžios organu, turi labiau jaustis žmonių valios reiškėja, žmonėms tarnauti, — visa tat sudaro temas ginčams;

aš pats į tat žiūriu labai atsargiai, bet teigiu faktą, kad šie visi reikalai iškilo visu savo reikšmingumu.

Kurkas svarbesnė problema yra demokratizmo taikymas *kariuomenėje*. Del šių laikų karo būdų ir metodų nuolatinė kariuomenė virsta ginkluota, visiškai kare dalyvaujančia ištisa tauta. Tuo būdu karas demokratizuojasi. Apkasų karo metodai reikalingi didelių fizinių ir moralinių masių jėgų ir gabumų. Tenkinant šiuos reikalavimus, pirmą kartą akla drausmė keičiama kiekvieno paskiro kareivio išlaviniu ir tvirtu moraliniu įsitikinimu, kad kovojama del tiesos. Šiais laikais kariauti, sako Fošas, gali tik susipratę ir įsitikinę kareiviai, lygiai kaip šių laikų demokratinės valstybės organizaciją gali sudaryti tik susipratę ir įsitikinę piliečiai.

Todel dabar iš kareivio nereikalaujama aklo klusnumo; jį įtikinėja, moko, auklėja, jam visa aiškina; jo abejojimai išsklaidomi, su juo diskutuojama, kreipiamasi į jo išmintį. Del to susidaro kitoki santykiai su karininkais, o taip pat pačių karininkų tarpe.

Tik per paskutinį pasaulinį karą kitokioje šviesoje iškilo karinio autoriteto reikalas, o ypatingai karininkų rinkimo problema, kaip tai kai kurį laiką buvo daroma Rusijoje. Per šį karą buvo sudaryta visai moderniška savanorių kariuomenė, kaip, pavyzdžiui, mūsų legijonai, kur visi buvo broliai, o kareiviai ir karininkai vienas kitą vadindavo „tu“. Todel mūsų krašte dabar diskutuojami santykiai karininkų su kareiviais. Taip pat tik per paskutinį karą iškilo karo komitetų ir tarybų reikalas. Visa tai rodo, kad atsirado didelis ir labai mums svarbus naujas klausimas: kas yra kariuomenė demokratinėje valstybėje ir kas tai yra demokratinė kariuomenė apskritai. Vėl mums stoja prieš akis autoriteto krizis, ir šį kartą jau kariuomenėje. Visą šitą reikalą aš imu samprotavimų apie demokratijos problemą ribose; apie jo reikšmę, ar toks jo plėtojimasis naudingas ar kenksmingas kariuomenei ir valstybei, savo nuomonės aš nereiškiu. Šį reikalą aš liečiu labai atsargiai; čia reikalinga dar daugiau apdairumo, negu kur kitur.

Kaip į kariuomenę, lygiai taip pat į mokyklą skverbiasi demokratijos principas. Pirmiausia, žinoma, tadel, kad demokratija būtinai reikalauja priverstinio, visuotinio ir nemokamo mokslo. Demokratija suteikia piliečiui teises ir pareigas, kurių jis negali atlikti nebūdamas išmokslintas; tadel ji turi duoti jam mokyklą, palengvinančią švietimo darbą.

Demokratijos principas reikalauja ypatingo tipo mokyklos — tokios, kurią mes vadiname moderniška mokykla, neprieštaraujančia, iš vienos pusės, demokratijos filosofijai, o iš kitos pusės tolerantiinga ir ligi tam tikro laipsnio neutralinė, nes mokykla turi mokyti ir auklėti

prisilaikydama demokratiškos tolerancijos, įsitikinimų gerbimo ir pažiūrų laisvės principų.

Pirmiausia tai reiškia, kad ginčytini klausimai turi būti išskirti iš privalomųjų mokomųjų dalykų, paliekant visišką laisvę tėvams, norintiems kitokiu būdu šią spragą užtaisyti. Del gyventojų susiskaldymo partijomis šis reikalas yra labai painus ir kur kas painesnis mokytojams, negu mokiniams ir tėvams.

Todel profesiniuose rateliuose vyksta tokia aštri kova del mokyklos: kova visai suprantama, būtina, neišvengiama. Todel ginčijamasi del auklėjimo metodų: moderniškoji demokratija tik dabar atsiranda, todėl taip sunki yra jai kova del naujos mokyklos, kuri turi sukurti tai, kas ligi šiol tiksliai dar neapibrėžta, kas dar tik kristalizuojasi.

Labiausiai charakteringų pavyzdžių teikia privatiųjų mokyklų bandymai; visiems žinomas L. Tolstojaus bandymas Jasnoje Polianoje pasidarė netik tipišką, bet ir istorišką. Visi kiti mėginimai sukurti vadinamąją laisvąją mokyklą siekia įgyvendinti tuos pat uždavinius.

Toliau iš eilės eina šeima, kuri del visuomenės demokratine linkme plėtojimosi įtakos labai keičiasi; su tuo susiję kaikurie šių laikų moralės supratimo pakitėjimai. Demokratijos augimo įtaka ir remiantis lygybės ir laisvės principais pakitėjo pažiūros į tėvo autoritetą šeimoje; pakitėjo pažiūros į žmoną šeimoje ir į tėvų pareigą. Visa feminizmo problema yra šios evoliucijos padarinys; politinė, socialinė ir svarbiausia, ekonominė ir etinė moters lygybė įeina į bendrą plačiųjų liaudies masių plėtotę per paskutinį šimtmetį.

Aš nenoriu kalbėti ginčytiniais feminizmo klausimais: tai, kas šiandieną ginčytina, nėra principinis dalykas. Čia turime reikalą tik su vykusiu ar nevykusiu jau pripažintų principų taikymu tais ar kitais praktiškais atsitikimais, toje ar kitoje konkrečioje visuomenėje, pareinamai nuo jos išsiplėtojimo.

Ekonominė visuomenės ir demokratijos organizacija.

Demokratija ir socializmas.

Visa eilė naujų demokratijos susidūrimų ir laimėjimų, ypačia paskutiniuoju laiku, būtinai reikalingi papildyti viena sritimi, kurioje demokratijos idėja laimėjo del karo ir, labiausiai, po karo. Toji sritis — ekonomika ir ekonominės įstaigos plačia žodžio prasme.

Socializmas numato nuosekliai įgyvendinti politinę demokratiją, nes politinė demokratija pati savaime reikštų žymios socialistinės programos dalies įvykdymą. Tačiau, socializmas yra kas daugiau, negu

politinė demokratija: jis sukūrė visą būsimosios visuomenės vaizdą, ir sistemą su viską apimančiu planu, kuriame ypačiai smulkiai nurodomi ekonominiai dalykai. Jis priverstas, nekeisdamas teoretinių savo sistemos pagrindų, spręsti sunkius organizacinius grynai ekonominio ir finansinio pobūdžio uždavinius ir sudėtingus etinius reikalus (vienu metu teoretiškai ir praktiškai), betarpiškai neliečiančius demokratijos idėjos, pav., kaip įvertinti darbas, kaip atlyginti skirtingų protinių gabumų individams.

Praktinės politinės kovos tikslais vadinamasis mokslinis socializmas sukūrė klasių kovos principus. Ta kova yra *nedemokratiška*. Ši idėja yra visai priešinga humaniškumo idėjai. Tuo tarpu, kai ta kova neišvengiamai veda į materialistinę filosofiją, o humanizmo pagrindu yra nematerialistinė filosofija.

Vis dėlto, mokslinis socializmas ir darbininkų judėjimas kėlė nemaža demokratijos idėjų ir daug kuo tas idėjas atitiko. Tačiau, kai kuriais atžvilgiais mokslinis socializmas nuo tų idėjų skyrėsi. Turėdamas apdirbtas būsimosios visuomenės sistemos sąvokas, socializmas turėjo didesnius užsimojimus, negu demokratija. Atvirkščiai, kai kuriomis politinėmis doktrinomis ėjo arba lygiagrečiai demokratijai, arba net turėjo antidemokratiškų tendencijų.

Tačiau, socializmas daug demokratijai padėjo. Gerokai vienas kitą atitikdami, pasitarnaudavo savo laimėjimuose. Juo labiau visuomenė patekdavo į praktišką socializmo ir darbo partijos įtaką, juo galingiau demokratija skverbėsi į ekonominio gyvenimo reikalus.

Nors socialinių įstatymų leidimo ir vadinamojo valstybinio socializmo mastas yra didelis, ši eiga, svarbiausia, galima stebėti paėmus pavyzdžiu kai kurias ekonomines įstaigas, kurios, galima sakyti, yra didelis žingsnis į ekonominę socializaciją. Paprastai, čia nėra socialistinių institucijų sudarymas pagal iš anksto priimtą socialistinių sistemų planą, bet čia siekiama šių tikslų tuo būdu, kad iš esmės buržuazinėse įstaigose kasdieninėmis politinėmis kovomis nuosekliai vykdomi apgalvoti demokratijos principai.

Galima būtų nurodyti daugelį tokių ekonominių įstaigų.

Pirmoji vieta čia tenka visų rūšių ir kryptių kooperaciniams judėjimui. Toliau eina darbininkų dalyvavimas įmonėse. Pagaliau, paskutiniuoju laiku, ypačiai po karo, darbininkai pradėjo sąmoningai skverbti į įmonių valdybas. Įmonių komitetai mūsų laikais iš dalies atitinka karinius komitetus, tačiau įmonių komitetai, nežiūrint visokeriopų pakeitimų, neginčijamai paliks kaip nuolatinė įstaiga. Kaip politikoje, lygiai taip pat ir ekonominiame gyvenime pagrindinis autoriteto tūrėtojas — šiuo atsitikimu kapitalas — suprato, kad dabar jis nepjėgs vien savo paties valia ir autoritetu išlaikyti visos

ekonominio įmonių tvarkymo valdžios. Ateity — ir juo toliau, juo daugiau — jis bus priverstas šioje srityje nusileisti.

Kapitalizmas ir pats įmonininkas dabar jau pateko į visuotinę politinės demokratizacijos įtaką, kuri, tačiau negalėjo apsiriboti vien politika: kaip darbininkas kontroliuoja politinį visuomenės gyvenimą, lygiai taip pat jis nori — juo toliau, juo daugiau — kontroliuoti ir ekonominį gyvenimą, t. y., savo įmonę ir visą gamybos procesą.

Sustabdyti ši eiga negalima, šioje srityje demokratija ateity suvaidins didelį vaidmenį, tuo pat keliu ir socializmas mėgins įvykdyti savo programą. *Būti ekonominiu demokratu, būti juo nuosekliai, žingsnis po žingsnio eiti šia linkme, neatsitraukiant nuo demokratijos filosofijos, vadinas — būti radikališkiausiu socialistu*, kartais net labiau radikališku už daugelį tų, kurie šiandieną atsidūrė bolševikuose. Štai kur praktiškos socialistinės politikos ateitis.

Iš tikro, įstaigų socializacija, apie kurią kalbama paskutiniausiais laikais, yra ne kas kita, kaip demokratizmas įvestas į ekonomines įmones ir organizacijas. Todėl tat kalbama apie kooperacinį socializmą, apie socialistinį reformizmą; ir anglų fabianizmas yra tas pat. Anglijos darbo partijos vyriausybėje buvo suasmeninti pokariniai ekonominiai politiniai siekimai.

Demokratinės politikos metodai.

Ideališka demokratija norėtų matyti visiškai ypatingą politinį plėtojimąsi ir metodus. Įstatymai būtų ruošiami viešai, atvirai, visuomenės akyse; partijos atvirai diskutuotų ir ginčytųsi, dora, be intrigu siektų savo tikslo; vadai visuomet būtų pasiruošę rinkikų, atstovų ir kitų partijos ir visuomenės organų paslaugoms; visi sprendimai turėtų būti daromi visiems atsakingiems veikėjams patariant ir pritariant. Vyriausybė ir vykdomoji valdžia turėtų būti betarpiškesnėje, atviroje ir sąžiniškoje kontrolėje. Visų ginčų ir kritikos dvasia turėtų būti nešališka, objektyviška, ne asmens, dora, tiesi, kad būtų aišku, kad ir kritikuoja, ir kritikuojami ir atsaką rūpinasi visuomenės gerove ir teisingumu.

Demokratija suprasta taip, kaip tat aiškėja iš jos filosofinių pagrindų, savo kasdieniniame politiniame darbe remiasi dviem svarbiais faktoriais, be kurių ji neįmanoma: demokratinio darbo supratimu ir mokslu ir teisingumu.

Demokratija, pirmiausia, yra *triūsas*, didelis triūsas, o svarbiausia, smulkus, nuolatinis, nuoseklus, nenutraukiamas, sukauptas darbas. Autokratas, teokratiškas monarchas, oligarchas arba aristokratas liepia ir valdo, likusieji dirba... Nedemokratas vyriausybę ir valdymą

supranta kaip eilę įsakymų, instrukcijų, paliepimų — visi kiti, be jo, tik tam ir tēra, kad juos vykdytų ir dirbtų juodą darbą. Nedemokratiškas politikas — kažin kas aukštesnis, išrinktasis; jis įsakinėja ne dėl to, kad dirbant būtinai reikalinga taikyti darbo paskirstymo principas, o dėl to, kad esama įvairių rūšių darbų: kilnesnius, svarbesnius tautai, išeina, dirba jis, nors tikrai sakant, šiuo atsitikimu valdymas, įsakinėjimas, reikalų vedimas nėra darbas.

Demokratas tai tikrai dirba, t. y., dirba remdamasis darbo paskirstymo principu. Šį darbą jis atlieka ne todėl, kad darbas reikalinga protingai paskirstyti tarp atskirų visuomenės narių. Šiandieną jis dirba vieną, ryt kitą, gal būt patį paskutinįjį darbą, ir tuo kiekvieną politinį ir socialinį darbą daro šventą.

Todėl demokrato pažiūros į darbą visai kitokios, negu aristokrato. Tai vienas svarbesniųjų faktų demokratijai suprasti.

Antras toks demokratijos faktorius yra *mokslas*. Mokslas, t. y. šių laikų, moderniškasis mokslas, juo toliau, juo labiau darosi prieinamas liaudžiai, palaiko demokratijos plėtojimąsi. Demokratija remiasi mokslu lygiai taip pat, kaip monarchija remiasi teologija ir tikyba. Todėl monarchizmas ir aristokratizmas beveik visuomet drauge yra ir teokratija.

Demokratija, būtinai laikydamosi to, kad, atliekant visus politinius sprendimus ir veiksmus, reikalingas visų piliečių sutikimas ar bent mažų mažiausias patarimas, reikalauja *kritikos ir diskusijų*, t. y., argumentų, faktų, išvedžiojimų, įrodymų. Argumentus, faktus, įrodymus teikia mokslas; tuo būdu mokslas, aukščiausias mokslo ir apšvietimo laipsnis, būtinai turi papildyti demokratiją. Demokratija savo piliečiams suteikia naujas plačias teises ir pareigas. Kad paprastas pilietis šių laikų sudėtingoje visuomenėje galėtų jas atlikti, jis turi būti tam paruoštas: jam būtinai reikalingas platesnis apšvietimas, paremtas moksliniais pagrindais. Todėl demokratija taip labai rūpinasi mokyklų išplėtimu, todėl šių laikų mokslo populiarizavimas ir yra betarpiškas demokratijos plėtojimosi padarinys.

Mokslas savo ruožtu yra ne kas kita, kaip tiesos ieškojimas; tuo būdu, *tiesa, t. y. dorumas, tiesumas, atvirumas*, kiekviename politiniame darbe, neminint jau etinių demokratijos filosofijos pagrindų — nes tai yra charakteringas pažymys kiekvieno tikro mokslo ir tiesos — turi būti tolimesniu pagrindiniu ir neišvengiamu kiekvienos demokratijos faktoriumi.

Mokslingumas reiškia taisyklingą veiklos metodą; charakteringiausias mokslininko bruožas — tikslus tyrinėjimo metodo taikymas. Todėl demokratijai politikoje yra galimas tik vienas tikslus mokslininkas metodas. Jis reiškiasi faktų tyrinėjimu ir paskirstymu, mokslininko

visuomenės reikalų, norų, pageidavimų stebėjimu ir pareinamai nuo to, ieškojimo priemonių politiniams demokratijos tikslams įvykdyti. Demokratinis politinis metodas eina dviem linkmėm:

a) induktyvine ir ypačiai realistine, tuo tarpu, kai politinis nedemokrato metodas yra fantastiškas, nerealus ir romantiškas,

b) doro, tiesos, atvirumo ir dorovės principų vadovavimo linkme.

Iš čia išeina, kad demokratija turi kovoti su politiniu intrigavimu ir sukčiavimu. Demokratas a priori stoja prieš makiavelizmą ir jėzuitiškumą politikoje; demokratija — dvideiškos politikos priešas, laiko ją cinišką, bejėgišką ir nedorovingą. Žodžiu, iš demokratijos filosofijos iškyla politinių ir etinių tikslų vienodumas; demokratijoje neturi būti kivirčių tarp politikos ir dorovingumo, demokratija nežino ir nepakenčia principo, kad nedoras pasielgimas, melas ir apgavimas gali būti pateisintas patriotizmu ir vadinamaisiais tautos interesais.

Kaip demokratijoje atsiranda oligarchija.

Dabar klausimas: kodėl ligi šiol neįvykdyta ši reališkoji demokratija? Arba kitas klausimas: kur įvykdyta ir apskritai ar vykdoma tokia demokratija? Taip mes priėjome patį demokratijos kliūčių dalyką, imamą taip, kaip apie jas buvo ginčytasi prieš karą ir kaip tos kliūtys suprantamos specialistų. Aš pats savo samprotavimais *demokratijos kliūčių* sąvoką išplėčiau, pavadindamas „demokratijos kliūtimis“ visus ginčijamus demokratijos režimo dalykus, ginčus dėl įstaigų organizavimo ir t. t. Sociologai tikruoju demokratijos kliūčių dalyku ligi šiol laikė aukščiau minimą klausimą, kodėl ideališkoji demokratija ligi šiol neįvykdyta — ir vadinamąjį *oligarchijos demokratijoje* klausimą. Šis klausimas arčiau paliečia demokratinės filosofijos pagrindus ir vėl iškelia vyriausybės ir valstybės autoriteto demokratijoje problemą.

Atsakymas į paduotus klausimus toks: kiekviena visuomenė savo politinio, ekonominio, socialinio ir kultūrinio veikimo metu sudaro grupes asmenų, turinčių bendrus ir vienodus interesus. Kiekvienas ginčas visuomeniškais reikalais, savo ruožtu, sudaro grupes, turinčias daug maža vienodas pažiūras ginčijamais dalykais. Demokratija savo politiką turi vesti padedama šių organizuotų grupių, kurios demokratinėje visuomenėje organizuojasi kaip politinės partijos, kovojančios dėl savo interesų ir pažiūrų įstatymų leidžiamuosiuose susirinkimuose, per spaudą, per visuomenės nuomonę.

Kiekviena politinė kova reikalinga vadovavimo ir organizacijos lygiai taip pat, kaip fizinės kautynės arba karas. Vadas karo metu faktiškai visuomet esti diktatorium. Karas reikalauja neatidėliotų

sprendimų ir momentališkų nutarimų: kautynės negali būti atidėtos ligi demokratiinių diskusijų. Tuo būdu pasirodo, kad karine drausme ir diktatūra yra suprantami ir natūrališkai reiškiniai. Daug tolygaus galima sutikti ir politinėje kovoje; per partijų kovas atsiranda vadai ir organizatoriai. Juo sudėtingesnė politinė buitis, juo labiau partijoms reikalinga vidaus organizacija, juo gyviau jaučiamas vadovybės reikalingumas ir vis toliau, vis didesnį autoritetą įgyja vadas. Partijos biurokratėja, kaip valstybė, ir demokratiškiausia partija sukuria savo centre vado oligarchiją*).

Tat tikrai klasiškai prieš karą išdėstė sociologas Robertas Michels savo veikale „Partijų gyvenimo sociologija“, imdamas pavyzdžiu vokiečių socialdemokratiją. Ši vidinė organizuotų grupių tendencija, nesulaikoma ir nepašalinama tendencija, remiasi visa eile faktų.

Pirmiausia, kaip jau kalbėta, ji remiasi pačiu visuomenės organizacijų charakteriu. Žmonių visuomenės sugyvenimas, mechanika ir technika, kad išvengtų chaoso ir anarchijos, reikalinga organizacijos ir vadovybės. Būtinasis organizacijos reikalas palaikomas šiais psichologiniais duomenimis:

a) Žmoguje gyvas valdžios ir galingumo siekimas, daugumas nori valdyti ir savo rankose laikyti vien iš daugiau ar mažiau vulgariškos savimylės egoizmo. Bet yra žmoniškai pateisinamas ir morališkai pagrįstas garbės troškimas (ir atvirkišiai, yra siekimai nepateisinami nei gabumais, nei etika).

b) Iš kitos pusės yra žmonių, kurie nori, kad jais vadovautų — tai arba vergiški būdai, linę dievinti, arba savimylės egoistai ketiną išnaudoti vadus. Visiems žinoma, kad dažnai atsiranda vadai iškelti vadovaujamyjū.

c) Toliau, yra žmonių, kurie šlykštėjasi visuomenės reikalais arba nenori prie jų prisidėti, žodžiu, toki, kurie sąmoningai vengia visuomenės reikalų del įvairių nemalonių visuomeninių ginčų, pav., spaudoje, kur dažnai peržengiamos visos ribos ir nesivaržoma jokiomis priemonėmis.

d) Yra didelė dauguma žmonių visai abejingų visuomenės reikalais, — jie nesąmoningai nesidomi visuomenės gyvenimu. Šis abejingumas ir pasingumas paskutiniaisiais laikais žymiai sumažėjo, nes jie remiasi, svarbiausia, visuomenės gyvenimo nežinojimu. Kyląs masių švietimas vis labiau ir labiau sumažina šių žmonių kategoriją.

*) Šio žodžio aš neimu įprasta neigiama prasme. Priešingai, aš noriu nurodyti visur ir visuomet demokratijoje būtinai atsirandančią, būtinai besiplėtojančią ta ar kita forma, oligarchiją.

e) Pagaliau yra įgimta ir nepašalinama priežastis, sudaranti partijose ir visuomenėje tendenciją į oligarchiją, tai tikra apšvietimo gabumų, intelekto, talento nelygybė.

Nekalbėsime plačiau apie kitas priežastis, palaikančias šią tendenciją. Taip, pavyzdžiui, demokratija pamėgdžioja teokratiją, teokratišką monarchizmą ir aristokratizmą, pasirinkdama būdus kovoti su jais pačiais: organizuojasi taip pat, kaip ir jie, iškelia ir remia savo vadus, sudaro savo biurokratiją ir visą visuomeninę mechaniką. Tai žinomas pamėgdžiojimo dėsnis.

Taip galima žiūrėti į visas politines partijas ir parlamentus visose demokratinėse valstybėse. Partijoje natūrališko parinkimo keliu susidaro oligarchija, kuri, suprantama, perkeliama į parlamentą. Tuo būdu ir tas organas, kuris turėtų būti demokratijos idealų betarpiškas simbolis ir tobulas reiškėjas — parlamentas pamažėl suoligarchėja. Jau vien dėl to, kad visi žmonės negali turėti betarpiškos valdžios, nes mūsų laikais jie negali visi susirinkti įstatymų svarstyti, kaip tuo susidomėti ragino Ruso; pats parlamentas, kaip rinkta įstaiga, rinkikų atžvilgiu yra oligarchija. Dėl aukščiau išdėstytų priežasčių šių laikų demokratiname gyvenime parlamentas darosi oligarchija dėl savo vidinės sudėties ir veikimo, o visi politinių partijų sunkumai ir trūkumai atspindi įstatymų leidžiamuosiuose susirinkimuose.

Dėl tų pat priežasčių, kaip ir partijose, parlamento vadovavimas visai natūrališkai patenka į kelių atskirų asmenų rankas, o dauguma atstovų nežino kas dedasi ar kas turėtų dėtis. Praktikoje pasirodo, kad ir parlamente neįmanoma gryna demokratija.

Štai mokslinis, psichologinis ir sociologinis aiškinimas kaip atsirado ir laikosi įvairūs organai įvairių valstybių parlamentuose, organai įvairiais atsitikimais vedą paskui save parlamentą. Pas mus šio reiškinio, visai mums necharakteringo (jis dažnai pastebimas daugelio valstybių politikoje), pavyzdžiu gali būti įvairių „Penkiukių“ atsiradimas (Lietuvoje „šeškomų“ ir „trikomų“ atsiradimas. *Vert.*).

Pakartoju čia nieko charakteringo mūsų nėra. Demokratijoje šis oligarchiškas procesas iš esmės rodo demokratijos kliūtis apskritai ir pokariniam demokratizmui ypatingai. Demokratijos teoretikas, demokratijos filosofijos principais objektyviškai analizuodamas šį procesą, gali, žiūrėdamas demokratinę teoriją akimis, formuluoti savo sąlygas, gali jis taip pat mėginti apkaltinti demokratiją, kaip iš tikro taip ir daro jos priešinkai, sakydami, arba demokratija nuosekli ir eina prie anarchijos, arba ji nenuosekli ir eina prie oligarchijos, t. y. demokratijos visai nėra. Politinis veikėjas praktikas pagrindinai ištirs tat, ką šiandien praktiškai reiškia demokratijos krizis, ištirs kaip iki to prieita; ištirs visas šio reiškinio priežastis ir, pagaliau, praktiškos

politikos akimis įvertins tokių oligarchiškų įstaigų naudingumą ir ne-naudingumą.

Gali būti tik viena išvada: nėra reikalo labai susigraužti stebint šį procesą. Toki reiškiniai, atsiradę viename ar kitame krašte del naturališkų sunkumų ir kliūčių demokratijai, visuomet yra *laikini ir pereinami*. Kitaip jie grėstų patiems demokratijos principams: ilgai-niui demokratijos oligarchija pasidarytų puolimų objektu, kai kada pagrįstų ir principinių puolimų, kai kada asmeninių, kas, pagaliau, sustiprintų reakciją ir jos puolimus pačių demokratijos principų.

Demokratijos vado problema.

Jei demokratijos plėtojimasis tiktai būtų toks, kaip spėliojama, tai tat beveik reikštų, kad demokratijos principas turi savyje savo paties mirties gemalą.

Čia ir yra vienas svarbesniųjų priešingos pusės argumentų prieš demokratiją. Mūsų laikais tat ypatingai aistringai pabrėžia aršiausi priešai iš dešinės ir iš kairės, kurie priimta terminologija, paprastai vadinami reakcija iš dešinės ir iš kairės. Tai antidemokratizmas visų konservatyviškų dešiniųjų elementų, kuriuos sudaro, iš vienos pusės — senojo teokratiško monarchizmo ir aristokratizmo likučiai, iš kitos pusės — konservatyviška buržuazija, būkštaujanti demokratijos filosofijos padarinių po karo, ypačiai socialine ir ekonomine linkme; toliau tai ultrademokratizmas — iš tikro antidemokratizmas, — kilęs iš pačių marksistinių idėjų ir vėliau priimtas prancūzų sindikalizmo; šiuo momentu jį nuosekliai formulavo ir iš dalies įvykdė Rusų bolševizmas, kurio tikslas, be ko kito, panaikinti oligarchiją partijose ir įvykdyti, kaip patys bolševikai sako, tikrąją demokratiją.

Iš esmės vidinis demokratijos ginčas del oligarchizmo virsta svarbia demokratijos problema: kaip demokratijoje turi būti kuriamas ir palaikomas autoritetas? Kaip, teoretiškai visiems galint dalyvauti sprendimuose, esant įsitikinimų, spaudos ir susirinkimų laisvės principui, esant būtinai laisvai diskusijai ir kritikai, faktiškai viskas bus sprendžiama saujelės asmenų? Kuriuo būdu, esant nepakankamam masių apsišvietimui ir atskirų asmenų egojizmui, besiginčijant visuomeniniais reikalais, bus priimtas laisvas, visiems naudingas nutarimas? Štai tikrasis demokratijos sunkumų branduolys.

Ar tat, kas čia pasakya, reiškia, kad demokratinė visuomenė gali būti pagaliau valdoma tik mažumos diktatūros, kad visuomenei galima įteigti sprendimus tik oligarchiškų demokratijos tendencijų rodomais keliais? Kitaip sakant, ar autoriteto principas turi būti įvykdomas tik keleto oligarchų, ar demokratija sugebės rasti priemonių,

kuriomis autoriteto principas būtų sudaromas, palaikomas ir taikomas tikrai demokratiškais metodais ir keliais, tikrai atitinkančiais demokratijos filosofiją?

Štai demokratijos gyvenimo klausimas. Kitais žodžiais tat bus: kokiais protingais išvadžiojimais pasiremdamas šių laikų moksliskai ir demokratiškai mąstas pilietis pripažins visuomenės autoritetą, kokiais išvedžiojimais pasiremdamas jis klausys valstybės, bažnyčios, partijos ar kitos organizacijos, kurių narys jis yra? Kuriais motyvais besiremdamas pripažins tą ar kitą įstatymą? Kam tikrai demokratinėje visuomenėje šių laikų žmogus noromis ir gera valia nusilenkia? Koks autoritetas jį imponuoja? Kuria dalimi visa tat yra tikras susitarimas ir kuria dalimi ir demokratinėje visuomenėje vaidina vaidmenį daugiau ar mažiau šiurkšti, absoliutiškais metodais primetama daugumos prievarta mažumai?

Atsakymas gali būti tik vienas: šių laikų demokratinis pilietis visuomeniniame gyvenime lenkiasi ir nori nusilenkti autoritetui, kuris remiasi visų *aktyviai ar tyliai* priimtu susitarimu su keliais asmenimis, kurie aktyviai, ar tyliai pripažinti atstovais grupių, surištų bendrų interesų, arba politinių partijų, ir savo išimtiną būti, o iš čia ir savo teisės reikalus sprendžiant, pateisina štai kuo:

a) reikalų žinojimu ir supratimu, kaip lygiai ir savo politiniais gabumais, t. y., politiniu talentu;

b) teisumu ir atsidavimu demokratijai, pasireiškiančiu sąmonėje, kad vadas tai karys, kuris pasilieka jam skirtoje vietoje visados ir visokiomis aplinkybėmis;

c) asmens doroviniu vertingumu ir kilnumu, pirmiausia pasireiškiančiu paties asmens *nesusiinteresavimu*.

Kitaip sakant, organiškai demokratijos organizacijos trūkumai, tendencijos į oligarchiją turi būti atpildyti įsitikinimu, kad tie, kurie yra demokratinio autoriteto nešiotojai, kurie turi vesti paskui save kitus ir spręsti reikalus, yra asmens, turį aukščiau kalbamas savybes. Tatai reiškia, kad, jei jau del išdėstytų techniškų ir organiškų žmonių visuomenės trūkumų negalima sudaryti išimtinai demokratiškų įstaigų ir būtinai tenka sutikti su kai kuriuo palinkimu į oligarchiją demokratijoje, tai vada, kuriems pavesti svarbieji uždaviniai turi būti žmonės, pripildą šias įstaigas grynai demokratinės dvasios, jausmo ir veikimo, žmonės, kurie turi būti perdėm prisiėmę demokratinės filosofijos ir visai demokratiškai gyventi tikrovėje, kitaip sakant, jie turi būti *demokratijos didvyriai*.

Demokratija savo žymia dalimi ir pirmiausia yra *demokratiinių vadų problema*.

Naturalu, žinoma, kad lygiai pagrindinis demokratijos reikalavimas turi būti tas, kad ne tik vadai, bet ir masės, ginčiuose, kritikoje rinkimuose ir apskritai politiniame gyvenime dalyvaudamos, siektų kiek galint atitikti demokratinio didvyrio idealą, t. y., turi būti apsišvietę, turi suprasti savo didelius uždavinius ir vadovautis demokratijos statomais subrendusiam žmogui — piliečiui idealais ir reikalavimais. Pareigų tenka abiem pusėm: ir vadui. Vien oligarchijos įstaigų kritika demokratija negali pasitenkinti.

Be to, konservatyviškos ir mažiau demokratiškos partijos nuo oligarchinės tendencijos nenukenčia. Kliūčių iš to atsiranda tik išimtinai demokratinėms partijoms, tuo būdu, dažnai visas uždavinys yra tik klausimas, kaip tas ar kitas lyderis veikia ir kiek taktiškai jis sugeba nustatyti savo santykius su partija.

Taip pasiekėme viso mūsų samprotavimo pagrindą: demokratijos uždavinys ir ypačiai demokratinio autoriteto uždavinys yra ne kas kita, kaip *demokratijos* ir vadų, ir masių *auklėjimo problema*. Negalima nuginčyti, kad demokratinėse įstaigose yra prigimtų oligarchiškų palinkimų, būtina visur ir visada reikalauti, kad pirmose demokratijos eilėse būtų grynai ir tikrai demokratiški asmens ir vadai. Kitais žodžiais, mes tik dabar *besiauklėjame demokratijai*. Mes kovojame dėl demokratijos ir, pirmiausia, dėl demokratiškų masių ir vadų sudarymo ir auklėjimo. Jei iš demokratinų masių labai daug reikalaujama, tai dar daugiau turi būti reikalaujama iš vadų.

Mes esame persilaužime tarp monarchiškos, aristokratiškos ir demokratiškos visuomenės. Demokratija, kaip matome, vis dar yra raidos stadijoje; mes palikome vieną būtį, bet dar nepasiekėme visai kito laipsnio.

Didelis klausimas, kada ir kaip pasijusime beesą tikroje ir galutinėje demokratijoje. Iš pačios problemos esmės išeina, kad demokratija tai idealas, kurio nuolat siekiame, kuris nuolat tobūlėja, į kurį nuolat artėjame. Jei demokratijos organizacija organiškai palinkus į oligarchiją, demokratija tolydžio vykdoma per asmens, demokratiškai jaučiančius, mąstančius ir veikiančius, save besiauklėjančius ir siekiančius labiausiai pilnos ir tobulos demokratijos. Galutinės demokratijos dabar nėra, demokratija tolydžio susidaro, ji nuolat reikia saugoti, palaikyti, nuolat dėl jos kovoti. Šiuo, būtent, atžvilgiu ji ir yra idealas, čia susipratusiam demokratui jos kilnumas ir taurumas; šiuo atžvilgiu tikrasis demokratas — didvyris, nes jis amžinai tęsia nelygią, sunkią, nenutraukiamą kovą. Iš demokratijos vado nereikalaujama gyvybės aukoti, atvirksčiai, jis turi gyventi ir dirbti be atsikvėpimo, be poilsio.

Čia susiję viskas, ką vadiname demokratijos sunkumais: iš esmės tai yra nuolatinė, nenutraukiama kova, kuria siekiama sukurti demokratinius vadus, kurie valstybės autoritetą mokėtų taikyti ne absoliutiškais ir aristokratiškais metodais, bet taip, kad jis plačiųjų gyventojų sluoksnių būtų laisvai ir noromis priimamas.

Pasaulinis ūkis ir jo raidos kryptis.

Šiuo metu negali būti nedėkingesnio darbo, kaip kalbėti apie pasaulinį ūkį — juo labiau apie jo raidos kryptį. Nes tai, kas ligi šiol ekonomistų buvo ar yra vadinama pasauliniu ūkiu, jau ištisi dveji metai serga labai sunkia liga, vadinama pasaulinio ūkio ekonomine depresija, ir jos užpultas ligonis — pasaulinis ūkis visai dar nerodo gerėjimo žymių. Atvirksčiai: pastarųjų laikų atsitikimai pirštu prikišamai rodo, kad tasai jau du metu sunkiai sergas ligonis — pasaulinis ūkis — priėjo ypatingai kritiško ligos momento — momento, kuris gali būti lyginamas su fizinio ligonio gyvenimo bei gyvybės likimą sprendžiamuoju momentu. Tegu ūkis, juo labiau pasaulinis, nėra organizmas tokios pat rūšies, kaip, sakysim, žmogaus kūnas, ir dėl to pasaulinio ūkio fiziologiškai biologinės gyvybės likimas dabartinio jo ligos krizio nesprendžiamas. Bet pasaulinis ūkis yra ekonomiškai socialinis organizmas, kuris yra veikiamas sociališkai ekonominės negalios lygiai taip, kaip žmogaus kūnas yra veikiamas biologiškai fiziologinės negalios. Taigi ir dabartinis krizis gali į vieną ar kitą pusę nulemti pasaulinio ūkio socialekonominę struktūrą, ir, žinoma, visą jo raidos kryptį.

Pirmiausia pažiūrėkime į patį tą „pasaulinį ūkį“ — kas jis yra ir iš ko jo raidos simptomus pažinti? Ar vad. „pasaulinis ūkis“ apima visą žemę ir visus jų gyventojus su jų turimais turtais bei darbo vaisiais, ar tik tam tikrus kraštus (ar gal valstybes)?

Neaiškinant plačiau (dėl stokos vietos ir laiko) motyvų nei priešasčių, tenka pripažinti, kad pasaulinio ūkio priklauso tik tiek kraštai, kurie dalyvauja savitarpio prekių mainuose per komerciškai organizuotą užsienių prekybą. Ekonomiškai statistiniu atžvilgiu, tai bus kraštai, kuriems yra statistikos stebimi, žymimi ir skelbiami pirmoj eilėj užsienių prekybos ir kitų ekonominio gyvenimo reiškinių duomenys. Vėl, šioj vietoj dėl vietos stokos apleidžiant motyvus, galima sutikti su prof. Wagemann'o, kuris pasaulinio ūkio kraštus

skirsto į ūkines sritis tam tikrais ekonominio gyvenimo reiškiniiais (užsienių prekybos dydžiu ir jos sudėtimi, gyventojų verslu, mašinių vartojimu ir p.). Socialdemokratinės struktūros atžvilgiu Wagemann visus pasaulinio ūkio santykiavimuose dalyvaujančius kraštus skirsto į IV grupes:

1. Pilnojo kapitalizmo sritis:

a) industrialinė Europa (Anglija, Šveicarija, Vokietija, Belgija—Liuksemburgas, Olandija, Švedija, Danija, Austrija, Prancūzija, Norvegija, Čekoslovakija).

b) agrarinė Europa (Italija, Suomija, Vengrija, Latvija, Airija, Estija, Ispanija, Lenkija, Portugalija, Lietuva, Bulgarija, Graikija Jugoslavija, Rumunija).

c) kiti kraštai (Amerikos Jungt. Valstybės be Alaskos, bet su Kuba ir Japonija).

2. Pusiau kapitalistiniai kraštai:

a) Rusija,

b) Azija be Rusijos ir be Japonijos (Ceilonas, Anglų Indija, Kynai, Pilipinai, Indochina, Olandijos Indija, Siamas, Britų, Malajus, Turkija ir Persija),

c) Afrikos kraštai (Egiptas, Pranc. Maroko, Alžiras, Tunis).

3. Naujojo kapitalizmo kraštai:

a) Vidurio ir Pietų Amerikos valstybės,

b) Kiti kraštai (Australija, Naujoji Zelandija, Pietinė Afrika, Kanada).

4. Nekapitalistiniai kraštai:

Belgijos Kongo, Prancūzijos vald. vakarinė Afrika, Sudanas, Irakas ir Nigerija.

Visuose šituose kraštuose yra daugiau kaip 1.800 mil. gyventojų, o bendrasis plotas užima netoli 200 mil. km., ir iš to skaičiaus tenka:

I g.	13,54	mil. qkm	su	551,5	mil. gyv.	arba	1	qkm	44	gyv.
II	38,97	"	"	1080,9	"	"	"	"	57	"
III	38,86	"	"	118,5	"	"	"	"	3	"
IV	9,99	"	"	51,2	"	"	"	"	4	"

Iš viso 101,36 mil. qkm su 1801,21 mil. gyv. 1 qkm 18 gyv.

Bendroji užsienių prekybos apyvarta visuose tuose pasaulio kraštuose siekia 655 milijardų litų, ir iš tos sumos tenka:

	Be to: 1 gyventojui tenka		
	užsienių prekybos apyvartos	metinio mašinų vartojimo	
I gr.	70 ⁰ / ₀ ,	838 litai	100 lt.
II „	14 ⁰ / ₀ ,	74 „	2 „
III „	15 ⁰ / ₀ ,	820 „	39 „
IV „	1 ⁰ / ₀ ,	89 „	
	100 ⁰ / ₀		

Vienos Europos, be Rusijos, pasaulinio ūkio užsienių prekyboj dalyvavimas sudaro 52% ir Amerikos Jungt. Valstybių — 15%. Europos 1 gyventojui bendrosios užsienių prekybos tenka 934 litai (Lietuvos 1930—150 lt.), Amerikos — 780 lt., Mašinų metinis vart. Europoj — 48 lt., Amerikoje — 304 lt. (Lietuvoje 6 lt.).

Visi čia minėti skaičiai tenka atskiroms valstybėms 1925.—1929 metų periodui, t. y. prieš prasidėjusio ekonominio krizio pradžią.

Jau šie keli skaičiai rodo, kad vadinamąją *pasaulinį ūkį sudaro Europa ir Amerika*, ir kad bet koki ekonominiai negalavimai daugiausia turi būti jaučiami Vakarų Europoj ir Amerikos Jungt. Valstybėse. Turint galvoje naujausius įvykius Anglijoje pravartu prisiminti, kad Anglijos, neskaitant kolonijų ir Airijos, užsienių prekyba, siekia 88 milijardų litų, t. y. daugiau kaip $\frac{1}{4}$ visos Europos užsienių prekybos ir beveik tiek pat kaip Amerikos J. V.

Pamėginkime dabar pažvelgti į pasaulinio ūkio pačią eigą.

Apie pasaulinį ūkį tikraja to žodžio prasme galima kalbėti tik po garo jėgos ir garu varomos mašinos išradimo ir su tuo surištu prekybos mainų išsiplėtimo. Pionierium čia, kaip žinoma, buvo Anglija, kuri ligi praeito šimtmečio antrosios pusės vidurio vadovavo ne tik industriališkai kapitalistinei gamybai, bet ir dominavo tarptautinėje mainų prekyboje. Tarptautinio ūkio raidos kritiškais metais tenka laikyti periodą nuo 1870 m. ligi pasaulinio karo. Šiam periodui tenka:

a) Vokietijos ekonominė ir militarinė ekspansija, kuriai akstiną davė iš vienos pusės laimėtas su Prancūzais karas bei pramonei svarbių ir turtingų provincijų gavimą ir trumpu laiku gautieji 5 milijardai karo kontribucijos, iš kitos — didelis naturalinis gyventojų pieauglis.

2. Prancūzijos nepaprastas susikaupimas dirbti ir taupyti, kad, laikui atėjus, revanšuotų ir atgautų Vokiečių pagrobtas Elzas Lorraines provincijas;

3. Amerikos Jungtinių Valstybių naturalinių resursų intensyvus naudojimas ir, Europos kapitalų remiamas, ekonominis kilimas.

4. Tolimuose Rytuose Japonijos sociališkai politinis persitvarkymas ir su tuo surišta ekonominė ekspansija.

Nauji išradimai, nauji gamybos metodai ir transporto bei tarptautinio trafiko pagreitinimas bei patobulinimas pramonei gamybai davė tiek pelno, jog Vakarų Europoj sutaupytų kapitalų pakako ne tik tolimesniam gamybos plėtimui bei tobulinimui vietoje, bet ir eksportui bei ekspansijai tolimuose užjūrio kraštuose ir vadinauose kolonijose, del kurių net imta varžytis. Šitos varžytynės — del rinkų saviems gaminiams, del pramonei reikalingos žaliavos arba tiesiog del dirvos investuot turimiems kapitalams — pagaliau privedė ir prie pasaulinio karo, kuris tenka, kaip ir 1870 m. Vokiečių — Prancūzų karas, laikyti antruoju kritiškuoju momentu pasaulinio ūkio istorijoj.

Jau prieš pasaulinį karą buvo atsiradę veiksniai, arba vis daugiau buvo matyti simptomų, kurie rodė, jog pasaulinis ūkis anksčiau ar vėliau turės pakeisti jei ne visą savo socialekonominę struktūrą, tai bent raidos kryptį. Iš tų veiksmų čia prisiminsime tik kelis svarbesnius:

1. Nauji mokslo ir technikos išradimai, rankų darbą jau anksčiau pakeitę mašinomis, dabar tas mašinas vis tobulino ir tobulino. Fizinis rankų darbas darėsi mažiau reikalingas, o iš gamintojo bei paprasto darbininko buvo reikalaujama vis daugiau moksliskai technikinio pasiruošimo ir daugiau inteligencijos, kad mašinų darbą prižiūrėtų bei kontroliuotų. Tuo būdu visa gamyba vis daugiau rėmėsi mašinų darbu su tuo rezultatu, kad pramonė ir pati gamyba buvo reikalinga, vis daugiau vad. nekintamojo arba investacinio kapitalo ir atitinkamai mažiau rankų darbo.

2. Vien pelno tikslais investuojamieji kapitalai į brangias mašinas namieje darosi ne tik sunkiai realizuojami ekonominiam kriziui ištikus, bet virto stabdžiu naujiesiems pagerinimams įvesti, ir šiuo atžvilgiu būklė susidaro juo sunkesnė, juo mašininė gamyba buvo senesnė.

Užsieniuosna pelno tikslais investuojamieji kapitalai, be to, dar su laiku turi pradėti dirbti prieš savosios gimtinės kapitalus, ir savoji pramonė juo skaudžiau pajus uždarbiaut išleistųjų kapitalų konkurencija — juo sėkmingiau tie kapitalai svetur įsigyvena.

3. Darbininkų klasės kiekybinis augimas ir jų reikalavimų bei galios visuomenėj augimas buvo trečiasis veiksnis, kuris, bendrai paėmus, didesne našta gulė senesnės pramonės gamybos kraštuose arba srityse, kai naujuose. Priežastis aiški: butas, maistas ir kitos gy-

venimo išlaidos juo didesnės, juo daugiau žmonių vienoj veitoj gyvena. Taip pat klasinis susipratimas greičiau auga (ir bendromis jėgomis interesų gynimas lengvesnis) tenai, kur vienoj vietoj didesnės darbininkų masės gyvena: O kartą iškovotos geresnės darbo sąlygos ir didesnis darbo atlyginimas paprastai palieka ir blogesnės konjunktūros metu. Jei gi dėl naujų mašinų ar naujų darbo metodų įvedimo arba dėl ekonominės depresijos su laiku tam tikras darbininkų skaičius pramoninei gamybai pasirodo ir nereikalingas, tat likę be darbo darbininkai vis tiek yra reikalingi minimum gyvenimo lėšų, kurios, galų gale, gula juo sunkesne našta atitinkamo krašto tautos ūkiui. Nes esmėje nėra skirtumo, ar nedarbo metu bedarbiai gyvena iš savo santaupų — (šiuo atveju anksčiau turėjo jie gauti aukštesnį atlyginimą) ar iš socialinio draudimo pašalpų, kurios imamos iš anksčiau surinktų darbininkų, darbdavių ar bendrųjų mokesčių.

4. Miestų ir jų gyventojų skaičiaus bei jų lyginamojo svorio augimas iš vienos pusės didino paklausus pramonės dirbiniam ir žemės ūkio (maisto) produktams, bet iš kitos—ankštas didelių masių vienoj vietoj gyvenimas pamažu keitė jų visą gyvenimo būdą, — juo labiau, kad į miestus arba pramonės centrus nuolatų ėjo daugiausia jauni vyrai iš sodžiaus. Tuo būdu pramonės centruose ir miestuose savaimė susidarė visai skirtinga nuo sodžiaus gyventojų struktūra. Ir jei šiandien dar nėra galutinai mokslo išrodyta, kad nuo praeitojo šimtmečio galo prasidėjęs pramonės kraštuose gimimų ir net viso naturalinio prieauglio mažėjimas yra pramonės išsiplėtimo ir miesčioniško gyvenimo rezultatas, tat pakankamai jau yra įrodyta, kad gimimų ir net patsai naturalinio prieauglio mažėjimas eina paraleliškai su pramonės išsiplėtimu ir miestų gyventojų daugėjimu; variacijos, kurios pasireiškia arba pastebimos, pareina nuo religiška kultūrinių, rasinių ir kt. vietinio pobūdžio veiksnių, bet ir jos pasirodo visur laikinomis ir praeinančiomis. Bendrai paėmus, jau prieš karą buvo galima konstatuoti šiuos gyventojų judėjimo reiškinius:

a) Pramonės centrų ir miestų gyventojų augimas sodžiaus gyventojų kaštais;

b) gimimų ir mirimų mažėjimas pirmiau miestuose, o vėliau ir sodžiuose, su tuo rezultatu, kad vaikų amžiaus grupės mažėja, o darbingo amžiaus grupės didėja; be to, dėl pagerėjusių higienos ir darbo sąlygų, darbingo amžiaus žmonių skaičius didėja;

c) anksčiau miestuose, o vėliau ir sodžiuose, gimimai ėmė mažėti sparčiau, ne kaip mirimai, dėl to ir naturalinis prieauglis ėmė

mažėti tiek, kad atskiruose rajonuose beveik visur, o Prancūzijoje net ir visame krašte jau buvo galima pastebėti gyventojų prieauglio beveik visišką stagnaciją, o atskirais atvejais net ir mažėjimą.

Ištikęs pasaulinis karas sutrukdė, o atskirais atvejais iškreipė, pasaulinio ūkio natūralinį plėtimąsi, bet pačios raidos krypties iškreipt, juo labiau sustabdyt, neįstengė, ir jis ėjo ir tebeina dar prieš karą nustatytomis gairėmis — net ir dabartiniu didžiausiojo krizio metu. Prisižiūrėkime arčiau.

Nauji mokslo ir technikos išradimai karo ir pokariniais metais dar greičiau ir radikališkiau negu prieš karą vedė prie naujų gamybos formų ir net sudarė naujų pramoninės gamybos galimybių. Ypač vad. baltosios anglies varomajai jėgai naudojimas įgalino racionaliai pastatyti ir rentabiliškai vesti visą eilę pramonės šakų tokiuose kraštuose, kur anksčiau dėl anglies stokos ir svajot nebuvo galima; chemija ir kt. kai kurias pramonės šakas atpalaidavo ir nuo žaliavos tam tikrų vietovių. Karą pasekusių taikos sutarčių ir revoliucijų sudarytas naujas geografiškai politinis pertvarkymas taip pat vienu rajonų ekonominę galią ir gamybinį pajėgumą sumažino, o kitų — padidino.

Bendrai paėmus, pokarinėj politinėj santvarkoj, nauji mokslo ir technikos išradimai gana dažnai padarė investuotą kapitalą rentabiliškesniu kuriame nors naujame krašte naujai organizuojamoje pramonės šakoje arba įmonėje, kaip senoje, kur pirmiau yra reikalinga beveik visa, kas anksčiau buvo pastatyta (mašinos, trobesiai ir kt.) nugriauti ir tik vėliau statyti naujas mašinas ir kt. visai taip, kaip ir naujoje vietoje arba naujai statomai įmonei. Naujai susidariusių valstybių muitų politika ir kt. priemonės industrializacijos procesą naujuose rajonuose tik lengvino, o padėtį senuosiuose kraštuose atitinkamai sunkino.

Kapitalas pokariniais laikais ta pačia kryptimi veikė, kaip ir technikos bei mokslo išradimai. Visų pirma jau karo metais Europoj kariaujančios šalys visomis galimomis priemonėmis investavo kapitalus ir plėtė gamybą visuose pasaulio kraštuose, kur tik buvo joms prieinama. Pirmaisiais po karo metais, kai Europoj visur trūko fabrikų, žaliavos ir maisto, pramoninės ir žemės ūkio gamybos forsavimas ėjo pagreitinu tempu — juo labiau, kad karo metais pradėtoji inflacinė pinigų ir kredito politika tokį forsavimą lengvino ir viliojusiai pelnais viliojo.

Tuo būdu pirmaisiais pokariniais metais karo metų sudarytas dirbtinis ir nenormališkas paklausų padidėjimas visiems pramoninės

gamybos dirbiniams ir žemės ūkio produktams iš vienos pusės ir naujieji mokslo bei technikos išradimai iš antrosios padarė tai, kad senuosiuose pramonės kraštuose, visai nesivaržant kaštais, senosios įmonės buvo atstatomos arba perstatomos sulig naujausiais technikos išradimais, ir gamyba buvo plečiama, o politiškai ar ekonomiškai naujuose kraštuose buvo tas pats daroma naujai. Rezultatai toki, kad lyginant su prieškariniais (1913) metais jau 1925 metais žaliavos ir maisto produktų gamyba buvo didesnė*:

	Lyginant % % su 1913 m.		Lyginant % % su 1925 m.
Europoj	3%	17%	13%
Šiaurės Amerikoj	27%	5%	3%
Kituose kraštuose	30%	8%	10%
Pasaulyje vidutiniškai	18%	11%	7%

Ką reiškia pasauliniam ūkiui visi šie santykiniai skaičiai iš dalies galima spręsti iš to, kad prieš karą Amerikos J. V., Kanadoj, Australijoj ir Argentinoj bendras kviečių pasėlių plotas sudarė 32 mil. ha, o 1929 m. 46 mil. ha, t. y. visa 14 mil. ha arba 44% padidėjo. Pramonės gamyba lyginant su prieškariniais laikais 1929 m. buvo didesnė Amerikos J. V. apie 30, Švedijoj 40%. Maždaug panašioj proporcijoj pramoninė gamyba pakilo ir kituose senos pramoninės kultūros kraštuose, o naujokynuose (Pietų Amerikoj, Azijoj, Afrikoj, Europos naujai po karo susikūrusiose valstybėse) kai kurios pramonės šakos išsiplėtė dvigubai ir daugiau arba naujos pramonės šakos visai naujai susikūrė (pav. Lietuvoj manufaktūros, kosmetikos ir p. pramonė).

Tuo tarpu gyventojų skaičius visame pasaulyje per tą patį laiką tepadidėjo 6—7%, o Europoje tik apie 1—1,5%.

Jau šie keli sausi skaičiai pakankamai rodo, kad vien techniniai ir finansiniai veiksniai turėjo anksčiau ar vėliau privesti prie pasaulinio ekonominio krizio, nes: pagreitinu tempu einanti gamyba ir sumažintu tempu einas gyventojų daugėjimas vieną kartą turi privesti prie tokių didelių perteklių sudarymo, kad tolimesnis jų sunaudojimas toj pačioj proporcijoj ir tose pačiose formose bei sąlygose neįmanomas. O nereikia užmiršti, kad tuo pačiu laiku paklausuose žymių pakeitimų įvyko. Visų pirma, milžiniška Rusija, trumpai prieš karą jau virtusi gana didėle rinka Vakarų Europos pramonės

*) Skaičiai yra paimti iš „The Cours and Phases of the World Economic Depression“, Tautų Sąjungos sekretariato leidinys 1931 m.

dirbiniams, dabar beveik visai užsidarė, o savo žemės ūkio ir bendrai žaliavos produktais pasaulinėj rinkoj pastaraisiais metais gana gausingai pradėjo dalyvauti. Vokiečių perkamoji galia, bendrai paėmus, nesumažėjo, tačiau reparacijų mokesčiai, karo pensijos buv. infliacijos žaizdų gydymas ir kt. didelę dalį tautos pajamų neproduktingiems reikalams išleidžia. Taip pat visos eilės kitų kraštų ūki, arba normališką jo eiga, visą laiką slėgė ir dar tebeslėgia karo ir pokarinių laikų infliacijos padariniai, politinės suirutės bei perversmai ir t. t.

Prie visa to prisideda grynai socialiniai veiksniai. Jau buvo parbrėžta, kad dar prieš karą darbininkų klasė sąryšij su bendru industrializėjimu darėsi vis gausingesnė ir galingesnė. Karo ir ypač pokariniiais politinių bei socialinių revoliucijų ir techniškai ekonominių racionalizacijų metais šis proletarizacijos procesas dar daugiau issiplėtė. Darbininkų gi organizacijos iš vienos pusės ir pokarinė pinigų bei kredito infliacija iš kitos, padarė tai, kad faktorius „darbas“ gamyboje po karo daug daugiau apmokamas, kaip buvo prieš karą. Taip pat darbininkų klasė kartą iškovotas pozicijas dabar gali apginti ir gina daug sėkmingiau, nes jų pusėj beveik visur mažiau ar daugiau tvirtai stovi įstatymai ir valstybių valdžios.

Grynai gamybos ir bendrai ūkio finansavimo atžvilgiu tokia disproporcija tarp rankų darbo rolės gamyboje (ji žymiai sumažėjo dėl mašinų įvedimo) ir darbo algos — pasauliniam ūkiui galėjo būti ir buvo dar pakeliama tol, kol pagreitinotō tempo gamyba buvo reikalinga karo sunaikintiems resursams atstatyti ir kol pinigų bei kredito infliacinė politika brangiau apmokamą darbą (šalia brangiau apmokamo politinio ir ūkinio administracijos aparato) mažiau ar daugiau kompensavo didesnė apyvarta ar apgaulingas rentabilinumas. Bet iškilus ekonominiam kriziui ir nukritus kainoms, aukštes tarnautojų algos ir bendrai aukštas darbo atlyginimas drauge su beveik visuotinu pasidariusio socialinio draudimo išlaidomis pasidarė ne tik sunkiai pakeliamas, bet ir iš viso turėjo būti didžiausiu stabdžiu ekonominiam kriziui savo naturalinį galą greičiau prieiti. Juk tokioj Vokietijoj bedarbių yra daugiau kaip 4 mil. gyventojų, o su šeimynomis išeis netoli 15 mil. lt. Visi jie kad ir menkai, bet turi gyventi, t. y. likusiųjų gyventojų darbo vaisiais maitinami būti. Anglijoj, Amerikoj ir kituose kraštuose tas pats.

Jei paklausai nedidėja ir gamyba negali būti plečiama, tat prie tokių aplinkybių lieka pasirinkti vena iš dviejų: a) sumažinti dirbantiems darbo laiką (arba dienų skaičių), paliekant tą patį aukštą dar-

bo mokestį, bet leidžiant dirbti tik pusę normalinio laiko, kad bedarbiams duotų toms pačioms valandoms darbo, arba b) sumažinti darbo atlyginimą, taip pat visus mokesčius ir kitas ūkį slėgiančias išlaidas, ir tuo pačiu sumažinti gamybos išlaidas. Pirmuoju atveju turėtų visi darbo, bet, mažiau dirbdami, mažiau uždirbtų ir padėtis stabilizuotųsi, nors užsidariusios įmonės ir toliau būtų uždarytos. Antruoju atveju dirbtų visi normališką laiką, bet gautų mažesnę atlyginimą ir taupiau gyventų — sumažėtų kiekvieno atskirai perkamoji galia; šiuo atveju taip pat gamyboj paliktų dalyvauti tik tos įmonės, kurios būtų pakankamai racionalistiškai pastatytos.

Tai būtų racionalistiskas — grynai ekonomikos atžvilgiu — klausimo išsprendimas. Deja, kaip atskiri žmonės, taip ir tautos bei valstybės dažnai elgiasi kaip tik priešingai tam, ko reikalauja ekonominis racionalizmas. Ir suprantama: tiek darbininkai, kurie dar dirba ir aukštesnę atlyginimą turi, tiek valdininkai ir tarnautojai, kurie didesnes algas gauna, nenori nieko nustoti, o vyriausybė negali jų nusistatymo paneigti. Ir lengviau yra išgauti sutikimą didinti mokesčius bei muitus ir iš bendrųjų valstybės pajamų mokėti bedarbiams pašalpas, gamintojams duoti subvencijas ir mokėti kainų priedėlius, kaip mažinti darbo išlaidas ar atsisakyti nuo pajamų dalies. O dabartinis Anglijos pavyzdys rodo, kad tautos net lengviau pasirenka aplinkinį ir sunkesnę pinigų infliacijos kelią, kad sumažintų gamybos ir darbo išlaidas, ne kaip tiesioginį darbo ir algų atlyginimo sumažinimą.

Bendrai jei mes norėsime dabartinę pasaulinio ūkio būklę charakterizuoti, tai gausime konstatuoti štai ką:

Senuose kapitalizmo kraštuose pokariniaisiais metais dėl vad. technikinės racionalizacijos į pramoninę ir bendrai gamybą buvo investuota daug daugiau kapitalų ir gamyba išplėsta daug daugiau, negu pasaulinės rinkos paklausams reikalinga. Šių kraštų būklę dar daugiau pasunkino bendras gamybos plėtimas visuose kraštuose ir nuolatinis pramonės plėtimas naujuose kapitalistiniuose kraštuose bei naujose valstybėse. Iš karo ir revoliucijos metų ir infliacijos laikų palikę aukšti mokesčiai ir aukštas darbo atlyginimas visą padėtį tik dar labiau pablogino. Dėl to ir ekonominis krizis anksčiausia kilo (1929 m. rudenį) Amerikos J. V., kur karo ir pokariniaisiais metais naujų investicijų padaryta ir gamyba išplėsta buvo daugiausia, o mokesčiai, muitai ir tiesioginės darbo išlaidos buvo didžiausios. Po Amerikos turėjo sekti Vokietija, kur pokariniaisiais infliacijos ir vēlesniaisiais metais taip pat mėginta Amerikos J. V. sekti pramoninės

gamybos vad. racionalizacijoj, mokesčiuose ir darbo atlyginime. Pav., algos ir bendrai darbo atlyginimas Vokietijoj žymiai didesnis ne tik kaip Lietuvoj, bet ir kaip Prancūzijoj. Reparacijų mokesčiai, žinoma, padėti dar pablogina.

Čia bus viena svarbiausių priežasčių, dėl ko Prancūzijoj ir Lietuvoj ligi pastarųjų laikų mažiausia buvo pasireiškęs ekonominis krizis: nes algos ir darbo mokestis čia, lyginant su kitais kraštais, po karo nebuvo taip padidėjęs, ir plačiosios minios taupiau gyvena, be to, Prancūzijoj atliekami dideli atstatymo darbai gaunamais iš vad. reparacijų pinigais arba medžiaga, o Lietuva senos didelės pramonės neturėjo, naujoji gi dar turi plačią veikimo dirvą.

Atskirai tenka dar paminėti ir Angliją. Anglija jau nuo 1925 m. gyvena nuolatinę ekonominę depresiją, kuri išsivystė į pastarųjų laikų finansinį krizį. Priežastys tos pačios. Anglija taip pat pergyveno pokarinio kilimo bei hiperracionalizacijos periodą, kuris sutapo su pinigų infliacijos periodu. Taigi darbo išlaidos ir algos taip pat buvo pakilusios. Tačiau pinigų infliacija Anglijoj nebuvo tokia didelė, ir prestižo sumetimais Anglai savo nukritusio svaro vertę stabilizavo, kaip pav. Prancūzai, Čekai ir kt. o dirbtinėmis priemonėmis kėlė ligi senojo aukso standarto. Rezultatai turėjo būti ir buvo toki, kad visos skolos bei kreditai, taip pat investacijos, ligi 20--25% nukritusiais svarais, savo vertėje pakilo ir tuo pačiu dirbtinai pasunkino pramonės ir kt. būklę (nes pasolos ir kreditai, gauti nukritusiais svarais, reikėjo grąžinti pilnaverčiais). Taip savaime padidėjo mokesčiai, darbo atlyginimas ir t. t. Kol dėl pasaulinės aukštos konjunktūros dar geriau ėjo reikalai ir buvo aukštesnės kainos, padėtis buvo pakenčiama. Bet kainoms kritus ir ekonominei depresijai užsitęsus — nieko daugiau neliko kaip mažinti visokias algas bei darbo atlyginimą, taip pat mažinti visokias pašalpas, pensijas ir mokesčius arba — atsisakyti nuo aukso standarto ir vėl sumažinti anksčiau dirbtinai pakeltą pinigų vertę. Anglai politiškai sumetimais pasirinko antrąjį lengvesnįjį kelią, kuris tačiau ekonomiškai yra daug pavojingesnis ir didelių aukų kaštuos ne vien Anglams, bet ir kitiems kraštams.

Kokios perspektyvos? Čia mes jau įeiname į spėliojimų arba net ir pranašysčių sritį. O niekas šiais laikais taip nėra pavojinga, kaip spėlioti ir pranašauti. Taigi tik prisiminkime bendrąsias pasaulinio ūkio būklės aplinkybes bei sąlygas.

Gyvename tuo tarpu didžiausią ekonominį ir finansinį krizį, kuris tik Lietuvoj dėl anksčiau minėtųjų priežasčių dar nėra taip sun-

kiai jaučiamas. Krizis kilęs dėl perdidelių investicijų ir senųjų kraštų pramoninės hiperracionalizacijos, kuri nenormališkai daug pareikalavo investuoti kapitalų ir tuo pačiu padarė permanentinį kapitalų stokumą kitiems reikalams arba kituose kraštuose. Be to, toji racionalizacija padarė nereikalingais ir daugybę darbo rankų, ir tuo būdu privedė prie permanentinio nedarbo kapitalistiniuose kraštuose. Taigi nedarbas ir imigracijos varžymas Amerikoje ir kt.: pramonės kraštuose, liuosų kapitalų stoka ir t. t. yra tiesioginiai pramonės racionalizacijos padariniai, iš kurių sekė visa kita. Be to, reikia turėti galvoje, kad darbo rinkoje dabartiniu metu kaip tik yra žymiai daugiau žmonių, kaip kada nors anksčiau, dėl to, kad dabar visuose kraštuose yra daug didesnė grupė žmonių vadinamojo darbingojo amžiaus (tarp 15 ir 60 metų), be to, daug daugiau visokiuose darbuose dalyvauja moterys. Pav., yra statistikos nustatyta, kad dabartiniu metu darbingojo amžiaus žmonių Vokietijoje yra apie 5 mil. daugiau, ne kaip buvo prieš karą. Panaši padėtis yra ir kituose kraštuose vėl išskiriant Prancūziją, kur dėl ankstybo dar toli prieš karą gimimų ir natūralinio prieauglio sumažėjimo darbingojo amžiaus žmonių grupė nėra tiek padidėjusi. Dėl to pačią nedarbo problemą kai kas šiandien yra linkęs laikyti ne tiek ekonomine, kiek sociališkai biologine — natūralinio gyventojų prieauglio problema.

Iš viso to, kas ligi šiol pasakyta, seka, kad kelias į šviesesnę ateitį iš ekonominio krizio gali vesti tik per gamybos išlaidų sumažinimą, o ne per dirbtinį kainų kėlimą arba jų laikymą. Nes jeigu šiandien Amerikoje, Vokietijoje Anglijoje ir kt. kraštuose priskaitoma apie 15 milijonų bedarbių, o pramonės įmonės ir žemės ūkis yra pastatyta taip, kad ir su dabartiniais darbininkais prie racionališko mašinų naudojimo gamybos produktais paklausai gali būti pilnai patenkinami, tad darbo tiems bedarbiams davimas senomis sąlygomis yra neįmanomas, ir lieka viena iš dviejų: arba laikyti juos nuolatiniiais pensionieriais arba iš esmės pakeisti darbo sąlygas taip, kad visi galėtų dirbti — gal mažiau, gal trumpiau, kaip ligi šiol iš viso darbui buvo apmokama. Taip pat, žinoma, atitinkamai mažesniu pelnu turi pasitenkinti ir kapitalas (mažesni procentai, mažesnis verslamoninimo pelnas ir p.).

Savaime suprantama, kad toksai pertvarkymas arba persitvarkymas turi būti juo skaudesnis, juo ligšiolaiškinis plačiųjų minių gyvenimo standartas buvo aukštesnis. Didelis klausimas, ar šis industrialinis persitvarkymas galės įvykti visai ramiu keliu ir ar mes nesame visos eilės naujų socialekonominio pobūdžio revoliucijų iš-

vakarėse. Nes toksai persitvarkymas reikštų ne ką kita, kaip, gal būt, 6 ar net 5 val. darbo dienos įvedimą iš vienos pusės ir perdaug aukštų pelnų bei algų sumažinimą iš kitos? Vokiečiai šiuo keliu jau pradeda eiti atvirai visokiais „verordnungais“, o anglai slepiasi už pinigų infliacijos. Bet ar supras visa tai plačiosios minios? Ar nepasinaudos čia kraštutiniai gaivalai iš dešinės ir kairės, kad sukelti tas minias ir pasinaudoti proga saviems politikos, ne ekonomikos tikslams pasiekti? Tai klausimai, į kuriuos niekas negali šiandien tikrai atsakyti.

Pramonine technika ir bendrai vadinami nuo kapitalizmo atsilikę kraštai, kaip antai Lietuva ir kt., šiuo atžvilgiu dar yra geresnė padėtyj, nes jei kituose kraštuose darbo atlyginimas ir pusiau sumažėtų ir tai Lietuvoj jis ne būtų aukštesnis. Lietuvoj taip pat dar nėra perdidelės pramoninės racionalizacijos, o naujieji technikos išradimai įgalina ir naujas pramonės įmones rentabiliškai steigti ir statyti. Tačiau Lietuvos ūkis tarptautiniame ūkyje dalyvauja ne savo pramonės dirbiniais, o žemės ūkio produktais, kuriems kainos tarptautinėje rinkoje yra žemos. O jeigu pasaulinio ūkio raidos kryptis artimoje ateityje eis ta linkme, kaip, rodos, gyvenimas veda, tat nėra jokių rimtų duomenų, kurie rodytų, kad pasaulinėj rinkoj žemės ūkio produktų kainos turėtų žymiai pakilti ir pakilę ilgiau laikytis. Juo labiau, kad užjūrio kraštuose, taip pat plačioj Rusijoje, dar yra daug neišnaudotų resursų, o naujieji technikos išradimai įgalina juos gaminti taip pigiai, kad mums varžytis be galo sunku.

Taigi perspektyvos Lietuvos ūkiui atrodo tokios.

Lietuvoj gali sėkmingai plėstis dar tos pramonės šakos, kurios vietoje turi žaliavą arba kurioms žaliava atgabent iš kitur neperbrangiai kaštuoja (vad. lengvosiosios pramonės šakos k. a. galanterijos, manufaktūros, kosmetikos ir p.). Tačiau sėkmingai plėstis pramonė gali pas mus tik tiek, kiek ji gamina ir gamins vidaus rinkai, nes visuose kituose kraštuose pramonė gali pagaminti daug daugiau, negu jiems reikalinga, o kur dar ne — tai tie kraštai taip pat ekonominės politikos priemonių pagalba savąją pramonę plės ir mūsų konkurencijos neįsileis. Tačiau pasauliniam ūkyj dalyvauti mes ir ateityj privalėsime daugiau savojo žemės ūkio produktus eksportuodami, o eksportuoti juos galėsime tik sugebėdami gaminti pigiau, negu mūsų konkurentai.

A. Rimka.

Iš II Darbininkų Internacionalo kongreso darbų*).

Norime čia paliesti keletą tarptautinio masto problemų, kurios buvo svarstytos Vienos kongrese ir, nesileidžiant į jų kritiką, pažymėti pasiektus kongreso darbo vaisius.

Dar tris savaites prieš kongresą Internacionalo pirmininkas Vandervelde paskelbė „Kampf“-e kongreso darbus. Patys faktai verčia nusiginklavimo klausimą pastatyti pirmoje eilėje. Šis klausimas turės dominuoti Vienos kongrese“. Bet staiga iškilusi Vokietijos krizė pastatė visus prieš įvykusį faktą, ir numatyta kongreso darbų tvarka pasikeitė: vietoj nusiginklavimo atsistojo pirmoj eilėj Vokietijos krizė.

Otto Baneris pažymėjo kongrese šios krizės priežastis ir aiškiausiai nurodė jos gresiamas liūdnas pasėkas. Vokietijos krizė tai nėra jau konjunktūrų ar paprasta ekonominė krizė (Wirtschaftskrise). Ekonom. krizė, kuri plėtėsi esant Vokietijoje nepastoviai demokratijai, sudarė sąlygas politinei netvarkai, kuri savo ruožtu katastrofiškai paveikė ekon. būklę. Tuo būdu, Vokietijoje atsirado kombinuotos krizės circulus vitiosus: viduje krizė gresia demokratijos sprogdinimu, už Vokietijos sienų — milžiniškais sukrėtimais.

Išsiplėtus Vokietijos krizei, nepaprastai pablogėtų visos Europos ekon. būklė — krizė sugriautų visą vidurinę Europą, dėl jos žymiai nukentėtų ir šiaip jau pablogėjusi Anglijos kapitalų rinka. Vokietijos krizė dar labiau padidintų bedarbių skaičių ir numuštų darbininkų atlyginimą (Vokietija virstų Lohndruckgebiet). Demokratinės santvarkos likvidavimas Vokietijoje sukrėstų taip pat visą demokratiją nuo Reino į rytus, Vokietijos antidemokratinį gaivalų (Gegenrevolution) laimėjimas sudarytų Europai pavojų.

Vokietijos krizė reikalinga sutartinės kontrakcijos. Užsienių politikos kelias, kuriuo galima žingsniuoti prie krizės pašalinimo, yra Vokietijos Prancūzijos santykių problema. Karl Seitz savo kalboje, kuria jis atidarė kongresą, nurodė tokį išeities kelią. Pasitarimų svarbiausioje eilėje stovės klausimas, kuris šiandien yra virtęs pasauliniu: Vokietija-Prancūzija. Tai nera dviejų valstybių reikalas, tai yra mūs visų reikalas, tai yra demokratijos klausimas, tai yra kultūrinės Europos laidas.

Šių dalykų svarstymas natūraliu keliu atiteko dviems žymiausioms Europos kontinento soc-ėms partijoms: Vokietijos socialdemokratų partijai, kuri dabar yra daugiausia priešų puolama ir jai tenka

*) Naudotasi „Die Gesellschaft“. Internationale Revue für Sozialismus und Politik. Herausgegeben von dr. Rudolf Hilferding.

atsakinga kova už demokratijos likimą, ir Prancūzijos Socialistų partijai, kuri strategiškai užima dabartiniu metu svarbiausią poziciją kovoje dėl taikos ir Europos ateities persitvarkymo.

Svarbu atkreipti akis į Prancūzijos soc-tų partijos vidujinį stiprėjimą, taip pat ir į jos reiškiamą užs. politikoj aktyvumą ir partijos taktiką. Iš visų Europos socialistinių partijų, Prancūzijos soc. partija, nenusilpninusi savęs dalyvavimu valdžioje ir nepaliesta pasitikėjimo ir ekonominės krizės, sparčiausiai plečia savo veikimą. Social-ė partija pastaraisiais dvejais metais yra gerokai praretinusi Prancūzijos partijų eiles iš kairės ir dešinės. Komunistų partija, dar neseniai buvusi aktyviausia Kom. Internacionalo sekcija, jau šiandien pradeda visai nebeteikti savo reikšmės. Taip pat Leonto Blumo vadovaujama partija yra pasiryžusi sulaužyti tradicinį radikalų vadovavimą Prancūzijos kairiesiems. Tvirta valstybės pozicija Europos polit. gyvenime įgalina pranc. socialistus pareikšti savo aktyvumą užs. politikoj. Leono Blumo pagrindinis dėsnis: „Sicherheit durch Abrüstung und Schiedsgerichtsbarkeit“ toli gražu nėra suderinamas su Briand'o vedama užs. politika.

Vokietijos ir Prancūzijos kooperavimas turi tęstinės reikšmės ir vertės. Konkrečiai jo vaisiai turi pasireikšti Vokietijos krizės pašalinimu. Jau 1924 m. Prancūzijos soc. partija buvo padariusi nemažą žygių šiuo reikalu. Bet tada buvo kalbama apie Vokietijos suvereniteto atstatymą ir jos ūkiškos vienybės reikalą, apie jos išsilaisvinimą ir evakuaciją. Šiandien, kada Prancūzijos kapitalų evakuacija iš Vokietijos nemažai prisidėjo prie jos krizės atsiradimo, yra reikalinga ne izoliacija, bet ūkiškas bendradarbiavimas ir persiskverbimas (Durchdringung).

II.

Susidariusi Europoj situacija vertė kongresą išsitariti ir dėl taikos sutarčių revizijos. Kada Otto Baneris šį klausimą pajudino, buvo galima laukti, kaip kad anksčiau būdavo, didžiausio nuomonių įvairumo ir prieštaravimų. Bet šį kartą dalykai kitaip susiklostė. Be pareikštų Lenkijos ir Čekoslovakijos atstovų lyg ir tam tikrų abejonų ir noro palikti ramybėj revizijos reikalus, buvo priimtas vieningas nusistatymas — pasiekta gal ne tiek teisės atžvilgiu, bet, kas dar svarbiau, politiniu ir istoriniu atžvilgiu tam tikros precizijos. Kongreso akceptuota politinė rezoliucija, kuri pažymi kovos su krizėmis ir konstruktyvios tarpt. ekonominės akcijos reikalus, su sutarčių nekeičiamumu nėra suderinama. Bet taip pat ši programa maža ką turi bendra su dažniausiai dešiniųjų grupių minima revizija.

„Sutarčių revizija — tai yra per daug ir permaža pasakyta“, kalbėjo Grumbach polit. komisijoj. *Permaža* — nes daugelis svarbiųjų nūdienos krizės priežasčių (klaidinga ekon. politika, struktūriniai Vokietijos ūkio defektai) visai kitoj plokštumoj glūdi, kaip kad Versalės sutarties nuostatai ir taip pat todėl, kad tarp šių nuostatų ir krizės priežasčių jokio tiesioginio ar net visai jokio sąryšio nėra. *Per daug* pasakyta, nes Versalės sutartis reguliuoja visai kitus dalykus, negu tuos, kurie šioj krizėj pasireiškė — valstybinių sienų revizija ne tik neturi ryšių su krizių kova, bet dar šią, žvelgiant iš polit. pusės, gali trukdyti.

Todėl kongresas savo rezoliucijoj numatė naują reparacijų ir karo skolų pertvarkymą — panaikinti visas karo skolas ir reparacijas apriboti, atlyginant karo paliestų kraštų civiliams gyventojams padarytus nuostolius, o taip pat tuoju suteikti Vokietijai pagalbos ir pasipriešinti visais būdais pasaulinei krizei. Vanderwelde savo polit. komisijoj pasakytój kalboj nurodė kongreso priimtą rezoliuciją, kaip Vokietijos politinės pusiausvyros reikalavimą ir pabrėžė reikalą pašalinti visus tarpt. pobūdžio bandymus, kurie dar labiau sukręstų valstybių ūkius ir paaštrintų krizes. Tuo būdu buvo užakcentuotas skirtumas tarp materialinės ir teritorialinės taikos sutarčių pusės.

Teritorialinė revizija yra daug sudėtingesnis reikalas, nes čia, šalia vokiečių prancūzų santykių, tuoju prieš akis atsiduria vokiečių lenkų sienų revizija. Siaučiant diktatūroms, nėra galimas šioje pilnoje eksplozijos pavojų dirvoje joks organizacinis, nesudaręs taikai pavojaus, teritorialinės revizijos darbas įvykdyti. Pirmiausia yra reikalinga du dalykai: diktatūrų pergalė rytuose ir socializmo sustiprinimas svarb. Vakarų Europos kraštuose.

Viską apimanti revizija, kuri sienų perstatymą ir ūkio palengvinimus kartu sujungia, šiandien yra vidurinės Europos kontrrevoliucijos veikimo programa, — jos ideologinė skraistė ir užs. politikos ofenzyvos planas. Šis suliejimas praktiškai reiškia teritorialinės revizijos primetę materialinei revizijai. Tokia būklė veda prie katastrofingos užs. politikos ir fašistinės ofenzyvos nacionaline priedanga iš vidaus. Tik Europos kontrrevoliucijos pergalėjimas galutinai laiduoja šių pavojų pašalinimą*).

*) Pažymėtina yra kongrese pasakyta Otto Bauerio revizijos reikalu kalba, kurios dalį paduodame čia ištisai: „Mes esame visi ne tik socialistinės partijos pergalės kraštuose, taip pat ir nugalėtų kraštų soc-ės partijos, visados pripažinę, kad taikos sutartys jokiū būdu nėra vien jėga ir neteisybė, kad jose yra ir kažkas to, kas buvo istorijos reikalų įvykdymas. Jei šios taikos sutartys tautoms, kurios anksčiau buvo svetimų viešpačių pavergtos, kaip čekai, lenkai, rumunai, jugoslavai sugrąžino jų tautinę laisvę, valstybinį savarankumą, jei jos suskaldytas

III.

Kongreso darbai kaip tik ir buvo pasiryžimas rasti būdų Vokietijos demokratijos paramai, padėti Vokietijos proletariatui jo kovoje prieš fašizmą.

Pietro Nenni savo kalboj sulygino dabartinę Vokietijos socialdemokratijos būklę su Italijos socializmo 1922 m. judėjimu. Tuomet Italijos socializmas tūnojo paskiras. Nebuvo dar tuomet vieningo Internacionalo, ir niekas dar nežinojo, kokius baisius pavojus slepia savyje fašizmas. Šiandien yra kitaip. Internacionalas visu atydumu seka Vokietijos fašistinį judėjimą ir geriausiai supranta Vokietijos socialdemokratų antifašistinės kovos reikšmę.

Šiandien Vokietijos fašizmas sudaro stipriausią Europos kontrrevoliucijos potenciją. Zinovjev yra kartą pasakęs, kad Rusijos komunistų partija mažiausiai 50% atstovaujanti viso pasaulio komunizmui. Vokietijos fašizmas atstovauja šiandien mažiausiai 50% Europos kontrrevoliucijos. „Tą dieną, kada Vokietijos fašizmas bus perblokštas ir Vokietijos demokratija bus stabilizuota, ateis juodoji rytų ir pietų diktatūroms diena ir galės prasidėti viso Europos proletariato kontrofenzyva“, — pasakė Vanderwelde savo sveikinimo kalboje.

Vokietijos fašizmo 1930-31 mt išsiplėtimas sudarė šiuo laiku didžiausį, bet laimei vienintelį, kontrrevoliucijos jėgų prieauglį. Tiktai Rumunijoj š. m. įvyko dar viena kombinacija tarp karaliaus diktatūros ir atstатыtos senosios oligarchijos. Šiaip jau kontrrevoliucija yra gavusi nemažai smūgių. Austrijos Heimwehro fašizmas yra visiškai sumuštas, Ispanijoj pergalėjo respublika, Bulgarijoj dar neseniai kontrrevoliucijos režimas per parlamento rinkimus buvo perblokštas, Suomijoj fašistinė ofenzyva taip pat nusiramino.

O. Baner priminė Briuselio kongresą, kuriame buvo pareikšta nuomonė, kad arkljo jėgos šalyse viešpatauja demokratija, o gyvojo

tautas vėl sujungė, tai ir mes, socialdemokratai, taip pat pergalės kraštuose tai niekumet nelaikėme neteisybe, kuri reikėtų revizuoti, bet visumet pripažinome didelę istorijos pažangą, kuri yra kovos vaisius visiems laikams. Ir todėl mes, ne tik nugalėtųjų kraštų sociald-ai, taip pat ir pergalės kraštų socialistai, niekumet neginčijome, kad taikos sutarčių antrose pusėse glūdėtų didelė neteisybė, būtų nelygybė tarp tautų pagrįsta ar ūkiai naikinanti sunkumai būtų užversti, ir mes savo sprendimą nuo pat pradžios esame pasisakę. Mes visur aiškinome, kad socialdemokratai nėra garantuotojai ar laiduotojai esamos taikos sutartyse neteisybės. Mes, socialdemokratai, laikome neteisybės reviziją, kuri taikos sutartyse įsibrovė, reikalinga ir būtina. Bet yra dar kažkas ką mes dar aukščiau, kaip įvykusios neteisybės reviziją, laikome, o tai yra taika, tai yra apsisaujojimas nuo naujo karo“.

arklio kraštuose — fašizmas ir absoliutizmas. Nuo to laiko fašizmas įsibrovė ir į arklio jėgos kraštus. Pastarieji metai aiškiai parodė, kad abiejų jėgų kraštuose priešingos fašizmui jėgos auga. Klasiškoje gyv. arklio šalyje — Bulgarijoje, sukilę valstiečiai kontrevoliuciją perbloškė, Austrijoje, arklio jėgos krašte, galingas proletariatas sumušė fašizmą.

Bet diktatūrų ir kontrevoliucinių judėjimų kraštai skiriasi ne tik savo sociologine struktūra, ar vienoj jų arklys, o kitoje — arklio jėga dominuoja, bet taip pat ir savo tarptautine būkle: ar tautinė kontrevoliucija įsipina į sujungtas jėgas, ar paskirai krašte viešpatauja. Diktatūros Ispanijoje fašizmas Suomijoje nerado jokių užs. politikoj bendrų ryšių. Diktatūros Lenkijoje, Rumunijoje ir Jugoslavijoje — priklauso Varsalės valstybių sistemai; diktatūros ir kontr-iai judėjimai Italijoje, Vengrijoje, Bulgarijoje ir Austrijoje dar neseniai buvo pasiryžusios sudaryti pietų vakarų Europos valstybių bloką, kuris būtų nukreiptas prieš Versalės valstybių sistemą.

Pastarasis blokas su Italija priešakyje, kai po 1930 m. rugsėjo mėn. 14 d. Vokietijos reichstago rinkimų, Mussolini pareiškė, kad fašizmas galės būti eksportuojamas, buvo pasiryžęs pradėti smarkią akciją Vokietijos nacionalsocialistų tarpe. Bet paskutiniu metu Italijos fašistų vadovaujamo bloko eilės gerokai pašlijo — Heimwehro žygiai Austrijoje nepavyko, taip pat Bulgarijos vidaus gyvenimo permainos pakeitė ir jos užs. politiką. Šio bloko italų ir vengrų branduolis nebeišdrįso dėl ekonominių ir finansinių sunkumų pradėti užsieniuose ofenzyvą. Dėl šių priežasčių fašistų internacionalas yra šiandien supurtytas, Vokietijos fašizmas užsieniuose daugiausia, kaip kada nors, yra izoliuotas. Bet kaip ten bebūtų, vis dėl to Vokietijos fašizmo pavojus nėra praėjęs ir prieš jį turi būti paruoštos visos kovos priemonės.

Tokios tai yra maždaug II Internacionalo kongrese pareikštos mintys aktualiausiai Europos ekonominio ir politinio gyvenimo klausimais. Be abejo, kiekvienas tikras demokratas šiems pastangoms, kiek jos liečia pasaulio taiką ir atskirų kraštų gyventojų gerove, negali nepritari ir turi prisidėti prie bendros kovos prieš visus, demokratijai taikomus, pasikėsinimus.

J. A—tr.

P. Lapienė.

Idealizmas ir realizmas Vinco Krėvės kūryboje.

(Tęsinys).

5. Poezijos rūšys ir medžiagos pasirinkimas.

Šios dvi kryptys galima užtikti visuose poezijos žanruose. Tik viena rūšis, pasakėčios ir parabelės, yra perdėm idealistinės. Idėja ten net pavirsta pamokymu; tas pamokymas būna aiškiai išreikštas, ir kai kurie pasakėčių rašytojai iš jo padaro ilgą moralizaciją, kartais ilgesnę už pačią pasakėčią. Taip pat pasakėčių vaizdavimo būdas yra perdėm tipizuojantis (veikėjai tipai ne charakteriai), nors kalbos atžvilgiu pasakėčių rašytojai dažnai griebiasi charakterizuojančių priemonių.

Visuose kituose literatūros žanruose gali pasireikšti viena ar antra kryptis.

Idealistų pamėgtasis žanras yra drama. Buvo laikotarpį, kada dramatinė sritis buvo idealistinės kūrybos monopolizuota. Ir vėliau, kai ir realistinė kryptis įsitvirtino dramos srity, kuriai idealistai noromis naudojo dramatinę formą, nes scena yra labai patogi priemonė idėjoms skleisti, ypač jei tos idėjos nėra moralės dėsniai, o tendencijos. Šiaip drama taip pat gerai tinka ir realistinei kūrybai.

Romanas pseudoklasicizmo laikais, kai viešpatavo idealistinė kryptis, nebuvo rimtai traktuojamas. Pilnų teisių jis įgavo tiktai realizmui įsigalėjus ir pasidarė mėgiamiausias šios krypties žanras. Bet ir jis, kaip ir drama, tinka abiem kryptim, nors idealistų ne taip mėgiamas kaip drama.

Tas pats galima pasakyti apie novelę.

Lehmannas (Poetik 212 pusl.) tvirtina, kad lirika labiau tinkanti idealistinei kryptiai. Su jo nuomone vargiai galima sutikti. Lirikos sritis juk yra jausmų, vidaus pergyvenimų vaizdavimas. Kiekvieno žmogaus vidaus pasaulis ir jo reiškiniai yra kitoki. Tiesa, kiekvieno žmogaus psichikos reiškiniai skirstome į tuos pačius proto, valios ir jausmų skyrius, o jausmus, su kuriais daugiausia lirika turi reikalo, į tas pačias pagrindines rūšis (meilės, pykčio ir t. t.). Tačiau šitas paskirstymas tėra greičiau tik metodologijos dalykas, nes žmogaus psichikos sritis pasižymi nepaprastu niuansų gausumu. Kiekvienas žmogus savo vidaus reiškiniai, nors ir taip pat vadinamus, skirtingai pergyvena. Lirikai kaip tik yra svarbiausia ne pagrindiniai bruožai, bet įvairiausi galimi jausmo atspalviai, smulkiausi niuansai. Kiekvienas lirikas nori nuvaizduoti jausmą iš naujos, dar nenušviestos pusės.

Tokiu būdu jis sąmoningai ieško žmogaus psichikoj charakteringų reiškinių. Be to, poeto vaizduojami sielos pergyvenimai tėra jo paties vidaus atvaizdas, todėl yra individualūs, ne bendri. Tokiu būdu pati lirikos esmė yra labiau palanki realistinei kūrybai. Tik lirikoj sunkiau pavartoti charakterizuojąs stilius. Palyginus su psichinių reiškinių gausumu ir įvairumu, žmogaus kalba yra tiek neturtinga, jog labai sunku duoti kiekvienam sielos pergyvenimo niuansui tinkamą kalbos rūbą. Bet tai ne vien lirikos sunkenybė. Tokių pat sunkenybių turi ir tie epikai realistai, kurie, Dostojevskio pavyzdžiu, vaizduoja žmogaus sielos gyvenimą. Dažniausiai jie labai maža tekreipia dėmesio į išviršinę savo veikalų formą. Pav. visų Dostojevskio veikalų kalba yra vienoda, stilius gana nerūpestingas. Tiesa, tai parėjo ir nuo kitų priežasčių, nuo laiko stokos, bet daug reiškė dalykas, kad išviršinėmis priemonėmis sunku atvaizduoti žmogaus vidaus gyvenimas. Tokių pastangų matome Maeterlinko ir iš dalies Ibseno veikaluose.

Dar trukdo charakterizuojančiai lirikos stilizacijai eiliuotoji forma, kuria dažniausiai liriniai veikalai yra rašomi. Dėl to yra susidariusi lyg specialinė „lirikos kalba“, turinti tam tikro trafaretiškumo. Tą patį matome ir liaudies lirikoj, kur pastovieji epitetai, dažnas panašių poezijos priemonių, ypač figūrų, vartojimas sudaro lyg tam tikrą kalbos šablona.

Tokiu būdu stiliaus atžvilgiu lirika stovi arčiau idealistinės krypties, bet visais kitais atžvilgiais (koncepcijos, medžiagos pasirinkimo) arčiau realistinės. Žinoma, gali būti ir yra ir grynai idealistinės lirikos. Visa mūsų lirika ligi pat Maironio imtinai daugiausia ir yra idealistinė.

Kai dėl medžiagos pasirinkimo, tai idealisto ir realisto būklė čia nevienoda. Idealistinėj krypty kūrėjas laisvai pasirenka medžiagą, o realistinėj pati medžiaga patraukia kūrėją. Kai kūrėjas idealistas, turėdamas idėją — būsimojo veikalo griaučius — jai įkūnyti ieško tinkamos medžiagos, tai jis jau žino, kokia, bendrais bruožais, turi būti pati ta medžiaga, jis jau turi masą, kurį ieškomoji medžiaga turi atitikti. Tuo tarpu idealistą patraukia pati medžiaga ir paskatina jį meniškai ją apdirbti. Bet ir realistai prisiima ta medžiaga ne atsitiktinai ir be jokio dėsningumo. Problema, kurią jis įžiūri medžiagoj ir sprendžia savo veikale, yra dažniausiai paties kūrėjo problema, kuri jam visą laiką neduoda ramybės. Tokiu būdu medžiaga, kuri kitiems atrodė neverta dėmesio ir negyva, kūrėjo pergyvenimo sudvasinta įgauna simbolinę reikšmę ir pasidaro verta būti meniškai apdirbta. Tokiu būdu ir kūrėjo realisto medžiagos pasirinkimas yra subjektyvus, pareinąs su kūrėjo psichinės konstrukcijos. Tik tokia medžiaga gali

jį patraukti, kurioje jis įžiūri jam artimas problemas, taip pat kaip idealistinis kūrėjas tik tas idėjas įkūnija, kurios kyla iš jo pasauližvalgos.

Peržvelgus literatūros veikalus, galima būtų pastebėti, kad realistai ima medžiagą daugiausia iš dabarties, idealistai, atvirksčiai, labiau mėgsta istorines temas. Pseudoklasikai turėjo net taisyklę, kad nuo įvykio, kuris vaizduojamas rimtame veikalė, turėjo būti praėję 400 metų. Dabartiniai idealistai, žinoma taip toli nenuėina, ir, apskritai, šita žymė tėra linkimas, bet ne taisyklė.

6. Kūrėjo asmenybė ir jos raida.

Kūrėjo linkimas į idealistinę arba realistinę kryptį dažniausiai nepareina nuo paties kūrėjo noro. Jį nulemia kūrėjo sielos savybės. Čia svarbu, ar kūrėjui didesnį įspūdį daro minčių pasaulis ar tikrovės pasaulis. Stebinčios, kontempliatyvios asmenybės būna daugiausia realistai, filosofinės, spekuliatyvios — idealistai. Idealistai yra žmonės su abstrakčiais interesais, racionalistiškai vertiną gyvenimo įvykius, tikį moralinių dėsnių galybe. Realistams svarbiausią vietą užima konkretūs interesai, teoretinis galvojimas užleidžia vietą stebėjimui, yra rauja tikėjimas gamtos dėsnių galybe.

Idealisto pasauližvalga nepaini ir aiški. Pasaulis ir žmonių gyvenimas, jų keliai ir jų prasmė atrodo jam aiškūs ir suprantami, taip pat kaip ir moralės dėsniai, kurių žmogus turi laikytis. Realistui tikrovė neatrodo tokia paprasta ir lengvai suprantama. Ir jis mato dėsningumą, kuris pasireiškia gamtoje, bet pastebi daug nelogiškų ir problematiškų dalykų, mato, kad yra slaptų jėgų, kurios drumsčia harmoningą įvykių eigą.

Tikrovės vaizdas, kurį žmogus pasidaro, turi daug savo paties mikrokosmo bruožų. Idealistas perkelia į tikrovę savo vidujį idėjų pasaulį, realistas savo problematiką.

Nors linkimas į vieną ar antrą kryptį pareina nuo kūrėjo vidaus savybių, jis vis dėlto nėra amžinas ir pastovus. Kūrėjas gali pereiti iš vienos krypties į antrą. Tai įvyksta dažniausiai pasikeitus pasauližvalgai ar nuo stipraus meniško pergyvenimo. Taip, į realizmą linkęs Goethe, susižavėjęs kelionės į Italiją metu antikos menu, perėjo į idealizmą. Toks pat Tolstojaus ir Gogolio nukrypimas buvo jų sielos persilaužimo išdava.

Kartais gali to paties rašytojo kūryboje, net tame pačiame veikalė paraleliškai arba pasikeisdamos pasireikšti abi tos srovės. Pav., Goethes pasikeitimas Italijoje neatsiliepia į „Fausto“ pirmąją dalį. Grįžęs iš Italijos jis ją pabaigė taip pat realistiškai kaip buvo pradėjęs prieš keliolika metų. Tuo tarpu, „Egmontas“, taip pat pradėtas prieš ke-

lionę į Italiją, aiškiai rodo tą Goethės persilaužimą. Net ir apšauktų, realistų Hauptmanno ir Ibseno kūryboj randame pusiau idealistinių veikalų.

7. Idealizmo ir realizmo ribos.

Hegelis, jei neklystu, yra pasakęs paradoksališką mintį, kad kiekviena idėja, kilusi žmogaus galvoje, turinti linkimą išsirutuliuoti lig absurdo. Šią filosofišką sąmojų galima būtų pritaikinti, kiek pakeitus, įvairioms žmogaus mąstymo ir kūrybos sritims, būtent, kad kiekviena kryptis, kuri yra perdaug nuosaki, kuri nori visur ir visuomet griežtai laikytis visų savo nuostatų, yra kraštutinumas, taigi, nebetoli nuo nesąmonės.

Tas pats pasakymas galima pritaikinti ir idealizmui su realizmu. Jei tos abidvi literatūros kryptys perdaug griežtai ir nuosakiai laikosi savo principų, tai nuo to gali nukentėti jų veikalų meniškumas. Ir idealistinės ir realistinės krypties idealas yra nepasiekiamas. Kaip jau matėme, ir realistas negali išvengti stilizacijos: jis negali atvaizduoti visų, lig paskutinio, tų smulkių bruožų, kurių kiekvienas tikrovės daiktas turi labai daug. Tokiu būdu jis turi pasirinkti juos ir tuojuo nusideda realizmo principui. Jei rašytojas realistas nori vaizduoti kitų žmonių sielos pergyvenimą, tai čia jis gali pasinaudoti tik savo paties pergyvenimo stebėjimu. Iš antros vėl pusės, kūrėjas idealistas negali iš margos gyvenimo medžiagos išdestiliuoti vien tik bendrų, tipingų bruožų, kurie, be jokio nukrypimo į šalį, tereikštų vien jo pasirinktą idėją.

Juo labiau kūrėjas prisiartina prie tipuzojančio meno idealo, juo labiau jo veikaluose patosas pakeičia gyvenimą, dirbtinumą meniškumą. Tipai išblyksta, virsta alegorijomis. Vietoj plastiškų figūrų matome plokščias bekraujes schemas, vietoj gyvų žmonių — vaikščiojančias sąvokas.

Kraštutinis realizmas taip pat sutinka pavojų. Nuvaizdavus asmenį vien tik charakteringais bruožais, lengvai galima gauti karikatūrą — nepaprastumai, nukrypimai nuo normos dažnai atrodo juokingi.

Realistai, bieškodami keistumų, nepaprastumų, gali lengvai prieiti prie išvados, kad charakteringų bruožų tik šlykščiuose dalykuose galima rasti (gražu yra, kas harmoninga, o charakteringa — kas nukrypsta nuo harmonijos). Tokį reiškinį pastebim natūralistų kūryboj. Natūralizmas ir yra kraštutinis realizmas, vadinasi, yra arčiausia prie realizmo idealo. Tokiu būdu abiejose kryptyse perdidelis kraštutinumas kenkia veikalo meniškumui.

Todėl grynų idealistinės ir realistinės kūrybos pavyzdžių vargiai galima rasti. Daugumas literatūros veikalų, nors dėl svarbesnių da-

lykų aiškiai gali būti priskiriami prie vienos ar antros krypties, smulkmense turi abiejų krypčių žymes. Ypač tai galima pasakyti apie tuos rašytojus, kurie kūrė tuo laiku, kai šitos dvi kryptys dar nebuvo pseudoklasikų griežtai išskirtos, pav. apie Šekspyra. Šekspyro veikalų negalima aiškiai priskirti nei prie vienos, nei prie antros krypties. Jie yra tų abiejų krypčių junginys.

8. Santykiai su kitomis literatūros srovėmis.

Šitaip aptarus idealizmo ir realizmo sąvokas, kiek kitaip atrodo literatūros srovių tarpusavio santykiai. Visų pirma realizmo sąvoka gauna dvejopą prasmę: kaip stiliaus kryptis — idealizmo antitezė, ir kaip literatūros srovė, vienas literatūros raidos etapas. Realizmas ir idealizmas, suprantami kaip stiliaus kryptys, reikia skirti nuo literatūros srovių. Kiekvienas jų gali pasireikšti įvairiose literatūros srovėse, tik ne vienodu laipsniu: vienose pilnai, kitose netaip, trečiose visai mažai arba nė kiek. Literatūros srovė, kurioj daugiausia pasireiškia realistinio stiliaus kryptis gali reikštis ir kitose srovėse. Idealizmas, kaip literatūrinės srovės pavadinimas, rodos, nėra vartojamas. Jei tuo vardu būtų norima kuri nors srovė pavadinti, tai gal geriausiai tas pavadinimas tiktų pseudoklasinei srovei, kurioj daugiausia tas stilius pasireiškia.

Kasdieninėj kalboj realizmas yra priešpastatomas idealizmui. Nesigilindamas čia į romantizmo sąvokos turinį, kuri literatūroj paprastai yra suprantama per plačiai, tuo tarpu, kai romantizmas nėra vien literatūrinė srovė, bet tam tikra pasauližvalga, turiu tik pastebėti, kad realizmas, anksčiau išdėstytu supratimu, nėra romantizmo antitezė. Tiesą pasakius, romantizmas priešpastatomas realizmui vien tik dėl fantastinio elemento, kuris romantiškuose veikaluose pasitaiko, nors fantastika nėra romantizmo esmė. Fantastinis elementas negali kliudyti realizmui dėl to, kad rašytojui gali kaip tik ta fantastika būti įdomi. Iš antros vėl pusės, žmogaus fantazija yra tiek neturtinga, jog nieko tikrai nesama, nerealaus ji negali išgalvoti. Daugiausia, ką ji gali, tai tik kiek kitaip sukomponuoti realybės bruožus. Be to, pati fantastiškumo sąvoka nėra pastovi, ji keičiasi. Fantazija, ypač mokslo srity, gali po kiek laiko virsti realybe. Čia galiu paimti labai primityvų pavyzdį: povandeninį laivą „Nautilus“ Jules Verno romane „80000 lje po vandeniu“. Aniems laikams „Nautilus“ buvo fantazija, mūsų laikams — realybė. Senuoju supratimu — realizmą priešpastatant fantastikai — išeitų, kad aniems laikams veikalas buvo fantastinis (primityvišku romantizmo supratimu — romantiškas), o mūsų laikais virto realistiniu. Tuo tarpu taikant anksčiau išdėstytą supratimą, tas Jules Verne

veikalas nuo pat savo parašymo buvo realistinis, nes autoriui rūpėjo ne kokia nors idėja įkūnyti, bet jį sudomino pats tas reiškinys (čia, žinoma, nesvarbu, kad Jules Verne ir panašią kūrybą vargiai sutiksim priskirti prie tikrosios literatūros, nes čia paimta tik pavyzdžiui).

9. Veikalų vertinimas.

Mūsų lietuviškoje kritikoje, tikriaus, žurnalistikoje, labai dažnai pasitaiko šitokių nesusipratimų: kuris nors veikalas kritikoje nuneigiamas už jam nepatinkamą idėją. Arba vėl: veikalas nuneigiamas už tai, kad jame nėra jokios idėjos.

Pirmuoju atveju kritikas įsileidžia į svetimą sritį, nes idėjų vertinimas nėra estetikos dalykas. Antruoju atveju jis neįžiūri idealistinių ir realistinių veikalų skirtumo, dėliai kurio jie turi būti skirtingai vertinami. Negalima taikyti to paties masto idealistiniams ir realistiniams veikalams.

Literatūros veikalų vertinimas nebuvo vienodas visais laikais. Nors sistemingas literatūros mokslas pradėjo rasti tik 17 amžiuje, bet iki mūsų laikų jo metodai daug kartų keitėsi. Ypač kritika dažnai nukrypavo nuo savo tiesioginio uždavinio į šalį. Kritikai, vertindami kūrinius, kalbėdavo apie įvairius dalykus, bet kartais visai pamiršdavo panagrinėti veikalą kūrybinio atžvilgiu. Tuo tarpu kiekvienam kritikui veikalas turėtų rūpėti visų pirma kaip meno kūrinys ir tik paskui kaip epochos vaizdas, psichikos analizas ir t. t.

Mūsų laikais, kada literatūros moksle, kaip ir daugely kitų mokslų, eina persitvarkymas, iš naujo persvarstomi ir literatūros mokslo metodai. Literatūros mokslą norima atpalaiduoti nuo pašalinių įtakų, nuo kriterijų, paimtų iš svetimų sričių. Literatūros kūriniai norima vertinti išėinant iš jų pačių, vien estetikos normomis tesiremiant. Plėtojasi vadinamasis formalinis metodas. Aukščiau išdėstytas realizmo ir idealizmo supratimas yra formalistinio pobūdžio. Idealizmo ir realizmo skirtumo pagrindu čia padėtas kūrybinės koncepcijos skirtumas, taigi iš tos pačios kūrybinės srities, ne iš kitur, o žymes sudaro formaliniai elementai: stilius, kompozicija ir t. t.

Taigi, priimant šį idealizmo ir realizmo supratimą, literatūros veikalų vertinimas tenka derinti su formaliniu metodu. Pirmasis ir pagrindinis klausimas tuomet turi būti: kur veikalas priskirti — prie idealistinės ar realistinės krypties. Išsprendę tai, jau nebeieškosim realistiniame veikalame idėjų. Taip pat reikia atsiminti, kad pačios idealistinio veikalo idėjos vertinimas nėra literatūros mokslo dalykas. Idealistinės krypties veikalams turime taikinti idealistinės krypties estetiškus principus, realistiniams — realistinius ir žiūrėti, kiek kūrėjas

sugebėjo tuos principus savo veikale realizuoti. Tobuliausiais vienos ir antros krypties veikalais reikia laikyti tie, kurie sugeba pritaikyti maksimum tos krypties estetinių principų nenusidėdami meniškumui.

Nagrinėdami idealistinį veikalą, negalime jame ieškoti gyvenimo veidrodžio, nes jo tikslas ne gyvenimas vaizduoti, o idėją, kuriai reikštį jis parenka ir grupuoja gyvenimo iškarpas. Negalima jame ieškoti psichologiško motyvavimo, nes jam svarbiau tikslingumas ir logiškumas, nei reiškinių charakterių, nes idėjoms reikšti tik tipai tetinka. Iš antros vėl pusės negalim reikalauti iš realisto kūrėjo idėjų, nes jam rūpi marga gyvenimo tikrovė, o ne abstrakcijos.

B. Idealizmas ir realizmas Vinco Krėvės kūryboje.

1. Apskritai.

Kaip ir kitose mokslo šakose, ir literatūros moksle mes mažą teturime savo. Susidūrę su teoretiniais literatūros dalykais, mes jau turim darytis į vakarus ar į rytus ir sekti, kaip ten apie šituos dalykus galvojama. To galvojimo išvadas mes gabenamės namo ir čia mėginame taikinti savo literatūros kūriniams. Tik čia susidaro šiokio tokio painumo. Kai mes su tais iš svetur skolintais mastais ir kriterijais prieinam prie mūsų literatūros ir pradedam juos taikyti, pasirodo, kad ne visur mūsų literatūra yra jau tokia, jog jai visi šitie mastai galima būtų taikyti be jokių rezervų. Ypač senesnioji mūsų literatūra, kuri dažnai buvo kuriama ir kitais sumetimais, ne vien meno, visų tų estetikos reikalavimų patenkinti negali. Žinoma, tai nemažina jos reikšmės mums, tik vis dėlto reikia pripažinti, kad tos literatūros vertė yra daugiausia ne grynai estetinė o apskritai kultūrinė. Todel ir jos vertinimas buvo ir tebėra taip pat ne grynai estetinis. Ir iš viso grynai estetinis vertinimas senesniam mūsų raštijai, be kelių išimčių, vargiai gali būti taikomas. Tik 19. amžiaus pabaigoje ir 20. amžiuje ima rasti ir mūsų literatūroje rašytojų, kurių veikalus jau galima traktuoti lygiomis su kitų literatūrų veikalais ir taikinti jiems tuos pačius kriterijus, kurie ir kitur yra taikomi.

Lirikos srity mes esame laimingesni ir anksčiau tokių kūrinių susilaukėme. Bet kituose žanruose, epe ir dramoje, dar ir dabar tebesiskundžiam nedidele pažanga.

Po mūsų lirikos korifėjaus Maironio svarbiausią vietą mūsų literatūroje užima Vincas Krėvė. Jis galima pavadinti epiku, nors keletą veikalų ir dramatinė forma yra parašęs. Bet iš jų tik „Skirgaila“ tėra

tikrai dramatinis veikalas, o kiti („Šarūnas“, „Likimo kelias“, „Žentas“)—dramatizuoti epiniai veikalai.

V. Krėvė yra originaliausias mūsų rašytojas. Ypatingai savotiška yra jo kalba ir stilius, ir šiuo atžvilgiu jis visiškai neturėjo mūsų literatūroje pirmtakūnų. Neturi ligi šiol ir sekėjų, nes jo individualios manieros negalima sekti, o tik pamėgdžioti. Zinoma, toks pamėgdžiojimas būtų juokingas. Ne vien tik šitas stiliaus skirtumas išskiria Krėvės kūrybą iš mūsų literatūros. Ji pasižymi ir savo meniškumu. Jo kūryba jau visiškai laisva nuo bet kurių pašalinių sumetimų, nuo kurių beveik nė vienas ankstybesnis kūrėjas nebuvo laisvas. Ji teturi tik meno tikslus. Todėl tarp kitų kūrybos, kuri daug kur atrodo naivi ir primityviška, Krėvės kūryba iš karto daro brendusio talento įspūdį. Nors daug kur jo kūryba savo esme nesiskiria nuo Biliūno, L. Pelėdos ir Žemaitės (trumpi apsakymėliai iš liaudies gyvenimo), tačiau tų apsakymėlių vaizdavimas visai kitoks ir daug tobulesnis už aną. Biliūnas ir L. Pelėda nemokėjo pasakodami būti objektyvūs, nemokėjo paslėpti patys savęs. Ypač Pelėdos raštus skaitydami mes nuolat jaučiame autorę, matome, kaip jos sentimentalumas persiduoda veikėjams ir todėl vaizduojamasis liaudiškumas pasidaro kiek dirbtinis ir neįtikinąs.

Žemaitės vėl vaizdeliuose mes pasigendame kompozicijos ir inteligencijos. Liaudiškumas ten yra tikras, bet pats vaizdavimas yra per daug primityviškai paprastas. Apsakymėliai dažnai būna palaidi, kartais net be vidaus ryšio.

Krėvės kūryboj šitų trūkumų neberandame. Net ir tie jo liaudies apsakymėliai, kurie labiausiai primena Žemaitę vis dėlto yra kitoniškai sukurti. Autorius neužbėga mums už akių, nesirodo mums, rodo tik patį veiksma, o vis dėlto ir charakteristikoje ir kompozicijoje mes jaučiame kūrėjo ranką, kas mums primena, kad čia turime reikalo su meno kūriniu. Taip pat mes nuolat jaučiame skirtumą, kuris yra tarp autoriaus ir jo vaizduojamųjų asmenų iš liaudies. Šitas kūrybos liaudiškumas ir kartu inteligentiškumas išskiria Krėvę iš kitų ankstybesnių mūsų rašytojų tarpo. Jo kūrybai, kaip grynai meniškai, mes galime taikyti visus estetikos reikalavimus. Ji duoda nemaža medžiagos norint ją grupuoti idealizmo atžvilgiu, nes Krėvės raštų stilizacija pasižymi savo įvairumu.

Ligi šiol yra išleista 10 jo raštų tomų, taigi Krėvė produktingumo atžvilgiu gali lygintis su Vydūnu ir Lazdynų Pelėda.

Labai gaila, kad išleistuose raštuose visiškai nėra jokių chronologinių nurodymų. Dėl to tiksliai negalime sekti Krėvės rašytojo raidos. O tai būtų labai įdomu, nes jo kūryba nėra vienoda. Nagrinė-

dami ją kalbamuoju idealizmo ir realizmo atžvilgiu, sutinkame nuolat besikeičiantį vaizdą. Grynai realistiniai veikalai kaitaliojasi su grynai idealistiniais, o vėl kituose viena ir antra stilizacija vartojama mišrai.

2. Pasakos.

„Rytų pasakos“, matyti, yra orientališkų Krėvės studijų išvada. Jos visos yra stilizuotos. „Pratjekabuddha“, anksčiausiai už kitas išleista, traktuoja indišką medžiagą. Tam tikslui paimta gausingas indų mitologijos aparatas ir senovės indų raštų stilius. Savo kompozicija „Pratjekabuddha“ primena epinius indų veikalus. Jis taip pat sudėtas iš savarankiškų epizodų, kurie taip pat gerokai nukrypsta į šalį, nors ir ne tiek, kaip, sakysim, „Mahabharatoj“. „Pratjekabuddha“ nėra vien Atipranaprijos romanas, jis galima būtų suskaldyti į Brahadašvos, Atipranaprijos ir Suvalkijos epizodus, kuriuos tik Atipranaprijos asmuo šiek tiek jungia, šiaip jau jie ne kiek bendra tarp savęs teturi. Veiksmo vieningumas, tokiu būdu, nėra griežtas, dėmesis išsiskirsto tarp epizodų. Šitas kompozicijos palaidumas jau rodo, kad veikalo stilizacija nėra idealistinė. Jei autorius būtų norėjęs išvesti kurią nors idėją (Tokią numatomą idėją gal labiausiai išreikštų Atipranaprijos žodžiai: „Saldus yra gyvenimo miegas, kaip medus, o pažinimas sunkus, kaip tie kalnai, kuriuos tu matai nusigręžęs į šiaurę...“ X. tom. 111 pusl.), tai ir visa apysaka būtų sutvarkyta taip, jog jos gale šita idėja skaitytojui aiškiausiai iškiltų. Tuo tarpu dabar randame „Pratjekabuddhoj“ daug dalykų, kurie šitai idėjai iškelti nereikalingi. Randame minčių, kurios net jai prieštarauja: „Suprato dabar Brahadašva, kad ne tam yra duota žmogui butis, ne tam įdiegti jo širdin jausmai kad jisai jų atsizadėjęs gyvas numirtų, gyvu gyvenimu nebegyventų“. Taigi šios apysakos koncepcija nėra idealistinė. Autorių greičiausiai bus patraukęs pats indiškasis egzotizmas. Apysakoj randame gausiai naudojamos indų mitologijos medžiagos, randame vaizduojamų indų būties elementų. Be to, labai svarbus tos apysakos dalykas yra jos stilius. „Pratjekabuddhos“ kalba yra stilizuota vedų kalbos pavyzdžiu, ir šita stilizacija išlaikyta per visą apysaką ištisai. Iš esmės šitoks autoriaus sumanymas yra realistiška pastanga: vaizduojamųjų indų kalba turi būti indiška. Bet čia pat tuojau pastebime, kad Krėvė siekia ne vien šito tikslo. Vedų stiliumi kalba ne tik apysakos veikėjai, bet ir pats autorius. Tokiu būdu šalia tikslo charakterizuoti veikėjus pasigaunant kalbos, autorius turi kitą tikslą, gal dar svarbesnį: charakterizuoti patį indų stilių. Šitas antrasis tikslas nusmelkia pirmąjį. Veikėjų kalba būdina juos, bet tik kaip *indus*, o ne kaip individus, nes kalbos individualizacijos ten nėra: visi veikėjai kalba, vienodu stiliumi. Šiokio būdini-

mo jau nebegalima pavadinti realistine priemone, nes čia yra ne atskirų kiekvieno veikėjo ypatybių iškėlimas, o tipizacija — jų apibendrinimas į vieną grupę. Tai jau idealistinė priemonė.

Be to, pati ta kalba veikėjams būdinti „Pratjekabuddhoj“ yra vartojama ne taip, kaip realistai kalbą kad vartoja. Realistų tikslas yra atvaizduoti kasdieninę šnekamoji savo veikėjų kalba. Tuo tarpu vedų kalba juk nėra šnekamoji to laiko indų kalba, kaip, sakysime, „Iliados“ ar „Odisejos“ kalba nėra kasdieninė X. lig VIII. amžiaus graikų kalba. Ji yra jau suliteratūrinta; stilius turi idealistinį pobūdį.

Jei rašytojas, norėdamas atvaizduoti anų laikų graikus, verstų savo veikėjus kalbėti homerišku stiliumi, tai mums, pripratusiems žiūrėti į anuos laikus pro „Iliadą“ ir „Odiseją“, toki jų kalba atrodytų natūrali ir tikra, bet iš tikrųjų ji tiek tebūtų panaši į šnekamąją to laiko graikų kalbą, kiek, sakysim, mūsų tautosakos kalba į liaudies kalbą. Apskritai, realistai, ieškodami medžiagos praėjusių epochų kalbai restauruoti, kreipia dėmesį daugiausia ne į garsius to laiko literatūros veikalus, bet į asmeninius užrašus, laiškus ir t. t., kur labiau galėjo pasireikšti asmenybė, nes senesnių laikų literatūroje, ypač rimtojoje, dar nebuvo pasireiškęs realistinis linkimas tiksliai atvaizduoti žmonių kalbą.

Taigi tokio stiliaus, kuris stengiasi imituoti kitų kūrinių (literatūros ar tautosakos) stilių, realistiniu pavadinti negalime. Jam trūksta svarbiausio realistinio stiliaus pažymio — charakterizavimo, veikėjų kalbos individualizavimo. Jis noromis nenoromis turi būti tipizuojas, visų veikėjų kalba turi turėti tiek bendrumo, jog mes iš karto jį pastebėtumėm ir, be to, galėtume pasakyti, ką mums šitas stilius primena.

Šitoks ir yra „Pratjekabuddhos“ stilius. Jis yra tipizuojas, nors nėra taikytas tipams vaizduoti. „Pratjekabuddha“ kaip tik vaizduoja charakterius. Tik Brahadašva yra tipiškesnis. Jis nuvaizduotas bendrais bruožais, kurie kiekvienam bramanui tiktų. Bet „Atipranaprijos“ jau charakteris. Jis elgiasi ne taip, kaip kiti žmonės, jį kankina tokios mintys, kurios nėra į galvą neateina. Dar charakteringesnis Savalkija, toki pat nerami dvasia, kaip ir Atipranaprijas, tik kitaip nusiramino ieškanti.

Taigi „Pratjekabuddhos“ stilizacija nėra vieninga. Kuriant jį, matyti, išeita nuo veikėjų, ne nuo idėjos. Bet vaizdavimas nėra charakterizuojas.

„Pratjekabuddha“ yra didžiausia viso rinkinio apysaka, ji užima pusę visų „Rytų pasakų“. Apie kitų keturių smulkesnių to rinkinio dalykėlių stilių galima pakartoti tas pat, kas buvo pasakyta apie „Pratjekabuddhą“. Pav. „Indas, kuriame karalius laiko geriausią savo vyną“, taip pat yra orientališkai sustilizuotas. Tik šitas apsakymėlis yra jau grynai idealistinis. Jis sukurtas štai kokiais dėjais pareikšti:

„Kada jis (Dievas) nori, kad žmogaus siela, jo širdies vynas, būtų kilniausia ir geriausia, kad ji nesipuikintų ir nenuklystų į blogą kelią, jis laiko ją negražiam žmogaus akims inde“. (129 pusl.). Visas turinys taip sudarytas, kad šita idėja aiškiausiai pasireikštų. Todėl jis yra logiškai nuoseklus, be pašalinių epizodų, kurie trukdytų veiksmo eigą. Kalba stilizuota, kaip ir „Pratjekabuddhoj“, todėl labiau tipizuojanti kaip charakterizuojanti. Tipizuojaš taip pat veikėjų vaizdavimas. Pav. tipiškais bruožais, bendrais posakiais nuvaizduojamas Arkazario gerumas, išmintingumas ir t. t. Tokiais pat bendrais, tipiškais bruožais vaizduojamas ir karalaitės gražumas. Tik vienas dalykas, atrodo, galėtų ardyti tos apysakaitės vieningumo — Arkazario išvaizdos aprašymas. Jis yra ryškiai charakterizuojamas: „Kojos ir rankos jo ilgos ir plonos, išdžiūvusios, lyg šiaudai; galva didelė, plika, nudribusiais veidais, lyg senos moteriškės, atkištomis ausimis ir įdubusi tarp pečių. Kupra iš priešakio, kupra iš užpakalio; akys raudonos, nušutusios, kaip žmogaus, kuris visą savo amžių verkia ir ašaroja“ (118 pusl.).

Bet šitoks kraštutinis charakteringumas nėra kiek nekenkia bendra tipizuojančiai stilizacijai. Čia mes turime išimtinį atsitikimą, turim kraštutinę ribą, kurios gali pasiekti negražumas, ir kaip tik dėl šito kraštutinumo tas atsitikimas įgyja tipingumo reikšmę. Arkazaris yra toks negražus, jog jis yra lyg negražumo tipas. Tokiu būdu visais atžvilgiais: ir tikslia, nuoseklia kompozicija, ir tipizuojančiu asmenų vaizdavimu ir savo stilizacija šitas veikalėlis yra idealistinis.

„Azerstano šalis“, Kaukazo legenda, arabiškai sustilizuota, vėl yra panašesnė į „Pratjekabuddhą“. Neberandame jai aiškios idėjos, jei bent išvestumėme civilizacijos ir turto kenksmingumo idėją. Veikalo kompozicija nėra per daug nuosekli. Vietoj logiško ar psichologiško priežastingumo čia valdo fatalistinis: tokia yra Alacho valia!

„Priešingos jėgos“ — stilizuotas niaurus ir didingas Irano mitas, simboliškai vaizduoja arijų ir apskritai žmonių sielos neramumą: „tebūnam tau lygūs siela ir jausmas, audringasis tamsybių valdove, didysis Anromanju!“ (187 pusl.).

Čia taip pat naudojami mitologiniai elementai, nors ir ne taip gausiai kaip „Pratjekabuddhoj“. Vaizdavimas turi ne vien lokališką, ironišką pobūdį, bet apskritai žmogišką, nes čia dėmesys kreipiamas ne tiek į išviršinį gyvenimą, kiek į dvasios. Dėl to tas mitas įgauna alegorijos, simbolio pobūdį, ir šitas dalykas artina jį prie idealistinių kūrinių, nors šiaip jau jis turi daug bendra su „Pratjekabuddha“.

„Moteris“ yra, rodos, indiška legenda, tik čia Krėvės ji arabiškai sustilizuota. Čia taip pat, kaip ir „Priešingos jėgos“, yra simboliško

elemento, nors šiaip jau šis padavimas yra maišytos stilizacijos, kaip ir visos „Rytų pasakos“.

Ne vien vedų ir Korano stilių Krėvė sugeba imituoti. Dar nebaigtas „Dangaus ir žemės sūnus“ rašomas biblijos stilium, o vienas iš pirmųjų ir populiariausias jo veikalas — „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“ — parašytas lietuvių tautosakos stiliumi.

Padavimų yra iš viso aštuoni. Du iš jų, „Vakarinė giesmė“ ir „Daina apie arą“, išsiskiria iš šitų šešių, kurie yra vienodo pobūdžio — Lietuvos praeities poetiškas vaizdavimas. Žinoma, Krėvė neturėjo tikslo jais nuvaizduoti tikrąją Lietuvos senovę. Jų negalima pavadinti praeities rekonstrukcija. Senovė „Padavimuose“ ne atnaujinta, bet sukurta, ir sukurta ne iš tos medžiagos, iš kurios kuriama istorija bet iš tos, iš kurios kuriama poezija — iš tautosakos elementų. Šitie tautosakos elementai reiškiasi ir turiny, bet labiausiai stiliuj. Čia mes dažnai randame vietų, kurios labai gyvai primena pažįstamus liaudies kūrybos posmus. Pav. „vysta rūta, vysta mėta, vysta balta lelijėlė — taipo vysta jaunos mano dienos be mylimo bernelio“. (57 pusl. „Užkeikta merga“).

Tautosakos stilius yra tipizuojantis, kartais net perdaug, dėl gausaus sustingusių epitetų vartojimo. Charakterizavimo nėra ir „Padavimuose“. Visų apysakaičių stilius vienodas, visų veikėjų kalba vienoda. Ir patys tie veikėjai vienodai būdinami. Tai vėl tautosakos priemonė. Liaudies epinėj poezijoje (pav. rusų bylinose) dažnai randame pavyzdžių, kad koks nors skirtingų karžygių atitinkamas savumas (pav. narsumas, jėga) panašiai ar net identiškai nusakomas. Taip ir Krėvės visi berneliai raitužėliai narsūs, o mergelės lelijėlės dailios ir meilios. Individualių bruožų jie maža teturi. Jie vaizduojami bendrais, iš tautosakos paimtais, bruožais: „gelsvosios kaselės — kaip bruktas šukuotas linų plokštelis, mėlynos akelės — kaip jo žiedužėlis, kaip ryto padangių giedrios giedrumėlės“ (9 pusl.) arba „veidai, kaip pienas, su krauju maišytas, plaukai, kaip geltono aukso, žverblančiais perlais barstyti; akys mėlynavo, kaip rugiagėlelės, rankelelės baltos, kaip popierėliai. Žingsnį žengė — kaip gulbelė ėjo, žodį kalbėjo — kaip lakštutė lakštavo“ (64 pusl.).

Asmenų tipizavimas pasireiškia dar ir tuo, jog jie dažnai vardais neminimi, o tik bendriniais, grupės ar luomo pavadinimais: bernelis, mergelė, bajoras, kunigaikštis ir t. t. Čia taip pat Krėvė atsižvelgia į mūsų tautosakos dvasią, kurioj tikrinių asmenų vardų labai retai terandame.

„Padavimų“ stiliaus linkimą į idealizmą dar padidina tas dalykas, kad daugumoj jie parašyti ritminga kalba, o kai kur net rimų ar asonansų pasitaiko. Pav. „ir nuliūdo bernužėlis, rūsy besėdėdamas,

ir prailgo kiauros dienos, kaip ilgiausi amžiai“ (51 pusl.) „kad nuliūdo mergužėlė, niekas nepamatė, ko nuliūdo mergužėlė, niekas nesuprato“ (56 pusl.) „išsigando bailūs kiškiai ir nukriko per kelelį, pasibaidė širmas žirgas ir pašoko į šalelę“ (58 pusl.).

Nors, kaip pirmojoje dalyje buvo pastebėta, eiliuota kalba dar nėra lemiamasis kriterijus idealizmui ar realizmui nustatyti, vis dėlto idealistai daug dažniau už realistus ją naudoja. Išeitų, tokiu būdu, kad „Padavimų“ išviršinė forma yra idealistinė, nes ji turi daug tos stilizacijos požymių. Vis dėlto šita stilizacija ne idealistiniais, o kaip tik realistiniais sumetimais padaryta. „Padavimų“ svorio centras yra jų stilius, ir todėl jų kalbos stilizacija nėra taikoma idėjoms iškelti, bet yra pati sau tikslas. „Padavimų“ stilius, būdamas necharakterizuojantis, pats yra labai charakteringas. Tai yra specialiai Krėvės stilius, jo paties sukurtas, niekieno kito anksčiau nevertotas ir dabar nemėginamas vartoti, nes jis per daug savotiškas ir individualus. Šitas stilius yra pritaikytas „Padavimų“ turiniui, bet, galima sakyti, jis šią turinį ir nusveria. Be jo nebūtų ir pačių „Padavimų“. Taigi jis visiškai netaikomas idėjoms iškelti, kurių, tiesą pasakius, tik poroje apysakų terandame. O apysakose be idėjų ir su idėjomis, nors tos apysakos ir nevienodos, stilius yra tas pats, vadinasi, jis nuo tų idėjų nepareina. Jis turi savo atskirą tikslą — parodyti senovę pro tautosakos prizmą.

Tos bendros pastabos tinka visoms „Padavimų“ apysakoms. Dabar apie kiekvieną jų atskirai.

Pirmasis padavimas, „Vakarinė giesmė“, lyg ir nėra tinkama to rinkinio įžanga. Jis žymiai skiriasi nuo kitų padavimų. Tiesa, jis taip pat liaudiškai suposmuotas, tokių pat tautosakos motyvų persunktas kaip ir kiti. Bet jo turinys yra kironiškas. Jis ne apie Lietuvos senovę kalba, bet traktuoja apskritai žmogiškus klausimus. Su Lietuva ar Dainava tas padavimas tiek bendra teturi, kad čia vieną kartą, greičiau iš inercijos, paminėtas Lietuvos vardas. Šiaip jau jo turinys yra filosofinis, artimesnis „Rytų pasakoms“. „Vakarinė giesmė“ paskirta atminti Marei Kindarienei, kuri tą legendą papasakojusi. Ta pastaba verčia manyti, kad „Vakarinės giesmės“ medžiaga tikrai iš liaudies padavimų imta. Žinoma, negalima pasakyti, kiek ta medžiaga bus perdirbta. Gal tik pati fabula yra iš padavimo paimta, nes tokių minčių, kaip kad „Vakarinė giesmė“, liaudies padavimuose vargiai rasime.

Parašyta ji specifišku „Padavimų“ stiliumi.

Klausimas, kas galėjo sužadinti Krėvę literatiškai apdirbti tą pasaką. Tikriausiai, tai bus buvę ne realistiniai sumetimai. Tai jau rodo alegorinis legendos pobūdis. Toliau, nepainioj legendos fabu-

loj negalėtume rasti problemos, kurią autorius būtų pasiėmęs nagrinėti. O idėja galima būtų išvesti. Ji maždaug šitokia: „Žmogaus dvasios troškimas atperka visas jo nuodėmes“. Tautosakos stilius tai idėjai pareikšti nėra būtinai reikalingas; kai kur jis, idealistinės stilizacijos atžvilgiu, išlanksto kompoziciją, įnešdamas pašalinių dalykų (pav. karalaitės vaizdavimas).

Tokiu būdu, „Vakarinė giesmė“ yra idealistinis veikalėlis, kurio stilius nuo šito idealizmo nepareina.

„Milžinkapis“ jau veda mus į Dainavą. Įžangoj autorius taip pat sakosi pasakojąs nugirstą dainele. Jei tas pasisakymas nėra tiktai poetinė priemonė, tai išeitų, kad „Milžinkapio“ koncepcija tokia pat, kaip ir „Vakarinės giesmės“. Bet čia, matyti, kūrėjo ir medžiagos santykis bus buvęs kitoks. „Vakarinę giesmę“ kuriant, autorių bus patraukusi idėja, kurią jis bus arba įžiūrėjęs medžiagoj, arba turėjęs anksčiau ir paskui jai įkūnyti panaudojęs nugirstą padavimą. „Milžinkapio“ pati fabula, daug sudėtingesnė ir įdomesnė už „Vakarinės giesmės“, galėjo patraukti kūrėją. Be tos fabulos ir stiliaus, „Milžinkapy“ daugiau nieko ir nėra, kas galėtų atkreipti dėmesį. Tokiu būdu „Milžinkapio“ koncepcija turėjo būti realistinė. Taip pat patvirtina dar vienas dalykas — „Milžinkapio“ tragedija. Idealistų kūrybai tragiško įvykio priežastis būtinai turi būti „tragiškoji kaltė“: herojus, kuris žūsta, turi būti kuo nors nusikaltęs ir jo žuvinimas yra bausmė už tą nusidėjimą. „Milžinkapyj“ jokios tragiškosios kaltės nerandama. Nei Zubrys, nei Meilužė, nei kiti Merkinės bajorai niekam nieko nenusikalto. Todėl jų žuvinimas nieko neilustruoja ir nieko neįrodo. Jis vaizduojamas pats dėl savęs, dėl to, kad jis nepaprastas, išimtinis.

Bet išviršinis „Milžinkapio“ stilius ir asmenu vaizdavimas taip pat tipizuojantis. Veikėjų tarpe charakterių nerandame, jų kalba taip pat yra tipiška. Tautosakos tipizavimas žymu ir kompozicijoj. Pav. pasakojimas, kaip trys Mykio sūnūs išjojo iš namų, kartu nujojo iki kryžkelės ir ten išsiskyrė, o paskum ilgai nesiuntė žinios apie save, gyvą; primena panašias heroinio epo (ypač rusų) kompozicijos priemones. Kiti kompozicijos momentai, kurie primena liaudies epą: du vyresnieji sūnūs, garsūs ir turtingi, grįžta namo pirmiau, o jaunesnysis, labiausiai pagarsėjęs, grįžta paskutinis. Zubrys, grįžęs namo, pirmiausiai sutinka Meilužę ir t. t.

Tokią pat įžangą kaip „Milžinkapis“ turi ir „Užkeikta merga“. Joje autorius taip pat pasisako norįs papasakoti nugirstą padavimą. Tik pasakoja jis kitokiu tikslu. „Milžinkapy“ jis norėjo atskleisti uždangą, kuri dengia Lietuvos milžinkapio paslaptį, atgaivinti tą senovę, kuri jame užkasta guli. „Užkeiktoji merga“ jis nori parodyti, „kokie buvo mūsų tėvai, kaip jie mylėti mokėjo“. Vadinasi, į pirmą

vieta čia iškeliamas erotinis momentas. „Užkeikta merga“ — tai traagiškai pasibaigęs Švedrio ir lenkaitės Vandos romanas. Jei taikintumėm tam padavimui idealistinį mastą, tai čia abiejų meilužių žuvimas būtų labiau pagrįstas kaip „Milžinkapy“. Čia galėtume net išvesti tragiškąją kaltę. Į Vandos žuvimą galime žiūrėti kaip į bausmę už jos pabėgimą su mylimuoju. Bet kodėl tuomet turi žūti Švedrys? Juk jam jokios kaltės primesti negalima. Be to, skaitant nesusidaro įspūdžio, kad čia būtų norima šita bausmės idėja iškelti. Tik pačiame gale nežymiai pastebima, kad motina dukrą prakeikusi. Negali būti idealizmo pažymys ir tas dalykas, kad čia veikia antgamtiškos jėgos. Visas padavimas išlaikytas senovės pasauližvalgoj, kuriai toks pavirtimas akmeniu buvo visiškai galimas ir realus dalykas. Čia yra tik kitas priežastingumas — stebuklo priežastingumas.

Stiliaus atžvilgiu „Užkeikta merga“ tiek tesiskiria nuo kitų, kad čia kur-ne-kur prasimuša orientališkojo stiliaus žymės. Pav.: „ir liepė kunigas įmesti jį giliausian rūsį ir penėti sužiedėjusia duona ir girdyti sūriu vandeniu, kaip peni ir girdo sunkiausius nusidėjėlius“ (53 pusl.). Matyti, kūrimo laiko atžvilgiu jis yra artimas „Rytų pasakoms“.

„Gilšėj“ jau aiškiai išskyla aikštėn bausmės už nusidėjimą idėja. Bajoras nužudo pirklius, už tai jį turi per trylika metų ištikti dievo bausmė. Tos bausmės jis gali išvengti vykdamas kovon su kryžuočiais. Bet meilė jį sulaiko namie, ir už neišpirktą nuodėmę turi ateiti bausmė. Ir ta bausmė iš tikro ateina. Ji paliečia tik kaltuosius. Kunigaikštį Šarūną stebuklas išgelbsti. Tai turi rodyti, kad dvaro žuvimas nėra atsitiktinis dalykas, bet aukštesnės jėgos nulemtas ir apgalvotas.

„Užburtas kalnas“ — nelaimingos Ilgio meilės romanas. To padavimo branduolys yra antroji jo dalis, „Neramūs kalnai“, o pirmoji, „Sūrūs vandenys“, yra tiktai „Vorgeschichte“.

Šitas padavimas gal daugiausiai už kitus turi realistinių bruožų. Ypač daug čia psichologinio analizo. Visa antroji dalis yra, galima sakyti, Ilgio vidaus gyvenimo, ypač jo sielos kančių dėl nelaimingos meilės vaizdavimas.

Čia „Padavimų“ stilius vėl turi daugiausia orientališkos manieros pėdsakų. Ir atskiri posakiai jungia jį su „Rytų pasakomis“. Pav. „ir pajuto tokį skausmą, kokio iškęsti negali gyvas garas“ (127 pusl.). Matyti, jis kartu su „Rytų pasakomis“ ar tuoj po jų rašytas, dėl to ir įprastas stilius jam atsiliopė. Lietuviškos tautosakos elementų to padavimo kalboje yra mažiau kaip kitur. Pav., ne taip gausiai vartojami mažybiniai ir maloniniai žodžiai. Stilius vis dėlto tipizuojantis.

„Kunigaikštis Kunotas“, tik į trečiąjį „Padavimų“ leidimą įtrauktas, savo stiliumi niekuo nuo ankstybesniųjų nesiskiria. Idėjos jame

nėra, o asmenų vaizdavimo atžvilgiu kiek labiau pasireiškia charakterizavimas. Kunoto būdas kiek ryškesnis, savotiškesnis už kitų bajorų kunigaikščių. Savo atkaklumu ir užsispyrimu jis panašus į Šarūną. Pav. užsispyręs keršyti lenkams, jis nepriima ko geriausių jam siūlomų taikos sąlygų. Taip pat kitose laidose nebuvo „Sena pasaka apie narsųjį kunigaikštį Margirį, Punios valdovą“ yra žinomas padavimas apie Pilėnų Margį, „Padavimų“ stiliumi suposmuotas. Nuo kitų padavimų jis niekuo nesiskiria.

Paskutinis to rinkinio padavimas, „Daina apie Arą“, yra lyg ir atskilęs, kaip ir „Vakarinė giesmė“, nuo kitų padavimų. Net ir jo stilius kiek kitoks. Tik pradžioj jis toks pat epiškai naratoriškas, tautosakos stiliaus imitacija, kaip ir visuose „Padavimuose“. Toliau jis darosi panašesnis į kasdieninę kalbą, net su ironijos pažymiais. „Ir ėmė paukščiai ginčytis ir bartis ir būtų susikovę, susipešę... Bet štai žmogus išėjo ir pabėrė grūdų. Visi paukščiai užmiršo savo barnius ir nubėgo lesti. O prilešę jie vėl susirinko į aro narvą ir peikė, kam jis veltui didžiująsis, puikinašis. Kad geras jis būtų, tai žmogus laisvai jį leistų iš narvo... Tik sparnus pakirstų gal, kaip strazdui... Ir nagai reikėtų pakirsti, nes su šitokiais nagais argi galima gyventi...“ (252 pusl.).

„Giesmė apie arą“ nebeturi jokio ryšio su Lietuvos praeitimi. Tai alegorija, beveik pasakėčia, todėl grynai idealistinė. Jos idėja: „Težino žmonės, kad Aras, laisvas gimęs, ir narve moka laisvas mirti ir žmonių vergu nebus. Nors ir narve kūnas, nors ir pavergtas, bet kas palauš Aro puikybę, kas jo dvasią paveržti galės?! Aukštai jos lakioja, dar aukščiau negu jis sparnais pasikelti gali!“ (252 pusl.).

Prie „Padavimų“ reikėtų dar prijungti „Perkūnas, Vaiva ir Straublys“. Dabar ji įdėta į „Šiaudinėj pastogėj“ rinkinį, bet tai tik mechaniškas sujungimas. „Perkūnas, Vaiva ir Straublys“ — gryna pasaka, visiškai nieko bendra neturi su kitais to rinkinio būties ir psichologijos vaizdais. Giminingiausi jai būtų „Padavimai“. Tiesa, ir nuo jų ji skiriasi. Ji parašyta vėl savotišku stilium, skirtingu nuo visų kitų Krėvės raštų stiliaus, nors šiek tiek primenančiu „Padavimų“ stilių.

Čia pasakojama nebe apie senovės Lietuvą, bet paimamas mitologijos gabalėlis — paduodamas poetiškas liaudies gamtos reiškinių aiškinimas. Pasakos stilius nebeturi tiek daug tautosakos elementų kaip „Padavimai“, todėl nebe tipizuojantis. Jis čia nebeturi tikslo imituoti pasakų stilių, bet juo autorius nori pavaizduoti patį pasakotoją. Autorius nesako, kas šią pasaką seka, bet mes iš kalbos lengvai galime įsivaizduoti pasakotoją. Žinoma, tai skeržius, visą laiką su gamta gyvenąs, nes jis taip mėgsta girią, gyvulius ir paukščius,

supranta, ką medžiai švokščia, ką kregždė trailiuoja, ką vėjas ausysna kušta. Jis labai panašus į skerdžių Lapiną — taip pat sąmojingas pasakorius, kaip ir anas, nepatenkintas, kaip ir visi seni žmonės, naujais laikais ir žmonėmis ir ne labai jais pasitiki.

Tokiu būdu pasakotojas pasidaro lyg ir svarbiausias pasakos veikėjas. Mes ne tiek kreipiame dėmesį į Perkūną, Vaivą ir Straublį, kurie mūsų sąmonei tėra abstrakcijos, kiek į patį pasakojimo būdą, o per jį ir į pasakotoją. Taigi šios pasakos vaizdavimas, kiek jis liečia pasakotoją, yra charakterizuojantis.

3. Dainos.

Visas „Sutemų“ rinkinys yra, galima sakyti, lirika. Tai yra eilėraščiai, nors daugiausia proza parašyti. Vienas skyrius, „Liaudies stygoms“, yra sustilizuotas liaudies dainų rinkinėlis. Paskutinis veikalėlis, „Girių paslaptis“, — dramatinė baladė. Kūrinėlių suskirstymas grupėmis („Jaunųjų dienų vienumos aidai“, „Sutemos“ ir t. t. liečia daugiausia jų turinį ir nuotaiką, ne išviršinį stilių. Stiliaus atžvilgiu „Sutemų“ dalykėliai nėra tokie ryškūs ir savaimingi, kaip „Padavimai“ ar „Rytų pasakos“. Jų stilius — paprastas „eilėraščių proza“ stilius, tik su daugeliu tautosakos elementų. Kai kurie kūrinėliai (beveik visas „Jausmų pasakos“ skyrius) savo stilium labai panašūs į „Padavimus“. Šiaip kur-ne-kur prasimuša orientališkojo ir bibliškojo stiliaus žymių. Pav. „jo daina be žodžio, o suprantu ją, nėra joje tonų nei balsų, o girdžiu ją“ („Dainos“).

Kompozicijos atžvilgiu taip pat daugumas veikalėlių yra panašūs į vienas kitą. Paprastai jie prasideda gamtos vaizdavimu, o paskum jau pereina į nuotaikos vaizdavimą, kuri yra suderinta su ankstyvesniu gamtos vaizdu. Jau pati pirmojo skyriaus antraštė: „Jaunųjų dienų vienumos aidai“ pakankamai nusako šito skyriaus kūrinėlių turinį. Visi jie pasižymi savo melancholiška, pesimistine nuotaika. Tai daugiausia nelinksmos godos, neramos, kenčiančios širdies skundas. Jos visos yra egocentrinės. Autorius čia yra svarbiausias, dažnai ir vienintelis veikėjas. Jis pats savo vardu kalba, savo pergyvenimus pasakoja. Žodžiu, veikalėlio koncepcija yra realistinė. Idealistinių vienas kitas tepasitaiko. Pav. politinė alegorija „Laimėjimas“ (mergina su vėliava, kurioje parašyta: laisvė, lygybė...).

„Sutemų“ skyriuje taip pat daugiau realistinių dalykėlių. Ir čia tebesireiškia egocentrizmas, nors paties autoriaus vidaus pasaulis nebėra išimtinis vaizdavimo objektas. Šalia savęs mato jis ir aplinkumą ir jį vaizduoja. Šitoj aplinkumoj jis pastebi dalykų, kurie ne tik jausmus paliečia, bet duoda medžiagos ir protui. „Sutemose“

vaizduojami ne vien emociniai, bet ir idėjiniai autoriaus pergyvenimai, ir štai dėl to bent keletas kūrinėlių yra idealistiniai.

„Sutemų“ antraštė pakankamai nusako, kokios tai rūšies bus idėjos. Tai daugiausia pesimistinės, nusivylimo mintys. Štai „Genio likimo“ idėją trumpai galėtumėm išreikšti: „Vanitas vanitatum“. Panaši yra ir „Sutemos“: „Skundėsi žemė, skundėsi dangus ir visa, kas gimė ir yra pasauly... Skundėsi, kad nėra jame laimės (51 pusl.). Realistiniai šio skyrelio kūrinėliai taip pat nebe poeto vidų, bet išviršinį pasaulį vaizduoja. Čia jau pasireiškia Krėvės linkimas vaizduoti charakteringus asmenis, ypač iš senosios kartos. Toks pav. yra „Senatvės mintyse“ senelis, kurį, įvairiai varijuojama, mes vėliau sutiksime apysakose.

„Vilkas“, kuriame vaizduojama vilko vargas žiemą, įdomus dar ir tuo, kad jis suderintas su šio skyrelio nuotaika. Ir iš žvėrių Krėvė parenka tuos, kurie kenčia.

„Rex“ skyrelis susideda iš keturių lenkiškų eilėraščių. Jų svarbiausias yra „Obłakanie“, pamišėlio monologas. Kai kuriais atžvilgiais jis primena Hauptmanno „Der Apostel“. Kaip ir ten, veikėjas pradėdamas vaizduoti jau pamišęs. Mes nieko nežinome apie jo praeitį, apie pamišimo priežastis, nežinome net jo vardo. Svarbiausias dalykas yra parodyti, kaip tas pamišimas jame reiškiasi. Tiesa, apie pamišimo priežastį galime šiek tiek spėti iš kai kurių prasitarimų: „A może drażnięcie to kotki?

Kotki? jakiej? aha! tej pieszczotki,
co się drapie, lasi... tak... do jednego
dzisiaj, a jutro do drugiego... (113)

Bet apie šitą dalyką jis nenori galvoti, veja šalin nuo savęs prisiminimus. Ji dabar valdo kitos mintys, savo rūšies didybės manija — kova su Dievu:

... „wtenczas
nowe światy stworzę,
jak potężny, młody stwórca bóg.
Stworzę, jakem duch wszechmocny,
i z Tobą się zmierzę...
Ha, widzę, jak sie zrywa z tronu
przelekniony stary Bóg,
sądząc, może miliony
idą, a nas będzie tylko dwóch...
znowu o Wszehmocny tron,
stoczmy bój, ostateczny bój...
ja lub on... ja lub on!..

(I, 123 p.)

Veikalėlio kalba, nors ir eiliuota, stengiasi tiksliai atvaizduoti bepročio kalbą. Ji trukčiota, kartais visai be ryšio, pilna peršokimų ir nelogiškumų.

„Nusiminimo aidų“ skyrelis labai panašus į „Sutemas“. Daugiausia čia realistiniai dalykėliai, kuriuose reiškiami autoriaus liūdesio jausmai. Yra keletas idealistinių alegorijų:

„Žvejas“, (kas nori pasiekti idealą, tas atsisako žemės gėrybių), „Kankliai“ (ką poezija sužavėjo, to niekas jau daugiau nebepatrauks).

Į „Jausmų pasakos“ skyrių sudėti gražiausi šio rinkinio kūrinėliai. Jų stilius dėl liaudies poezijos elementų gausumo labiausiai primena „Padavimų“ stilių. Net ir kompozicijos atžvilgiu yra panašumų su viena liaudies dainų rūšimi, kur močiutė kalbasi su dukrele ar tėvelis su sūneliu. Pašnekesio tema — dukrelės ar sūnelio meilė, kurią jie nori ir negali nuo tėvų paslėpti. Ir „Jausmų pasakoj“ beveik nuolat kalbasi ar tai močiutė su dukrele ar bernelis su mergele. Visi kūrinėliai sudaro lyg ir vieną vienumą, kur vaizduojamas to naujo, nepažįstamo meilės jausmo atsiradimas ir visos jo augimo peripetijos. Tai yra lyg meilės psichologijos studija, poetišku rūbu apvilta. Taigi ir „Jausmų pasaka“ yra realistinė, tik idealistiniu stiliumi parašyta.

Labiausiai šita mišri stilizacija pasireiškia „Girių paslapytė“. Tai yra tikra dramatinė romantinė balada, savo turiniu labai panaši Bürgerio „Lenore“. Ji taip pat parašyta tautosakos stiliumi. Pradžia („Rugiapiūtės pasaka“) visai realistinė — vaizduojama, kaip bernelis mergele vilioja. Toliau jau veikalas darosi visai pasakiškas ir idealistinis. Ir galop paskutinė dalis. „Lakštingala“, vėl realistinė. Jos ir kalba skiriasi nuo pirmesniųjų „Girių paslapties“ dalių. Ji parašyta nebe tautosakos, bet paprasta šnekamąja kalba. Joje randame net charakterizavimo žymių (pav. senio kalboj).

4. Apysakos.

Svarbiausia Krėvės kūrybos savybė tai jos liaudiškumas. To liaudiškumo randame kiekviename jo veikale, nors ne visur jis vienodai reiškiasi. Ligi šiol nagrinėtuose veikaluose šitas liaudiškumas pasireiškė daugiausia tuo, kad jiems kurti buvo pavartota liaudies poezijos medžiaga. Pats lietuvių liaudies gyvenimas juose ne tiek reiškėsi. Kur jis buvo vaizduojamas, ten jo vaizdavimas buvo savotiškas. Buvo vaizduojamas ne mūsų.

Kronika.

Žaidimas revoliucija.

„Revoliuciją kelia tik tie, kuriems nėra ko netekti, vadinasi, niekuo nerizikuoja, o laimėti—šį tą gali žmonės“.

„Italijos revoliucija, lygiai kaip ir Lietuvos perversmas, buvo visos tautos revoliucija, visos tautos perversmas“.

Iz. Didžiulis, š. m. „Vairo“ nr. 7/8.

Nelengva būtų rasti kitą tokį autorių, kaip Iz. Didžiulis, kuris nelgime rašinyje tiek daug pačiam sau prieštaravimų prirašytų. Pav., rašinys, iš kurio ką tik patiektos citatos yra paimtos, pavadintas „Politinė Europos reformacija“, tačiau tenai kalbama vien apie visokias revoliucijas, revoliucijų kultus ir t. t. Vienam sakinyje revoliucija smerkiama ir sakoma, kad „revoliuciją kelia tik tie, kuriems nėra ko netekti“, t. y. politiniai desperatai, o sekančiame jau ta pati revoliucija keliama į padanges kaip „visos tautos revoliucija“ „atstatymas valstybės suvereniteto, atstatymas vadovaujančios klasės“? Klausimas: ar gali tie, „kuriems nėra ko netekti“, būti identifikuojami su tauta? Arba: jeigu „Italijos revoliucija, lygiai kaip ir Lietuvos perversmas“, buvo „tik atstatymas vadovaujančios klasės“, tai kokiū būdu šita klasė, kuri, paties Didžiulio žodžiais, turėjo susidėti tik iš žmonių, „kuriems nėra ko netekti“, galėjo tuo pačiu laiku būti „visa tauta“?

Bendrai, visas Iz. Didžiulio rašinys rodo, kad jis su savo vienminčiais dar šiandien, bent mintimis, žaidžia revoliucija lygiai taip, kaip maži vaikai žaidžia karais arba kariuomenėmis. To žaislo prasmę ir esmę suprasti tegalima tik perfravus Iz. Didžiulio rašinio vieną labai charakteringą sakinį, kur pasakyta: „Kai fašizmas kalba apie revoliuciją, jis galvoja apie konstituciją; kai jis kalba apie partiją, jis galvoja apie tautą; kai jis kalba apie save, jis mąsto apie Italiją“. Skaityti gi šitą sakinį reikėtų šitaip: kai Iz. Didžiulis kalba apie konstituciją, jie galvoja apie revoliuciją; kai jis kalba apie tautą, galvoja apie savo partiją; kai jis kalba apie tėvyne, jie mąsto apie save.

Zi. Mažilis.

Kritika ir bibliografija.

„*Ekonominė politika ir užsienio prekyba*“, dr. J. Pajaujo Franz Eulenburg „Aussenhandel und Aussenhandelspolitik“ vertimas. V. D. U-to Teisių fakulteto leidinys. 1931 m.

Veikalas 487 pusl. tvirtais ir puikiais apdarais, gero popierio ir švaraus „Varpo“ spaustuvės darbo. Kaina nepažymėta. (Parduodama po 22 lt., tuo tarpu vokiečių kalba tas pats veikalas 52 lt.).

Kartas nuo karto V. D. U-tas savo leidiniais praturtina mūsų taip negausią ekonominę literatūrą. Nors originalių veikalų nedaug besipitaiko, o ir pasirodę yra „nedrašūs“, tačiau vertimui literatūra vykusiai parenkama. Net ir didelių tautų mokslinė literatūra be vertimų neapsieina, tai ką jau bekalbėti apie mus.

Jei turime šį tą, tai daugiausia atskirais ūkio klausimais trumpas studijas ar šiaip siaurus dalykėlius. Be to, mūsų periodinė spauda gilesnių ekonominių studijų taip pat nedaug tepatiekia. Jei paimsim ekon. žurnal., tai ten kiekvieną kartą rasim tuos pačius autorius, kurie nagrinėja visokias ūkio problemas ir kurios dažnai labai paviršutiniškai išgvildenamos. Tokiu būdu mūsų jauniems ekonomistams-studijozams mokslo šaltiniais yra tik paskaitų užrašai ir trumpi konspektai. Būtų mažiau bėdos, jei studentai iš gimnazijų būtų tinkamiau paruošti svetimų kalbų. Be to, ir mūsų universitetas nesudaro sąlygų, kad stud. ekonomistai, pirmais mokslo metais, kada kitos studijos patenkinamos vien paskaitų klausimu, būtų priverčiami išmokyti svetimų kalbų. Tai bus svarbesniosios priežastys, dėl ko mes nedaug teisingiliname į ekonominius klausimus, dėl ko neveikiai suformuluojame savo pasaulėžiūras. Tik gilesnių veikalų studijavimas įkvepia darbo meilę ir paruošia darbo sistemą.

Šis Eulenburg'o veikalas yra didelis ūkiškai-ekonomiškų reiškinų stebėjimo padarinys įvilktas į puikų teoretinį apdarą.

Veikalas nors viename tome, bet susideda iš trijų knygų:

I — „*Tarptautiniai ūkio santykiai*“.

II — „*Užsienio ūkio politika*“,

III — „*Reikšmė tautos ūkiui*.“

I-ji knyga „*Tarptautiniai ūkio santykiai*.“

Lemiantis tarptautinių ūkio santykių momentas, yra prekių mainai. Gyvenime ir publicistikoje, kada kalbama apie užsienio prekybą, daugiausia ir turima galvoje prekių mainai.

Eulenbrugą užsienio prekybą vadina tarptautinių ūkio santykių visumą, o ne vien tik prekių apyvartą (6 p.). Greta prekių apyvartos dar yra ir kiti gana stambūs ūkio santykių reiškiniai, kurie kaip tautos, taip ir tarptautiniam ūkiui daro žymios persvaros.

Jis užsienio prekybą ir tarptautinius ūkio santykius paskirsto laikotarpiais:

16—18 šimt. tautinės agrarinės valstybės pačios iš savęs Tenkindavo daugumą savo reikmenų; užsienio prekyba tik papildinys.

19-me šimt. Vakarų ir Vidurio Europos valstybėse persiformuoja vidaus ūkis — išsirutulioja pramonė. Išvežimas tampa svarbus reiškinys tolesniam išsirutullavimui.

Trečias laikotarpis: nuo 1895 m. įsipinama į pasaulinį ūkį.

Išvežimas būtinas, nes savoji žemė nebeišmaitina. (16 p.).

Anksčiau platesnei tarptautinei apyvartai daug trukdęs vallutu skirtingumas, tuo labiau, kol jos nebuvo pagrįstos tauriaisiais metalais.

Pirmame laikotarpy prekių judėjimas tenkino bažnytinius, kunigaikščių rūmų, atskirų diduomenės sluoksnių ir kariuomenės išlaikymo reikmenis. Kiti veikiniai: žmonių judėjimas, didelės emigracijos ir laikini gyventojų persikėlimai. Čia įvyksta ne tik darbo jėgos, bet ir kapitalų perkėlimas. Be to, kolonijų įsigijimas ir gyventojų kolonizacija.

Svetimi veikiniai, tai kyšių, pensijų ir reparacijų išmokėjimas. Transportas laivininkystė ir kiti patarnaujantieji veikiniai.

Kapitalų į rentabilingesnius kraštus judėjimas ir k.

Visiems šitiems elementams knygoje pašvęsta daug vietos, kuriuos autorius gana smulkiai analizuoja.

Taip apimdamas tarptautinių ūkių santykiavimus, Eulenburgas prekybos balansui nepriduoda tokios žymios reikšmės, kaip kad paprastai yra daroma. Jis iškelia „sąskaitybinį balansą.“ (77 p.). Kadangi tarptautinis ūkio santykiavimas susideda iš įvairių veikinių ir tarp tautų atsiskaitymas eina įvairiais laikotarpiais, todėl vienu — dviejų metų prekybos ir mokamojo balanso pasyvumas arba aktyvumas dar neparodo į tą ar kitą pusę tautos ūkio nukrypimo.

II-ji knyga: „Užsienio ūkio politika.“

Užsienio ūkio politika turinti dvilypes šaknis: iš vienos pusės ji esanti visos krašto užsienio politikos narys, iš antros pusės, jos uždavinys — tarnauti vidaus ūkiui. (109 p.).

Tokiu būdu ji negalinti priešintis vidaus ūkio politikos dvasiai ir savo veiksenoj gaudami direktyvas ir tam tikrą dvasios linkmę.

„Būdama valstybės reikalas, ji turi atitikti ir dvilypį valstybės tikslą: galia išorėn, gerbūvis viduje, — į tat yra nukreipta tautų valia ir žygiai.“ (110 p.).

Kaip ekonominei politikai, taip ir užsienio ūkio politikai duoda linkmė krašto *vedamųjų idėjų*: galios idėja, kuri siekianti galios išlaikymo ir išplėtimo, sienų ir laisvės saugumo. Be to siekiama ekonominio autarnizmo (savyrūpos) idėjos. Gyventojų idėja, siekianti krašto gyventojų išlaikymo bent jau esamame skaičiuje.

Žinome, kad dar iki šiolei vyraujanti tautų viešoji nuomonė, rūpintis tautos narių skaitlingumu, dar griežtai tebekovojama prieš gimdymų apribojimą, kas, rodos, kultūringame pasauly turėtų būti seniai panaikinta. Dar ir šiandien nenorima suprasti, kad tautos jėga glūdi ne paliegiusių jos narių kieky, bet jų dvasinėj ir materialėj kokybėj. Tad laikas būtų gimdymų kontrolė leisti į viešumą, nes daug gimusių miršta, arba išauga silpnais.

„Dažniausia demokratija stato pirmon vieton tautos idėja ir tautinę kultūrą, laikydama jos sustiprinimą savo idealiniu tikslu. Šis politinis idealas galima būtų siekti ir nepaisant gyventojų mažėjimo, o rūpinantis jų kokybiniu pakilimu. Bet, tuo tarpu, ši mintis vargiai tepastebima politiniam akiraty.“ (117 p.).

Svarbiausias kiekvienos valstybinės politikos uždavinys, esąs daiktinių turto gėrybių padidinimas t. y. materialės gerovės idėja. (121 p.). Pagalios eina socialio paskirstymo idėja, del kurios žymų vaidmenį vaidina partijų nusistatymas. Partijų nusistatymą Eulenburgas paskirsto į tris sroves: konservatinė minties srovė, liberalinė ir socialistinė.

Liberalinės srovės siekiančios prie laisvos prekybos, laisvų tarp-tautinių ūkio santykių. Kitos dvi (konservatinė ir socialistinė) yra linkusios prie suvaržymų ir apsaugos. Išėinant iš tokių ar kitokių srovių nusistatymo, iškyla muitų sienos, kurios varžančios laisvus mainus, laisvus ūkio santykius. Kiekviena tokių srovių krašto viduje gaunančios tam tikrų gyventojų sluogsnų pritarimą.

Bet toks srovių nusistatymas à priori negaljs būti įgyvendinamas. Daugiau sveriančios krašto materialės pajėgos ūkio formos ir kiti veikiniai.

Užsienio ūkio politikos tikslai esą siekiami tiesioginėmis ir netiesioginėmis priemonėmis.

Prie tiesioginių priemonių priskiriama užsienio pinigų politika, ypač valiutų manipuliacija.

Kai buvusi įvesta aukso valiuta, tada ir užsienio prekyba išsiplėtusi. Čia autorius plačiai nagrinėja ne tik pastovių valiutų rolę užsienio prekyboj, bet paliečia ir įvairias valiutų teorijas. Devizų politika dar labiau palengvinanti tarptautinį atsiskaitymą. „Taip pat diskonto politika aiškių aiškiausiai yra tas kelias, kuriuo greitai ir sėkmingai pasiekiami keičiamųjų kursų išlyginimo“. (213 p.).

Prie tiesioginių priemonių priskiriama kapitalo ir kredito politika. Kapitalo pritraukimas ir kredito telkimas sudaro stiprių ryšių tarp atskirų kraštų ir nemažai pakreipia visą užsienio ūkio politiką.

Taip pat gyventojų migracijos ir kolonizacijos politika.

Netiesioginės administratyvinės priemonės.

Administratyvės užsienio ūkio politikos priemonės vadovaujamos tam tikrų idėjų. Čia svarbų vaidmenį vaidina liberalizmas ir protekcionizmas. Susisiekimo priemonių tvarkymas ir jų gerinimas. Joms priklauso laivininkystė, pašto subvencijos, tarifai, uostų atskiroms valstybėms privilegijavimas ir t. t.

Be to, gamybos ir pramonės rėmimas. „Produktyvių jėgų kėlimas yra tuo svarbus mūsų tikslams, kad jis tarpiškai atsiliepia užsienio prekybai.“ (246 p.).

Šią rėmimą, kaip atleidimą nuo mokesčių, davimą išimtinų tarifų, tiekimą kreditų, užsakymus, tiekimus, varžytines valstybiniams ir savivaldybiniams darbams, autorius, smulkiai ir plačiai nagrinėdamas, pavadina neomerkantilizmu.

Be muitų politikos, technikos ir prekybos sutarčių plataus išnagrinėjimo, gvildendamas didžiausią palankumą ir reciprocitetą, taip pat eksporto premiją ir „dumpingus“ autorius labai ryškiai parodo ir *Europos prekybos politikos fazes*.

Kadangi prekyba varoma privačių asmenų, o užsienio prekybos politika valdžios administruojama, tai „ir atskirų kraštų užsienio ūkiška raida dažnai vyksta nepareinamai ir net priešingai jų prekybos politikos vaizdavimui“. (306 p.).

Tačiau užsienio prekybos linkmė yra verčiama sutapti su užsienio prekybos politika.

Europos užsienio prekybos politiką autorius paskirsto į šias fazes:

1) reguliuojamoji absoliutizmo sistema nuo 15 šimt. iki 1780 metų.

2) perėjimas prie liberalizmo eros (1780—1840).

3) liberalizmo fazė (1845—76),

4) persimetimas į protekcionizmą,

5) imperializmo laikai (1895—1914) ir

6) pokarinių laikų tendencijos.

Tuo antroji knyga ir baigiama.

Čia paminėti klausimai, autoriaus giliai, moksliskai, visapusiai, darant įvairias prielaidas (premisas), gvildenami.

III-ji knyga. *Reikšmė tautos ūkiui.*

Šioje knygoje autorius daugiausia nagrinėja tautos ūkį. Jam yra svarbu išaiškinti, kokios reikšmės turi tautos ūkiui užsienio ūkio politika ir bendrai tarptautiniai ūkio santykiai.

Kaip būtų vedama užsienio ūkio politika, vistiek ji išeina iš tautos ūkio interesų.

Čia taip pat muitų padariniai stovi pirmoje vietoje. Muitais perkraunami mokesčiai, muitais apsaugoma žemės ūkis ar pramonė, muitais daroma įtaka vidaus kainoms. Kadangi kiekviename krašte visos ūkio šakos yra labai tarpiai susinarpiojusios, tai ir muitų sistemos eina įvairiais keliais. Autorius ir čia daro plačius teoretinius išvedžiojimus.

Kadangi kiekviename krašte varoma vienokia ar kitokia muitų politika, tai tautinė muitų politika daro nemažos įtakos ir pasaulinės rinkos kainoms.

„Tautinių kainų santykis su pasaulinės rinkos kainomis — reikės išnagrinėti ypačiai atsidėjus, nes kai tik čia veikiausiai galėtų pasireikšti užsieninės ūkio politikos įtaka.“ (404 p.).

Čia autorius daug vietos pašvenčia *kainolygių* gvildenimui.

Pagaliau knygoje gana įdomiai paliesta „*Turto darymo problematika*.“ Šią problematiką, ryšy su užsienio ūkio politika ir santykiavimais, autorius nagrinėja visapusiškai. Pirmiausia iškeliami kaštai ir mainų nauda, kaip turtėjimo matas. Ir vis tik, beveik visumet, iš mainų veikinio turtėją abu kraštai.

Darydamas įvairias prielaidas, ir smulkiai gvildendamas įvairius galimumus, autorius sako: „Taip štai išvedžioja lyginamųjų kraštų teorija; ją ligi šių dienų gana daug kas pripažįsta, kad įrodytu, jog mainų santykiavimas praturtina visus kraštus.“ (435 p.).

Nors ne visi kraštai vienodai turtėsią. Tačiau tas daug reiškia, koks ūkis krašte yra vyraujantis. „Pramoninių kraštų pilnas atrodo tad dvigubas: tiek iš fabrikantų eksporto, tiek iš žaliavų importo — kaip gamintojų ir kaip vartotojų“ (452 p.).

Patarnaujantieji veikiniai, kaip tat: prekybinis svetimiems kraštams tarpininkavimas, transporto, kredito, pinigų ir kapitalo tarpininkavimai, taip pat prisideda prie turto darymo.

Šiomis eilutėmis norėjau iškelti knygos vertybę, visai nesileisdamas į jos kritiką. Viena, kad jos kritikai žurnale per mažai vietos, o antra, kad tai yra vertimas.

Del paties vertimo reikia pasakyti, kad jis labai sąžiningas ir gana sklandžia kalba išverstas. Dr. Pajaujis pasirodo puikus ekonominių veikalų vertėjas. Mūsų U-tas pritraukęs tą vyrą vertimui suteiks gražios literatūros. Ne veltui profesorius Jungferis yra pasakęs: „Dr. Pajaujis taip gerai moka vokiečių kalbą, kaip retas kuris vokiečių.“ Iš vertimo matyti, kad ir lietuvių kalbą moka gerai.

Tik nesuprantama, kodėl vertėjas, (o gal korektūra) kartais vadina „metodė“ (67, 87, 108 pp.), o kartais „metodas“ (34, 35, 36 pp.).

Yra nusistovėjęs žodis „dividendas“. Vertėjas vadina „dividenda.“

Bendrai ši knyga daug patarnaus ne tik studentams mokslo reikalams, bet ir šiaip šviesuomenei, tuo labiau, kad joje randame daug naujų ekonominių terminų, kurie šiaip nesutinkami.

J. Audickas.

Knygos.

✓ **Sodžiaus menas. I.** „Rinktiniai“ audiniai. Žemės Ūkio leidinys 1931 m. A. Tamošaičio redaguota.

Sodžiaus menas, liaudies menas, ypač ne per seniausią buvusios užsienio parodose gana teigiamai vertintas ir tebevertinamas. Mūsų pačių taip pat stengiamasi jis palaikyti, jis studijuoti, apsaugoti, kad nebūtų liaudies meno paminklai. Ž. Ūkio Rūmuose esama net pramonės atgaivinimo klausimams spręsti komisijos, kuri

susirūpinusi sodžiaus menu. „Sodžiaus Meno“ uždaviniai utilitariniai: iškelti aikštėn lietuvių liaudies meno gaminių pavyzdžius, jų gamtinimo būdus ... tiekti žinių ir pavyzdžių, kaip liaudies meno ypatybes perkelti vad. taikomajam dalei ir namų pramonei.

Taigi „Sodžiaus Menas“ norima padaryti lyg ir vaizdžiu vadovu audėjoms, mezgėjoms.

„Kas žinotina apie audinius ir na-

mų pramonę“ redaktorius A. Tamošaitis teikia teoretiskų ir praktiskų šiuo klausimu žinių bei paties „Sodžiaus meno“ įvadą. Toliau 48 puslapiai gražiame popieryje liaudies meno — audinių — spalvotų ir nespalvotų pavyzdžių, iliustracijų. Prie pavyzdžių yra ir vietų nurodymai, kur ir keno tokie audiniai austi. Tokios žinios yra svarbios ypač tyrinėjant mūsų meną atskiromis provincijomis, gal vėliau galima bus kalbėti ir apie tai, kokias spalvas mėgsta žemaičiai arba suvalkiečiai.

Jaunam menininkui A. Tamošaičiui, pasiryžusiam dirbti tokį svarbų darbą, o taip pat ir Ž. Ūkio Rūmams, teikiantiems lėšų „Sodžiaus Menui“ leisti turime būti labai dėkingi. Kiekvienas, noris turėti gražų liaudies meno albumą, o ypačiai už tokią nedidelę kainą, šį leidinį išigys ir rems.

J. Būtėnas.

✎ G. Petkevičaitė. *Karo meto dienoraštis*, II dalis. Okupacija. „Varpo“ b-vės leidinys Nr. 67. Kaina Lt. 3,50.

Tuo metu, kai kitų tautų literatūroje esama šedevrų, parašytų didžiojo karo temomis, kada su didžiausiu šurpu tos knygos skaitomos ir mūsų pačių verčiamos, — mūsų ši sritis be-

veik nepajudinta. O temų, siužetų būtu tiek ir tiek.

Gerb. G. Petkevičaitė išleido jau antrą savo karo meto dienoraščio dalį. Taigi, po Žadeikio didžiojo karo atsiminimų, taip pat dienoraščio forma, turime antrą šios rūšies darbą. Tačiau G. Petkevičaitės „Karo meto dienoraštis“ nėra sausa kronika, įvykių registracija. Ji rašo gana vaizdžiai, beletristiškai. Tai toji teigiama patyrbė, kad pats veikalas lengviau skaitomas. Ji tiekia įvairių protavimų, lyginamų, — taip pat didžiojo karo, okupacijos nuotaikos atvaizdavimas — protavimų apie karą, apie okupantus.

Visi, kurie karo metu paliko savo tėviškę, išvažiuodami toli nuo kulku, iš šio dienoraščio pamatys, ką pergyveno vietoj pasilikę. Juo labiau tie, kurie karo neatmena, apie jį girdėję tiktai iš pasakojimų, — irgi pamatys, kaip Lietuva atrodė 1915 — 1916 metais. O norintieji imtis siužetų iš didžiojo karo, ar vokiečių okupacijos Lietuvoje laikų šičia taip pat ras sau daug medžiagos.

Visais atžvilgiais dienoraštis rekomenduotinas kiekvienam.

J. Būtėnas.

Atsak. Redakt. — F. Bortkevičienė. Leidžia — Akc. „Varpo“ B-vė.

Jau laikas užsisakyti 1932 metams
„VARPA“.

Gerbiamiems skaitytojams.

Šis „Varpo“ numeris dėl susidariusių kliūčių išėjo pavėluotas.

**„Iš praeities Tavo sūnus
te stiprybę semia“ . .**

yra šventi žodžiai. Ypač mums, lietuviams, reikia įsigilinti į istoriją, ne tik Lietuvos, bet ir viso pasaulio. Patariame Tamstai įsigyti garsaus rašytojo **H. G. Wells'o**

Pasaulio Istorija

I ir II tomas po 300 su viršum didelio formato publ. kiekvienoje knygoje. Kaina abiems tomams 24 lt., bet iš „Varpo“ akc. b-vės Tamsta gausi už 16 lt.

Papiginta kaina vadovėliai.

	Dabar	Buvo
Statistikos pagrindai. <i>Doc. A. Rimkos</i>	6,—	12,—
Vyriškumas. <i>Sam Smiles</i>	1,—	1,20
Poezijos ir prozos teorija. <i>St. Česūno</i>	2,50	3,—
Trumpas piešimo vadovėlis. <i>P. Giedravičiaus</i>	3,—	3,50
Žmogaus kūnas. <i>J. Barono</i> III dal.	4,—	4,50
Kaip augalai rinkti ir kolekcijos daryti. <i>V. Ruzgas</i>	1,80	2,—
Kaip tirti gamta. <i>J. Barono</i>	2,50	3,—
Jaunučiai daigeliai I dal. <i>Aida</i>	2,50	3,—
„ „ „ II „ „	4,—	5,—
Namų ruošos vadovėlis	2,—	2,80

Teatro veikalai.

Našlaitė ir miško kertelė, scenos vaizdelis. <i>Aida</i>	2,—
Palaidūnas. <i>Butkų Juzė</i> . 2 veiks. vaizd.	1,50
Otello. <i>V. Šekspiro</i> 5 veiks. tragedija	3,—
Minių mylimoji. <i>St. Santvaras</i>	2,—
Dramos. <i>Rabindranat Tagore</i>	2,—
Aukso žirgas. <i>J. Rainio</i> . 5 veiks. pasaka	3,50

A d r.: **Akc. „VARPO“ B-vė, Kaunas, Gedimino 38.**

Daktarai ir advokatai

Tamstų laukiamuose kambariuose nėra nieko, kas primena lietuvių liaudies kūrybos žiedą, nėra liaudies dainų, todėl nusipirkite puikiai išleistas

„DAINOS“

K. Šimonio iliustruotos.

Gaunate progą pigiai įsigyti kuone puse kainos, tai yra, vieton 20 litų mokėsite 12 litų, — vieton 15 litų — 8 litai. —

A d r e s a s:

Akc. „Varpo“ B-vė
Kaunas, Gedimino g-vė 38 Nr.

VISA DEMOKRATIJA

skaito ir remia
nepriklausomą, pažangios
minties savaitraštį

„NAUJIENAS“

— vienintelį griežtos priešfašistinės ir antiklerikalinės kovos laikraštį visoje provincijoje.

„Naujienose“ visuomet gyvas ir įdomus turinys: straipsniai visais aktualiais politinio ir ekonominio gyvenimo klausimais, pasikalbėjimai su žymiais veikėjais, plati provincijos gyvenimo kronika, įvairenybės, originali jaunųjų rašytojų kūryba. „Naujienose“ **specialūs skyriai aktyvaus demokratiško jaunimo, laisvamanybės ir antimilitarizmo klausimams gvildinti**. „Naujienos“ eina kas savaitę 6 didelio formato puslapiu, gražiai iliustruotos. „Naujienos“ kainuoja: metams—7 lt, pusem.—4 lt, 3 mėn.—2 lt. 50 c. Liet. Valst. Liaud. S-gos kuopų ir Liet. Jaunimo S-gos skyrių nariams kaimuose ir miestuose nuolaida: metams tik 5 lt, kuriuos, užsisakant, reikia sumokėti išsyk. Už 30 c. vertės pašto ženklą kelį „Naujienų“ num. siunčiami susipažinti.

„Naujienų“ redakcijos ir administracijos adresas:

Šiauliai, Pagyžių g-vė Nr. 112.

